

Karol Wojtyla

Jel
melynek
ellentmondanak

Joannes Paulus pp II

KAROL WOJTYŁA
JEL, MELYNEK ELLENTMONDANAK

KAROL WOJTYLA

Jel,
melynek
ellentmondanak

ELMÉLKEDÉSEK

BÉCS, 1981

Az eredeti mű címe és kiadója:

SEGNO DI CONTRADDIZIONE

© 1977 by Libreria Editrice Vaticana

Egyházi jóváhagyással

Fordította: *Battik Izabella*

Fedőlapterv: *Boros Ildikó*

© 1981 by Verlag OPUS MYSTICI CORPORIS

(in Verbindung mit dem Österreichischen Pastoralinstitut)

A-1090 Wien, Boltzmanngasse 14. — Verlags.-Nr. 334.

Druck: Novographic, 1238 Wien.

TARTALOM

Wyszynski bíboros előszava	7
1. Bevezető elmélkedés	9
2. Végtelen fölségű Isten	15
3. A szövetség Istene	23
4. A tagadás útja	29
5. Elmélkedés az öröndetes titokról	35
6. Isten „nem tagadhatja meg önmagát”	39
7. Aki maga az ajándék és minden ajándék kútfeje	45
8. A Megváltás ára	51
9. Elmélkedés a fájdalmas titokról	57
10. „Tudom, hogy Megváltóm él”	63
11. Veletek van a Vőlegény	69
12. Krisztus „nyilvánítja ki igazában az embert önmagának”	75
13. Elmélkedés a dicsőséges titokról	81
14. Az ember misztériuma: az igazság	87
15. Az ember misztériuma: a papság	93
16. Az ember misztériuma: a lelkiismeret	99
17. Krisztus imája a Getszemáni kertben	105
18. A halál misztériuma	109
19. A tisztulás útja	115
20. Isten dicsősége az élő ember	121
21. A keresztút	129
22. Befejezés	137
Jegyzetek	143

ELŐSZÓ

Karol Wojtyła bíboros, krakkói érsek, metropolita, a Szentatya, VI. Pál pápa felkérésére az ige szolgálatára vállalkozott a Vatikánban, Krisztus helytartója, és legszorosabb munkatársai számára.

Nem minden meggondolás nélkül, de tanulékony lélekkel, a Szentlélek megvilágosító kegyelmében bízva fogadta el Krakkó érseke ezt a megtisztelő megbízást. Hogy ennek megfelelőhessen hitére, állhatatos imájára és gazdag lekipásztori tapasztalataira támaszkodott. Így fogott rábízott feladatához, a bátor keresztény hitével, azon nép egyszerű fiaként, amely csak Istennek, Krisztus Egyházának és Anyjának szokott „igen”-t mondani.

Ez a rendíthetetlen „igen” a vatikáni konferencia beszédek alapvonása. A Bíborosérsek ezt az „igen”-t Szent Szaniszló vértanú püspök oltára mellől hozta, akinek ereklyéit a Wawel történelmi székesegyháza őrzi. A Bíboros az Örömhírt ferences alázattal és mélységes szeretettel hirdette. Beható tanulmányai, elmélkedései és imádsága által elmélyült, élő hitéből — távol minden dialektikától — apostoli buzgóság sugárzott, amire ma nagyobb szükség van, mint valaha, hogy „megújuljon a föld színe.”

Nyíltan megvallani, hogy egyedül „Krisztus lesz soknak romlására és feltámadására” (Lk 2, 34), és a legteltesebb bizalommal ragaszkodni hozzá — annyi, mint kaput tárni e megújulás számára.

Íme a feladat, amire Wojtyla bíboros vállalkozott előadásában, amelyeket a Mechtildis-kápolnában tartott a Szentatya jelenlétében. Szeme előtt az a „jel” lebegett, amelynek ellentmond a világ. De ő nyugodtan néz a szemébe ennek az ellentmondásnak, amely a világ részéről irányul Krisztus felé, mert tudja, hogy „másban nincs üdvösségünk.” Az emberiség családja eltávolodhat ugyan Krisztustól, de ha belefáradva ráébred, hogy zsákutcába jutott, megújult reménységgel fog visszatérni Hozzá.

A jel, amelyet az agg Simeon megpillantott, az Istenanya „méhének áldott gyümölcse,” az Anyáé, aki úgy mutatkozott, mint „nagy jel az égen” (Jel 12, 1), mint a „napba öltözött asszony.” A világ küzd a Fiú és az Anya ellen. Ő azonban szüntelenül jelen van Krisztusnak és az Egyháznak misztériumában.

Ennek a reménységnek adott erőteljesen hangot Krakkó püspöke e lelkigyakorlatok folyamán. Ezzel hűséges és értékes szolgálatot tett a Szentatyának és munkatársainak, tekintettel „az emberiség és az egyház új ádventjére,” amely „a nagy megpróbáltatás ideje, de a nagy reménysége is” (vö. 143. l.).

Varsó, 1976. november 16.

† *Stefan Card. Wyszynski*
Lengyelország prímása

BEVEZETŐ ELMÉLKEDÉS

1. Hódolat kifejezése és üdvözlések

Adja meg nekem az Isten, hogy bölcsen beszéljek és ahhoz méltóan gondolkodjam, aminek részesévé lettem. Mert Ő irányítja a bölcsességet és vezeti a bölcsét.

Hiszen a kezében vagyunk mi magunk, a szavaink, egész értelmünk és minden ügyességünk (Bölcs 7, 15-16).

Szentséges Atya! Engedtesse meg nekem, hogy az ige szolgálatát, amely rám hárul ezeknek a lelkigyakorlatos beszédeknek a megtartásával Szentséged és legszorosabb munkatársai előtt, Szentséged iránti legmélyebb és szeretetteljes hódolatom kifejezésével kezdjem! Ez nemcsak az én személyes érzelmeimnek a kifejezése, hanem mindazoké is akik különösen közel állnak hozzám és akik imáikkal és áldozataikkal támogatnak engem az Ige szolgálatának teljesítésében e lelkigyakorlat folyamán, valamint segítik a Szentséged védnöksége alatt itt egybegyűlt hallgatóimnak tiszteletreméltó gyülekezetét is: benneteket, szeretett és tisztelt püspöktestvéreimet, a római katolikus egyház bíborosait, érsekeit, püspökeit és benneteket szeretett paptestvéreimet.

Tudjuk, hogy az egész egyház mindennapi állandó imában könyörög Pál személyéért, mint ahogy hajdan Péter személyéért is tette (ApCsel 12, 12-17).

Mindazonáltal úgy gondolom, hogy a lengyel egyház imája egészen különleges módon fog bennünket támogatni ezen lelkigyakorlat alatt, azé az egyházé, amelynek hit-, remény- és szeretetbeli legmélyebb egységéről tanulmányozhatók. Ez az egység láthatatlan alapzatként köt össze Péter utódjával.

Egész különleges módon főleg a krakkói egyház szíve van ma itt velem, amelynek püspökévé és főpásztorává engem tett meg a Szentlélek Szentséged közreműködésével (vö. ApCsel 20,28).

Ennek a krakkói egyháznak a hódolatát óhajtom kifejezni, mely Szt. Szaniszló püspök halálának 900. évfordulóját ünnepli. Az Úristen nevében, a Szűzanya pártfogása alatt, aki az egyház anyja és akit nálunk Jasna Gorán (Czeszochowa) Lengyelország Királynéjaként tisztelünk, továbbá Szt. József, Szt. Péter és Pál apostolok és lengyel szentjeink segítségével, valamint Szentseged kifejezett kívánságára válaszolva, megkezdem ezeket a nagybőjti lelkigyakorlatokat.

Uram, te megvizsgáltál és ismersz engem.

Tudod, hogy ülök-e vagy állok,

Gondolataimat látod messziről

Látsz, ha megyek vagy pihenek,

Minden utam világos előtted

A szó még nincsen nyelvemen,

s lám az Úr már tud mindent.

Előlről és hátulról közrefogsz,

s a kezéd rajtam tartod,

Csodálatos ezt tudnom

olyan magas, hogy meg sem értem.

Hová futhatnék lelked elől?

Hová menekülhetnék színed elől?

(Zsolt 139, 1-7)

A Zsoltárosnak ezek a gyönyörű sorai fakadnak ajkunkról, amikor ennek a lelkigyakorlatnak alapvonásait és értelmét akarjuk meghatározni. Ezek a szavak kifejezik, mennyire szükséges az emberi értelemnek az Úristenhez közel férköznie, hogy a Szentlélek teljesen áthassa.

Ha a Zsoltáros így kiált: „Hová futhatnék lelked elől, hová menekülhetnék színed elől”, ezeknek a gyakorlatoknak éppen ellenkező irányú a jelentésük. Mi a lehető legközelebb akarunk jutni az Úristenhez, betelni fényével, jelenlétével és kegyelmével. Elébe megyünk és mindenekelőtt a vele való találkozásra vágyunk ezen lelkigyakorlatok alatt. Lelkünk legmélyén óhajtjuk átélni ezt a találkozást, létünk legmélyén, melyet állandóan betölt a mindennüzt Jelenlevő és Mindentudó. „Te ismersz... Te áthatolsz gondolataimon... Körülzársz engem... Rám tetted kezedet”.

A lelkigyakorlat nemcsak bizonyos meghatározott dolgok sorozatát foglalja magában, úgymint beszédek, imák, lelki összeszedettség, csend, hanem sokkal inkább mindezen dolgok mélyéről és a saját legmélyebb bensőnkéből is Isten felé hajt, mozdít valami. Ez a mozdulás nehézkesen megy, amikor a mindennapos teendőknek szinte nincsen vallásos tartalmuk. De, amikor a külső élet állandóan a vallási tartalomra utal, amikor az élet hitből, reménységből és szeretetből fakadó imából és szolgálatból áll, mikor az Istennek szentelt élet állandóan kapcsolatban van az Eukarisztiával, akkor ez a teljes Istenhez fordulás egész létünkéből és minden cselekedetünkéből fog feltörni.

Ebben az esetben a lelkigyakorlat nem ütközik belső ellenállásba, ami nem jelenti azt, hogy mentes minden erőfeszítéstől. Főjellemzői a megpihenés és a magunk megismerése lesz. Így van ez, mikor bensőnk megnyílik és olyan órák és napok sorát fogadja be, melyekben örvendezhetünk annak, hogy „közel van az Úr” (Fil 4,5). Megbizonyosodunk jelenléte és működése felől a világban, valamint magunkban és az üdvösség történetében (vö. ApCsel 17, 28). Ezért is törekszünk az Úristen gondolatai és tervei fényébe lépni:

*Terveid Uram felfoghatatlanok,
s milyen tömérdek a számuk.
Ha megszámlálnám: több, mint a homokszem
s ha végére érnék, az csak kezdet volna.*

(Zsolt 139, 17-18)

„Mekkora a mélysége Isten gazdagságának, bölcsességének és tudásának” írja az Apostol. És valóban „Ki látta az Úr gondolatait? Tanácsot ki adott neki?” (Róm 11, 33-34, Iz 40,13). Azzal az olthatatlan vágygal kezdjük el a mi lelkigyakorlatunkat, hogy „Istenbe lépjünk”. Istenbe akarunk „lépni”, amennyire teremtett és véges mivoltunk engedi. „Istenem bár megismernélek téged!” mondta Szt. Ágoston¹. Bár régóta kapcsolatban vagyunk az Úristennel imánk által, szolgálunk neki és országának eljövételén dolgozunk, — bármily gyakran szállunk is magunkba, mindig azzal a titkos vágygal tesszük, hogy be fogja tölni várakozásunkat és megengedi, hogy mélyebben hatoljunk Őbelé. Ezért Mózes példájára (vö. Kiv 3,5) lélekben mi is levetjük cipőinket az Istennel való találkozás szentélyének küszöbén. Mindannyiunk vágya, hogy a mi lelkünk is az Istennel találkozás szentélyévé váljék.

A lelkigyakorlat kiváltságos ideje az Istennel való bizalmas együttlétnek. Nem fogunk nagy vizsgálati eredményekre bukkanni, mint a tudós a laboratóriumában vagy a magányos vizsgálódásai során a gondolkodó. Találkozásra indulunk az élő Igazsággal és az élő Szeretettel. Erre a találkozásra saját magunkat visszük minden megszorítás és fenntartás nélkül, semmit el nem hallgatva, semmit el nem rejtve, hanem tágra nyitva bensőnket Az előtt, Aki „ismer minket és megvizsgál”, a Zsoltárossal ismételve:

*Vizsgálj meg Uram, vizsgáld meg szívemet,
tégy próbát és ismerd meg gondolataimat!
Nézd meg nem járok-e a gonoszság útján,
és vezess el az örök útra!*

(Zsolt 139, 23-24)

Így azon nagy találkozásnak útja, melynek a lelkigyakorlat egyaránt kifejezése és állomása, egyidejűleg vezet Istenhez és emberhez. Emberi mivoltunk részvettség benne az ember és Isten közötti csodálatos kölcsönösség értelmében, mely egyszer testet öltött Isten és ember között: „*Admirabile commercium*” — csodálatos csere (Antifona Szűz Mária Anyaságának ünnepén). Hogy eljussak ehhez a célhoz, kitárom bensőmet és létem valóságának igazságában imádkozom: „Vizsgálj meg Istenem!” Valahogy úgy, amint az orvos vizsgálja meg betegét. „Vizsgálj meg engem, ismerd meg szívemet!” Igen, pontosan a szívemet, mert a szív egyben a testből és lélekből álló embernek központi szerve, és tevékenységének kifejtésére döntő hatással van. Ne elégedj meg a kivizsgálással. Ne elégedj meg a diagnózissal, mint isteni szakértő, de tégy próbára engem. A próbatétel nemcsak a kezdete a megis-

merésnek, hanem valamiképpen a betetőzése is, a tökéletes megbizonyosodásnak az alapja. A Zsoltáros kéri — és mi is vele együtt —, hogy az Úristen kipróbáljon minket. Ebben rejlik a lelkigyakorlatok benső élményének teljessége.

„Tégy próbát és ismerd meg gondolataimat! (139,23). Gond az ember élete, mondaná ma Heidegger². De a legbensőbb és legnemesebb gond, amelyről állíthatjuk, hogy a lelkigyakorlat szelleméhez legjobban illik, pontosan az, amelyet a Zsoltáros így fejez ki; „Nézd meg a gonoszság útján vagyok-e, és vezérelj engem az üdvösség útján” (139,24).

Szent Ágoston szava „bár megismerném önmagam!”, kapcsolva a másikkal, „bár megismernék!” a lelkigyakorlatnak egy sokkal bensőbb szerkezetét juttatja kifejezésre — hogy úgy mondjam — feltárja ennek a benső megmozdulásnak a természetét, ahogy az mindegyikünkben végbemegy és ahogy ezt végbeviszi az ismeretlen Mozzató, az elrejtőzött Isten, akihez oly gyakran fohászkodunk: „*Sine tuo numine nihil est in homine nihil est innoxium* — Ihleted, ha fényt nem ad, emberszívben ellohad minden érő, minden ép.” (Pünkösdi szekvencia.)

Lengyelországban ezekben a hetekben nagyon sok hívő vesz részt lelkigyakorlatokon. Nemcsak azokra gondolok, amelyeket a nagybőjt folyamán a templomokban és plébániákon tartanak, hanem amelyeken főleg ifjúságunk vesz részt, mely igényli azt. A középiskolák felsőbb osztályai részére tartottak a krakkói egyházmegye kétezer növendéke vett részt. Hely hiányában nem tudtunk többet befogadni. Ugyanez a helyzet a nyári szünetben tartott lelkigyakorlatokon, melyek egy vagy két hétig tartanak és az Élő Egyház Oázisa nevű apostoli mozgalom módszere szerint folynak le. Gyakran elbeszélgetek a résztvevőkkel és mindig ugyanarra a megállapításra jutok, hogy egy nagy találkozás élményében részesültek: alapvetően felfedezték sajátmagukat és Istent, és ezáltal életük és a követendő útnak az értelmét. És ezeknek a fiataloknak legnagyobb része a „nagy sötétségből” jön, olyan világból, mely a laikus és hitetlen nevelésnek és tanításnak egész rendszerével veszi őket körül.

*Ha azt mondanám: Borítson el a sötétség,
és az éj úgy vegyen körül, mint máskor a fény:
Neked maga a sötétség sem homályos,
s az éj világos neked, mint a nappal.*

(Zsolt 139, 11-12)

És a fiatalok ebben a sötétségben haladnak előre, bízva Isten jelenlétében, bízva a világ értelmében és a teremtettség szépségében, melyet hegyvidéki és erdei kirándulásaikon igyekeznek felfedezni:

*Ha felölténém a hajnal szárnyait,
és a legtávolibb partokon szállnék le,
ott is a te kezéd vezetne,
és a te jobbod tartana.*

(Zsolt 139, 9-10)

3. Simeon Éneke

Szentséges Atya, Tisztelendő Testvérek!

Este van. Most mondja vagy énekli az egyház templomaiban a kompletoriumot, a szolozsma utolsó napi imáját. Mindennap elismételjük ebben az imában az agg Simeon ihletett szavait, melyeket akkor ejtett ki, amikor a jeruzsálemi templom küszöbén megpillantotta a gyermek Jézust Anyjának karjaiban. Egész váratlanul fejezte ki még talán a maga számára is, de bizonyára mindazok számára, akik a templomban voltak:

*Bocsásd el most szolgálodat, Uram,
Szavaid szerint békességben,
Hiszen már látták szemeim az üdvösséget,
Melyet minden nép számára rendeltél:
Világosságul a pogányok megvilágítására
És dicsőségére népednek, Izraelnek.*

(Lk 2, 29-32)

„Szemeim látták a Világosságot“... Minden napunkat ezzel a mondattal fejezzük be, arra a fényre gondolva, amit Krisztus jelent nekünk. Adjunk hála-
lát ezért a világosságért, fejezzük ki mélységes örömünket afölött, hogy ebben a világosságban járhatunk, hogy saját életünket és mások életét benne szemlélhetjük, hogy benne alakíthatjuk ki magunkat, hogy neki szolgálhatunk és érte élhetünk.

Ma is így adunk hálát, mert reméljük, hogy a lelkigyakorlat elvezet bennünket annak a fénynek a sugárkörébe, mely megvilágította az agg Simeon szemét.

Mindazonáltal Simeon énekét ismételve nem felelhetjük el az utána következő szavakat sem, melyeket Krisztus Anyjához intézett:

*Soknak romlására és
föltámadására lesz ő Izraelben:
jel, amelynek elleneszegülnek
— s a te lelkedet is tőr járja át —
hogy így megnyilvánuljon sok szív érzése.*

(Lk 2, 34-35)

Ezeket a szavakat hozzáfűzöm a prófétai énekhez, és pedig azért, mert ki akarom emelni őket, bár a kompletoriumban csak az éneket ismétljük. Ugyanis bennük látom elmélkedéseink vezérfonalát. Vajon nem fejezik-e ki az agg Simeon szavai, melyet a kis Jézus felett mond, pontos szintézisét annak, ami minket mindnyájunkat érint és ami nem hagy nekünk nyugtot? Nem különleges jele-e a mai időknek, vagy legalábbis kulcsa, amely lehetővé teszi, hogy megértsük a különböző jeleket, melyeknek vizsgálatával a II. Vatikáni Zsinat és a püspöki Szinódus is foglalkozott és amelyeken megszakítás nélkül gondolkozik a Szentszék, a püspökök és Isten egész népe? Nem jelentik-e ezek a szavak Krisztus és Egyháza sajátos meghatározását? „Jel, melynek el-lene mondanak...” .

Figyeljünk fel arra a körülményre is, hogy Simeon ettől a jeltől azonnal az Anya felé fordult mondván: „és a te lelkedet is tőr járja át”. Ezzel jelzi, hogy az Anya is bensőleg át fogja élni azt a fájdalmat, hogy Fia az ellentmondás jel-lévé lett. Egy rejtélyes, de ékesszóló mondattal folytatja az aggastyán: „hogy így megnyilvánuljon sok szív érzése”.

A most következő napok alatt igyekezni fogunk megvizsgálni ezeket a szavakat és kibogozni a bennük rejlő igazságokat. Kisérjen el bennünket ebben az igyekezetünkben az a világosság, mely a népek megvilágítására adatott. Legyen elég erős ahhoz, hogy lehetővé tegye számunkra, hogy befogadjuk Krisztus egész igazságát, és hogy szeressük Őt, annál jobban, minél inkább ellene mond a világ.

1. A lélek Isten felé vezető útja

„*Deus immensae majestatis*” (Te Deum): A végtelen fölségű Isten. Íme Ő az, akire mai elmélkedésünket irányítani szeretném, Őrá, aki előtt Jeremiás prófétával ismételjük: „Ah! Uram, Isten, én nem tudok beszélni” (Jer 1,6). Ezek a szavak mindannyiszor feltörnek, valahányszor az emberi gondolat Istent akarja megközelíteni.

Mérlegelnünk kell a gondolat elégtelenségét, amikor Isten valóságára akarjuk alkalmazni. Másrészt mérlegelnünk kell, milyen erőfeszítésekkel jár az Istenhez vezető út megtalálása.

*Uram, te megvizsgálsz és ismersz engem,
Előlről és hátulról közrefogsz,
Te alkottad veséimet,
anyám méhében te szötte a testem.
Áldalak, amiért csodálatosan megalkottál,
és amiért csodálatos minden műved.
Lelkem ismered a legmélyéig.”*

(Zsolt 139, 1,5,13-14)

Az Isten felé vezető szellemi-lelki út (Szt. Bonaventura szavával: „*Itinerarium mentis in Deum*”¹³) az ember — és pedig minden egyes ember — mélységeiből kiindulva, a világmindenség elemzésén keresztül éri el Istent. De ez az útvonal a világmindenségre vonatkozó ismereteinktől teljesen független, akár a tudományos gondolkodás előtti primitív ismeret, akár a világnak és elemeinek tudományos vizsgálata alapján kialakult ismeret. Mindegy, hogy Arisztotelész kozmológiáján alapszik vagy Ptolemaiosz asztronómiájához fűződik, vagy inkább Kopernikusz modern asztronómiájához kapcsolódik, hogy Newton klasszikus fizikáján vagy inkább Einstein legújabb fizikáján nyugszik.

A szellemi-lelki út a teremtmény legbensőbb mélységeiből indul ki — minden egyes teremtményből és minden teremtményből együttvéve — és az emberi teremtményen keresztül vezet Istenhez. Mert ez a szellemi-lelki út az egyedülálló és egyetlen útvonal, amelyen kizárólag az ember képes járni az egész látható világmindenségben. Az egész világmindenségen vagyis az egész teremtesen vezet keresztül Isten felé ez az út, mely kizárólag az ember által ismert. De vajon valóban ismert — vagy sem?

Adjuk át a szót a Bölcsesség könyvének:

Mert balgák mind az emberek, akik híjával vannak Isten ismeretének.

(Bölcs 13,1)

A Zsoltáros még erősebb kifejezéseket használ:

Mondá az esztelen az ő szívében:

Nincs Isten.

(Zsolt 53,2)

De a Bölcsesség könyve mélyebben fejt ki:

A látható tökéletességekből nem tudták felismerni azt, aki van, sem művei szemlélésekor nem ismerték fel a művészt...

Mert a teremtmények nagyságából és szépségéből összehasonlítás útján meg lehet ismerni Teremtőjüket. (Bölcs 13,1,5)

A Bölcsesség Könyvében leírt szellemi-lelki út nem idejét múlt. Tartalmának lényege, melyet Szt. Pál nemcsak elmélyített a rómaiakhoz írt levelében — hanem minden idők emberének szóló felhívás és biztatás is. Szt. Pál így ír: „Ami benne láthatatlan: örök ereje és isteni mivolta, a világ teremtése óta művei alapján értelemmel felismerhető. Épp ezért nincs mentség számukra” (Róm 1,20). Kíról van szó? Azokról, „akik az igazságot rosszindulatból elfojtják” (Róm 1,18), ahogy a szentpáli kifejezés szövegösszefüggéseiből kitűnik.

Ma talán elővigyázatosabbak volnánk a megszövegezésben és az ítéletben. A butaság és aljasság kifejezésére nem jönnek ezek a szavak ajkunkra. Pedig ezek a szavak vannak leírva A Bölcsesség Könyvében és Szt. Pál levelében. Ezért kérdezzük: ha a Szentírásban ezek a szavak állnak, mint egy elmúlt, naiv kor maradványai azé a koré, amelyben még nem fedezték fel a világ-mindenség felépítésének bonyolultságát végtelen gazdagságában, és nem tudták megkülönböztetni a másodlagos okozók hatalmas erejét, sem pedig megfogalmazni a teremtmények jogos autonómiájának alapjait vajon nem azért van ez, mert mindent a végső okra, a Teremtőre vezettek vissza?

2. Az ellenkező irányba futó út

Bárhogy akarjuk is megközelíteni e problémát, egy dolog bizonyosnak tűnik: A nehézségek és ellenvetések, a filozófiai és ismeretelméleti fogalmak, melyeket az I. Vatikáni Zsinat is ismert már, a II. Vatikáni Zsinat idején még jobban felhalmozódtak. A régi nehézségeket, melyek egyrészt idealista, racionalista és félracionalista talajból, másrészt a materialista empirizmus és hedonizmus talajából nőttek ki, mint vitathatatlan program és törvények, amelyek az emberi megismerés határait szabják meg, — most új bölcséleti és ismeretelméleti eszmék váltották fel. Az ismereti síkon ezek az új fogalmak — úgy látszik — sokkal alapvetőbben akarják elpusztítani az emberi megismerés tárgyait, vagyis nem csupán Istent és a szellemi rendet, hanem magát az embert és a világot is. A strukturalizmus például sokkal messzebbre megy el, mint az agnoszticizmus vagy akár a pozitívizmus is. Ennek a szédületesen fejlődő gondolkodásnak a hátterére — amely kérdés

tárgyává teszi önmagát, sőt a megismerés értelmét is — egy különleges teológia épült: Isten halálának a teológiája. Ez fennén hirdeti, hogy Isten meghalt az emberi gondolatban, önkritikájának állandó előrehaladása következtében. Isten halálának a teológiája az emberi gondolat rejtett tragédiáját tükrözi. Másrészt ugyanez az emberi gondolat óriásméretű ismeretekkel dicsekedhet a világ megismerésének legkülönbözőbb ágaiban. A makrokozmosz, valamint a mikrokozmosz is feltárja előtte rejtélyeit. Csodálatos ezeknek az ismereteknek az eredménye, valamint az a mind nagyobb gyorsaság is, amellyel ezt a tudást gyakorlatilag is megvalósítják a technikában. Amikor az ember még soha nem tapasztalt módon „uralma alá veti a földet” (Ter 1,28; Zsolt 8,6-9), és amikor „horizontális” síkban ismereteit ennyire kiterjeszti, akkor még szembetűnőbb az aránytalanság, ha tudásának „vertikális” méreteit nézzük. A ma embere valahogy nem megy el gondolatainak végéig, nem keresi a végső okokat, nem ver mély gyökeret annak megismerésében, akit a Bölcsesség Könyvének szerzője Teremtőnek jelentett ki. Ugyanakkor az antik világ gondolkodói a valóság, a lét és a jó elemzéséből kiindulva első Mozgatóról vagy pedig a Jó fenséges eszméjéről beszélnek. És ma azt kérdezzük: vajon az igazság, mely a gondolkodás törekvésének a lényegét képezi és maga a megismerés is túlhaladottá vált volna és elvesztette időszerűségét? Az út, mely a világból kiindulva szükségszerűen vezette Istenhez az elmét, zsákutába vezetett volna? Vagy az ember tudásvágya egy utat választott ki — egy mellékutat —, a főútvonal mellőzésével?

Nem kevés alkalmam volt tudósokkal beszélni ilyen problémákról; főleg fizikusokkal, olyanokkal, akiket a mai tudományos világban az anyag specialistáinak tartanak. Emlékszem egy kiváló, egyenes jellemű professzorral való beszélgetésre, aki ezt mondta nekem: „Ismereteim és kutatási módszerem alapján, ateistának vallom magamat. Ha Isten léte bizonyítékainak az eredetéről akar vitatkozni, akkor inkább visszalépek a vitától, mert nem látom a lehetőségét.” Ugyanez a professzor írta nekem teljes komolysággal egy más alkalommal: „Ha ott állok a világmindenség, a természet, a hegyek fenséges látványa előtt, akkor érzem, hogy Ő létezik.” A Bölcsesség Könyve szavainak visszhangját véljük itt hallani: „A szépség szerzője alkotta mindezeket. Ha pedig megcsodálták ezek erejét és tevékenységét, megérthették volna, hogy Alkotójuk még hatalmasabb” (Bölcs 13, 3,4).

Aquinói Szt. Tamás nagyon pontos különbséget tesz tudomány és bölcsesség között. Amikor a Bölcsesség Könyvének írója „balgákról” beszél, „akik nem ismerik Istent”, kétségtelenül a megismerés szempontjából állapítja meg, amely alapjában véve a bölcsesség és nem a tudomány szempontja. A bölcsesség a végső okokat keresi, mondja a filozófus, aki saját szaktudományában, a metafizikában felfedezte a bölcsesség kifejezést. A Zsol-táros viszont így énekel: „Az Úr félelme a bölcsesség kezdete” (Zsolt 111, 10), az Apostol viszont azt mondja: „A tudás felfuvalkodottá tesz”(1Kor

8,1). Ezek az állásfoglalások ugyanannak a dolognak különböző nézőpontjai, amelyek látnivalóan nemcsak intellektuális, hanem erkölcsi jellegűek is.

Hátra van az anyag istenítésének problémája, melyet kora elméleteinek és hiedelmeinek megfelelően a Bölcsesség Könyvének írója így fejez ki: „A tüzet, a szelet vagy az iramló levegőt, a csillagok körét, a hatalmas vizet vagy az ég világítóit tartották a világot kormányzó isteneknek” (Bölcs 3,2). A modern embert már nem kísérti — hála a kereszténységnek is — a természet erőinek istenítése. Mindazonáltal a filozófiai materializmus és általában a materializmus arra akarja kényszeríteni az emberi gondolkodást, hogy az anyagot abszolútumként fogja fel és annak ismerje el. Jól emlékszem Lengyelországban a háború utáni éveket jellemző kiadványokra, mikor is a katolikus tudósok a marxistákkal szemben ki akarták mutatni, hogy az anyag nem lehet abszolút. Ezek a viták ma már elnémultak, az érdeklődés antropológiai problémák felé fordult akkor is, ha marxista rendszer és világnézet továbbra is azt állítja, hogy az anyag áthághatatlan határt jelent az ember számára, hogy az kezdete és vége, hogy az a valóság teljessége és létének nincs is más célja.

3. A lét és a személyiség

Itinerarium mentis in Deum: az Isten felé vezető lelki-szellemi út a gondolatnak az útja, vagyis inkább a teljes emberé, *itinerarium hominis*. Az ember ezen az úton eljut saját belső világába. Ez az út a teremtmény, az ember legmélyéből indul, aki a világmindenség távlatában felismeri saját viszonylagos, esetleges voltát, létének törekénységét, saját határait. „Te formáltad veséimet, Te alkottál meg anyám méhében” (Zsolt 139, 13). A igazság így jut kifejezésre a Biblia nyelvén az ember teremtmény voltáról, az esetleges és viszonylagos emberi létről.

Két különböző fogalom a teremtmény és az esetleges, de mindegyik ugyanazt az irányt mutatja az emberi gondolkodás számára, mindegyik Isten felé mutat. Szt. Tamás és mai tanítványai szerint ennek az útnak a kulcsa az egzisztenciális szempontból vett létező. A létezőnek esetleges mivolta az, ami a létezésében határt szab, ez a lehetőség a létezés vagy a nemlétezés. Az esetlegesség a szükségszerűre, az abszolútra utal, nemcsak dialektikus értelemben vett második pólusra, hanem mint reális alapra, amely mint forrás és ok — végleges magyarázatát adja az esetleges létezőkből álló ugyancsak esetleges világnak. Az Abszolútum a szükségszerűen Létező, abban az értelemben, hogy önmagában bírja létének alapját „*ipsum esse subsistens*” (ő maga a lét).

Ez a metafizikai kulcs, amely lehetővé teszi a valóság megértését és értelmezését, egyben az istenfogalomnak mint abszolútumnak filozófiai megfele-

lője is. A mai filozófiában azonban úgy látszik nem vesznek róla tudomást. Ezenkívül az ezzel a témával foglalkozó kiadványokban egy Abszolutummal találkozunk, a filozófusok Istenével. Ugyanakkor azonban, mint ahogy egy fiatal lengyel gondolkodó⁴ írja, az egész Descartes utáni — a valóságban antropocentrikus — filozófia nem szakadt el az istenproblémától. Úgy is van! A fenomenológiát meg az egzisztencializmust is beleértve mind telve vannak a kereszténységből kapott ihlettel. Mindazonáltal, ennek a filozófiának az Istene nem az „*ipsum esse subsistens*“, hanem mindenekelőtt egy Személy, az isteni „Te“, aki végül is lehetővé teszi az emberi „Én“-nek a kialakulását, ahogy azt egy másik gondolkodó⁵ mondja. Jellemző Ratzinger⁶ analízise a „Keresztény hit“ c. művében a Kiv 3,14 soraira. A Mózeshez intézett szavakat magyarázza, vagyis Isten válaszát arra a kérdésre, hogy mi az igazi neve: „Én vagyok, aki vagyok“. Ezt mindeddig az „*ipsum esse subsistens*“ (magától való létező) értelmében fogták fel, vagyis a személy kinyilatkoztatása értelmében. Ratzinger szerint Isten ezekkel a szavakkal önmagát mint a személyi lét teljességét határozta meg.

A mai gondolatrendszerekben nagy a feszültség Isten tagadása és elismerése között. Ha mai gondolatrendszerekről beszélünk, akkor a filozófiai rendszerekben és a metafizikában megnyilvánuló objektív gondolatsort tartjuk szemelőtt. Kérdezhetjük viszont miképpen íródna be az Istenre vonatkozó igazságok a mindennapi ember elméjébe, aki nem filozófus? Ez a kérdés gyakran visszatér a szociológusok kutatásában. A válaszok nagy általánosságban azt mutatják, hogy ez az alapvető vallási igazság hozzátartozik az emberiség ismeretkincséhez, és meggyőződéseik között polgárjogot élvez.

A legjelentősebb ebben az a mód, ahogy ez az igazság mind nyilvánvalóbbá lesz a rendszeres tagadás és programozott Isten ellenes küzdelem ellenére. Soha nem fogom elfelejteni azt a benyomást, amit 1945-ben egy orosz katonával folytatott beszélgetés tett rám. Éppen vége volt a háborúnak. A krakkói szemináriumba kopogott be ez a katona. Mikor jöttének célját kérdeztem, feleletül megkérdezte, hogyan léphetne be a szemináriumba. Hosszú beszélgetésbe kezdtünk. Ha nem is lépett be a szemináriumba (különben is homályos elképzelései voltak arról, hogy mi is a szeminárium a valóságban), én mégis nagy igazságot tudtam meg, azt, hogy Isten mily csodálatos módon vésődik bele a rendszeres tagadás légkörében élő emberek gondolatvilágába is. Véndégem, mióta fölött, majdnem sosem lépett be többé a templomba. Az iskolában és a munkahelyén is állandóan azt hallotta, hogy nincs Isten... De, — ismételte többször is — én mindig tudtam, hogy van Isten. Most szeretnék többet megtudni róla.

4. A csend és a fenség

Az Istenhez vezető szellemi út a teremtményeknek és az embernek legmélyéből indul ki. A mai gondolkodásmód ez útvonalnak a lehetőségeire akar támaszkodni, hogy kitapasztalja és nyilvánvalóvá tegye az emberi személy transzcendenciáját. Az ember képes felülmúlni magát, tehát valami módon kell is, hogy felülmúlja önmagát. Az ateista humanizmus problémája, melyet P. Lubac⁷ oly csodálatosan elemzett, éppen abban rejlik, hogy megfosztja az embert transzcendenciájától, és elpusztítja létének végső, személyes értelmét. Az ember azért múlja fölül önmagát, hogy Isten felé törjön. Egyidejűleg kitepi magát a teremtmények által ráerőszakolt határok közül, a helyi, időbeli körülhatároltságból, az esetlegesség és a változások okozta határok közül. A személy transzcendenciája szorosan összefügg az azzal való kapcsolattal, aki alapja minden ítéletünknek, a létről, a jóságról, az igazságról és a szépségről. Következik az azzal való kapcsolatból, aki az egészen más, mert végtelen.

Az embernek vannak elgondolásai a végtelenről, fel is használja őket tudományos kutatásaiban, pl. a matematikában. Így az ember saját szellemében találhat valamiféle kapcsolatot ahhoz, aki van (Kiv 3,14), a tökéletes Végtelenhez, akiről az Írások és az egyház tanúskodnak: „Szent, szent, szent a szeregek Ura, Istene, tele van az ég és föld a Te dicsőségeddel!” A trappista és a karthauzi szerzetes a némaságban eltöltött egész életével tesz róla vallomást. Hozzá fordul a pusztában vándorló beduin, mikor elérkezik az ima ideje. És talán a buddhista szerzetes is, mikor a Nirvána felé vezető úton elmélkedésbe mélyedve tisztítja szellemét. Isten, aki teljességgel transzcendens, tökéletesen fölötte áll minden látható és tapintható teremtménynek.

A püspöki Szinodus első rendes összejövetelén az egyik tárgyalásra kerülő téma az ateizmus volt. Ebből az alkalomból a szemlélődő rendek szerzetesei levelet⁸ intéztek a Szinodushoz. Kifejezésre akarták juttatni, hogy mennyire megértik korunk ateistáinak belső élményét. Saját élményeiből indultak ki, olyan emberek élményéből, akik teljesen hitből élnek, teljesen Istennek szentelve, aki felé gyakran az érzékek és a szellem teljes éjszakájában törekszenek: Isten felé, aki az emberi szív és szellem számára halottnak tűnik. Ime, a végtelen fölségű és teljesen transzcendens Isten nagy paradoxona.

A misztika mestere, Keresztes Szt. János hasonló tapasztalat szép tanúságát adja:

*Hogy eljuss ahhoz, akit nem ismersz,
át kell haladnod azon, amit nem ismersz.
Hogy eljuss ahhoz, akit nem birtokolsz,
át kell haladnod azon, ami nem a tied.
Hogy elérj ahhoz, aki nem te vagy,
át kell haladnod azon, ami nem vagy.*

Az élő Isten egyháza egyesíti mindazokat, akik valami módon részesei az emberi szellem e csodálatos transzcendenciájának. Az egyház ugyanis tudja, hogy senki és semmi sem elégítheti ki az emberi szellem legmélyebb vágyait, csak egyedül ő: a végtelen fölségű Isten (vö. *Gaudium et spes*, 41).

Az emberi személyiség transzcendenciájának kifejezése a hit imája a magány csendjében. Ez a csend, mely először úgy látszik, hogy elválasztja az embert Istentől, a valóságban az emberi szellem egyesülése Istennel.

Korunk egyháza teljesen tudatában van ennek az igazságnak, és ennek fényében sikerült a II. Vatikáni Zsinatnak újrafogalmazni lényegi valóságát.

A SZÖVETSÉG ISTENE

1. Az első alapvető szövetség

Ebben az elmélkedésben újra visszatérünk ahhoz a végtelen fölségű Úris-
tenhez, aki a szövetség Istenévé akart lenni érettünk.

Íme a negyedik eukarisztikus ima szavai:

*Dicsérünk téged, Szentséges Atyánk,
mert hatalmas vagy;
bölcsséged és szereteted alkotta minden művedet.
A magad képmására teremtetted az embert,
és gondjára bízta az egész világot,
hogy csak neked, a Teremtőnek szolgálva
uralkodjék minden teremtményen.*

Jellemző, hogy a negyedik eukarisztikus imádság, a legmagasabb rangra a legelső szövetséget emeli, melyet a Teremtő Isten köt és amelyet a Teremtés könyve 3 első fejezete ír le szűkszavúan. Ezután még röviden szó esik sok más szövetségről is, melyeket Isten az emberekkel kötött, arra az utolsóira való tekintettel, melyet a vele egylényegű Fiának megtestesülése által kötött az emberiséggel. Nagyon sok okunk van arra, éppen a mai időkben, hogy ezen szövetség fölött elgondolkozzunk. Egészen egyszerűen, az emberrel, de úgy is mondhatnánk: az emberiséggel kötött szövetség ez, amelyet az első ember, az első Ádám képviselt. Az „első ember, aki földből való” és földiesen látta vágyait beteljesülni a második szövetségben, amikor Isten, „aki úgy szerette a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda” (Jn 3,16), a „második embert, aki a mennyből való és mennyei” (1 Kor 15,45-49; vö. Róm 5,11-16).

2. A teremtés és a szövetség indítéka

Álljunk meg először és gondolkozzunk a szövetség nagy vonalai fölött, a hogy azt a kinyilatkoztatás élénk tárja a Teremtés könyvében és Szt. Pál leveleiben. Az alapvető probléma az, hogy magyarázatot találjunk arra, miért lett a végtelen fölségű Isten, az Abszolút, a teremtés Ura a szövetség Istene. Szt. János azt válaszolja rá: mert „úgy szerette a világot!” A Teremtés könyve első verseinek olvasásakor felfedezzük ezt a szeretetet. A szeretet jót akar, mégpedig önzetlenül. „A szeretet jóságos”, mondja Szt. Pál (1 Kor 13,4), és a szeretet jót hoz létre. A Teremtés könyvét olvasva már az első fejezetben találkozunk ezzel az igazsággal. „Isten szólt: Gyűljenek össze az ég alatti vizek egy helyre és emelkedjék ki a szárazföld” (1,9). „Teremjen a föld zöldellő növényeket, amelyek termést hoznak és fákat, amelyek magot rejtő gyümölcsöket

teremnek a földön. És úgy lett" (1,11). „Isten látta, hogy ez jó" (1,12). „Isten látta, hogy nagyon jó mindaz, amit alkotott" (1,31).

Ez az oka annak, hogy az emberi gondolat minden állomásán a világ *ontológiája*, léte fölötti elmélkedést össze kell kötnünk a világ *axiológiája*, azaz a jó és érték fölötti elmélkedéssel. A teremtés felépítése olyan, hogy akármilyen elvekből is indul ki az emberi elme, végül mindig kénytelen megerősíteni a Teremtés könyve első fejezetében leírt teremtés igaz voltát.

Akkor is, ha az ember a világról való elmélkedésében a gazdasági élet fejlődésére összpontosítja a gondolatait, vagy ha az érték és értéktöbblet közötti összefüggéseken gondolkodik, mindaddig amíg gondolatvilágában és okoskodásában tárgyilagos marad, azon a síkon fog mozogni, amire a Teremtés könyve első fejezete utal.

„Isten látta, hogy az jó. " Ez az „isteni látás" minden módon elsődleges, ez teremti a létet és a jót és biztosítja ezek időbeli tartósságát: „*conservatio est continua creatio*" (a megőrzés állandó teremtés). Az emberi látás és tevékenység mindig másodlagos, mindig a már meglévő létre és értékre irányul.

Az esetleges létező nem létezik szükségképpen. A teremtmény nem abszolút. De az — estleges és így nem szükségszerű — teremtmény jósága a szeretetre utal, mint a teremtés indítékára. A szeretet a teremtés indító oka, és ennek következtében a szövetség is. Mondhatjuk, hogy ez indítékban mutatkozik az üdvösség örök terve, mint Isten ember iránti szeretetének megnyilvánulása. És mint közös gyökérben ugyancsak megmutatkozik az ember transzcendentális személyisége minden más teremtménnyel szemben.

Már az első fejezetben, a teremtés első bibliai leírásában — mely az irodalomkritika szerint a Teremtés könyvének 2. fejezete után íródott — azt találjuk, hogy Elohim-Isten „megteremtette az embert, saját képmására alkotta, férfinak és nőnek teremtette" (Ter 1,27).

A második fejezetből vett, régebbi leírás úgy látszik közelebb áll a modern biológiai fejlődéselmélethez, így pl. Teilhard de Chardin atya felfogásához is. „Akkor az Úristen megalkotta az embert a föld porából és orrába lehelt az élet lehelletét. Így lett az ember élőlényé" (Ter 2,7).

Ezen a vonalon folytatódik az asszony teremtésének és az első emberi közösség létrejöttének a leírása. A II. Vatikáni Zsinat az első személyek közti közösségről beszél, *communio personarum* (vö. Gaudium et spes, 12).

Egy bizonyos pontig az első szövetség a teremtménnyel egyesülve jött létre. Egyetlen forrásból fakad, vagyis az önzetlen szeretetből, abból a szeretetből, melynek alapját a tomista filozófia és teológia így határozza meg: „*Bonum est diffusivum sui*" (a jó önmagának kiáradása)⁹. Pontosan így történik: a végtelen fölségű Isten, *ipsum esse subsistens* „megosztja" a létezés jóságát¹⁰ a többé-kevésbé tökéletes létezők között. Valami módon szétárasztja a teremtés művében, nemcsak azért, mert mindenható, hanem azért is, mert Ő a Szeretet.

Amikor a teremtés során, az eredményeket tekintve, a világ fejlődése egy

bizonyos formát vesz fel, közeledik az ember teremtésének időpontja. Ekkor az, aki az önmagától létező, *ipsum esse subsistens*, aki a személyes létnek teljessége, mintha maga is ebben az irányban tenne egy lépést előre, mindig annak az elvnek alapján, hogy a jó kiárasztja önmagát, megteremtve az embert „saját képére és hasonlóságára” (Ter 1,27), vele köt szerződést. A teremtés Istene a szövetség Istene lesz, és ez ugyanazt a logikát követi, mely a teremtés művét kezdettől fogva irányítja. Ez a „szeretet logikája”, talán ez az amiről Pascal ír: „A szívnek sajátos okai vannak”. Pontosan a szívről van szó. A Teremtés könyve egész leírásában érezni lehet egy szív lüktetését. Nem a világ hatalmas építészé, a Demiurgosz előtt állunk, hanem egy nagy szív előtt.

Semmiféle kozmogónia, sem az egykori filozófiai kozmológia, sem a modern kozmológikus teória nem tudja kifejezni ezt az igazságot. Csak a Teremtés könyve ihletett soraiban olvashatjuk a Szeretet kinyilatkoztatását, mely a világot gyökeréig áthatja, az Atyaisten kinyilatkoztatását, aki a teremtmény teljes értelmét kínálja azzal a szövetséggel együtt, mely megadja az Isten képmására teremtett ember helyét.

3. A szövetség fölépítése

A szövetség lényeges eleme, hogy a föld alávetettje az embernek. „Uralkodjék a tenger halain és az ég madarain, az állatokon, az egész földön és mindenben, ami a földön csúszik-mászik” (Ter 1,26). Ennek az uralomnak a perspektívájába minden beletartozik, amit az ember értelmével elérni képes, fokról fokra és napról napra, felfedezve minden értéket és erőt, amit a föld magában rejt. És ha — mint napjainkban — az ember eléri a holdat, az is csak az ősi szövetség alapján történhet, melyben jogot kapott az uralomra.

Mindazonáltal a szövetség elemei nem korlátozódnak erre, messze túlmennek azon. A szövetség a nagy szívből származik, Istennek az ember iránti szeretetéből. Ugyanakkor a szövetség az igazságra épül, a valóságba, tehát az igazba gyökerezik¹¹. Az Úristen azt a parancsot adja az embernek: „A kert minden fájáról ehetsz — de a jó és rossz tudás fájáról ne egyél, mert amely napon eszel róla, meghalsz” (Ter 2, 16-17). Így tehát a kezdet kezdetétől az ember előtt magasodik ez a fa: a jó és rossz tudásának a fája. A fa, minden emberi létezőnek jelképe, jel, mely teremtett mivoltának a határait jelzi, és ugyanakkor az a határ is, amelyen belül a személy kifejlődésének meg kell valósulnia — mert a személy pontosan Isten képére és hasonlóságára van teremtve (Ter 1, 27), nem pedig „túl minden rosszon és jón”, amint Nietzsche és mások, az ember abszolút autonómiájának hívei vélték.

Íme a jó és rossz tudásának fája — a létnek és az értéknek a szimbóluma, első és alapvető azon határhelyzetek között, melyeket az első egzisztencialista filozófia nagy számban talált az emberi létben. A jó és rossz tudásának fáját jelképes kötelék fűzi az élet fájához (vö. Ter 2,9). Az Isten részéről a szövet-

ség a kegyelem ajándéka volt, az ember — férfi és nő — életében az első igaz boldogságnak az állapota. Ezt az állapotot nehéz ebben az elmélkedésben részletesen elemezni. Tudjuk, hogy egyike a legérdekesebb teológiai témáknak. De nem csak erről van szó.

Egy nem katolikus filozófus mondta egyszer nekem: „Tudod, egyszerűen nem tudom megállni, hogy ne olvassam újra meg újra elmélkedve a Teremtés könyvének első három fejezetét”. Valóban úgy tűnik nekem, hogy ha nem elmélkedünk az azokban leírt alapvető események és helyzetek összessége fölött, az embernek és a világnak a megértése nehéz, sőt szinte lehetetlen. Különösen hangzik, de azt állíthatom, hogy a Teremtés könyve három első fejezetének olvasása, átelmélkedése nélkül még Sartre-ot vagy Marxot sem lehet megérteni. Ezek adják a kulcsot a mi korunknak a megértéséhez azáltal, hogy visszamegyünk állításainak és alapvető, és éppen ezért drámai tagadásainak egészen a gyökeréig. A következő elmélkedés tárgya a tagadások lesznek.

Pillanatnyilag azonban, meg kell állapítanunk, hogy az első szövetségnek az elemzése, valamint a szövetség Istenének az első képe, amely ebből az elemzésből kibontakozik, arra készítet, hogy az egyházzal és a világról beszéljünk. Ezt tette a Zsinat is, amikor kiegészítette az egyházzal szóló konstitúciót azzal a pasztorális konstitúcióval, mely az egyházzal a mai időkben foglalkozik. Ez nem volt pusztán véletlen.

A Zsinat munkájának logikus következménye volt ez, melynek célja, hogy pontosan felmérje az egyház és a mai világ viszonyát. Ehhez szükséges volt, hogy visszanyúljon a világ és az ember teremtésének alapvető valóságához és az ősi szövetséghez, a végleges szövetség alapjához, amelyet Isten Jézus Krisztusban adott az emberiségnek. Az egyház ennek a szövetségnek a jele.

Ugyanakkor hozta nyilvánosságra a Szentatya első enciklikáját, hogy elmélyítse az egyház ismeretét, mely alapja a mai világgal folytatandó minden párbeszédnek. Az üdvösségről való párbeszédről van szó. Ezért kell visszatérnünk a szövetséghez, mely az Isten és ember közötti párbeszéd eredete. Ennek az első párbeszédnek és első szövetségnek a pontos megértése különlegesen fontosnak tűnik nekem korunkban. Miért? Talán azért, mert az emberiség lassanként felfedezi minden létezőnek és elsősorban saját létezésének a gyökereit. Valószínűleg ez az oka annak, hogy bizonyos szempontból egy új eszkatológia küszöbén állunk. Az eszkatológiát vagyis a végső dolgokat csak úgy érthetjük meg, ha visszatérünk az eredethez, az első okokhoz. Ezek magukban hordják a végső dolgok csíráit, valahogy úgy, mint az ember fejlődésében az embrió magában foglalja a kifejlődött egyént.

4. A szövetség beteljesedése felé

„Újra meg újra szövetséget is ajánlottál az embereknek”, hirdeti a negyedik eukarisztikus imádság. Jól ismerjük ezeket a szövetségeket. Ezek közül — ahogy a Teremtés könyve erről beszámol — különös figyelmet érdemel az

Ábrahámmal kötött szerződés. Ezt a szövetséget nem annyira az emberrel kötötte Isten, ahogyan az az első szövetség alkalmával történt, hanem a néppel, mely Ábrahámától, mint törzsatyától származott: „Én a mindenható Isten vagyok: járj elöttem és légy tökéletes. Szövetséget hozok létre köztem és közted s... szerfölött megsokasítlak” (Ter17,1-2). Az elején ez a szövetség inkább egy törzzsel, mint a néppel jön létre. Csak Mózesrel bontakoznak ki teljes mértékben a szövetségnek a népre kiterjedő méretei. Egészében véve a törzzsel és a néppel kötött szövetség a végső, vagyis az egész emberiséggel köten-dő szövetség felé mutat. Ez a szövetség az egész emberiséggel Isten egyszülött Fiában jön létre és éri el végleges kiterjedését. A szövetség Istene, mint ahogy Szt. Pál írja: „a mi Urunk, Jézus Krisztus Atyja” (2 Kor 1,3). Ebben a szövetségben, mely az ember teremtetésével először öltött testet, végső következményeiben is megnyilvánul és megvalósul az Isten atyasága. Az ember hibájából ez a szövetség felbomlott, és csak a Megváltó közvetítése állította újra helyre. „Szerencsés vétek, mely ily nagyszerű Megváltót érdemeltél” énekli a diakonos húsvét éjszakáján. A liturgia pedig a negyedik eukarisztikus imádságban így fejt ki gondolatait a szövetség Isténéről:

„Úgy szeretted a világot, Szentséges Atyánk, hogy amikor elérkezett az idő a teljessége, Üdvözítőt küldtél nekünk: Egyszülöttedet. Megtestesült a Szentlélek erejéből, született Szűz Máriától...

S hogy ezután már ne önmagunknak éljünk, hanem neki, aki értünk meghalt és feltámadott, elküldte tőled, Atyánk, a híveinek első ajándékul a Szentlelket, hogy befejezze Krisztus művét a világban és minden megszentelést teljessé tegyen.”

Íme a szövetségnek végleges arculata. Íme az Atyaság, mely Isten legmélyebb misztériuma és egyben legnagyobb kitárulkozása, szinte láthatóvá vá-lása Fiában: „Aki engem lát, látja az Atyát” (Jn 14,9).

Az egyház, tudatában ezen szövetség mélységes jelentőségének, saját ma-gáról beszélve a zsinaton állítja, hogy „Krisztusban valamiképpen ő a szent-ség, amennyiben jelzi és megvalósítja az Istennel való benső egyesülést és az egész emberiség egységét” (Lumen gentium, 1). Minden embert felölel az egységnek ez a szentsége. Gondolkozzunk el mélységén és hatékonyságán. Mi, akik naponta ünnepeljük az Eukarisztiát, mindennap megvalljuk és hirdetjük az „új és örök szövetséget”. Amikor befogadjuk Istent ebben a szentségben, ugyanakkor ő is befogad minket. A végtelen fölségű Isten egészen közel kerül hozzánk! Ebben a csodálatos szentségben lehetővé teszi szá-munkra, hogy megérinthessük és táplálkozzunk belőle. Mindegyikünket be-fogadja, segít, hogy újra felemelkedhessünk és megerősít emberi méltó-ságunkban.

Valóban a végtelen fölségű Isten, a szövetség Istene!

A TAGADÁS ÚTJA

1. A II. Vatikáni Zsinat az ateizmusról

Ebben az elmélkedésben, amennyire csak lehetséges, Isten tagadásának útjait igyekszünk követni.

A II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* című konstitúciójában rövid, de átfogó vizsgálatát adja azoknak a különböző jelenségeknek, amelyeket ma általában ateizmusnak nevezünk. Miután a korunkra jellemző lélektani és erkölcsi változásokat vázolta, így szól a zsinati okmány:

„Az új körülmények befolyásolják magát a vallási életet is. Egyrészt a kritikai szellem előretörése megtisztítja a világnak mágikus felfogásától és babonás maradványoktól, másrészt a hithez egyénibb és cselekvőbb ragaszkodást követel. Nagy azoknak a száma, akik így elevebben élnek meg Istenhez való viszonyukat. Másrészt a gyakorlatban, mind nagyobb tömegek távolodnak el a vallástól. Elutasítani Istent vagy a vallást, nem törődni vele, manapság a tudományos haladás kívánalmának, vagy új humanizmusnak tűnik, nem úgy, mint hajdanában, mikor csak kivételes jelenség, egyes személyeknek magánügye volt. Sok helyen ez a tagadás vagy közöny nemcsak a filozófia vonalán jut kifejezésre. Széles körben megfertőzi az irodalmat, művészetet, az emberrel és a történelemmel foglalkozó tudományok értelmezését, magát a törvényhozást is: ebből származik nagyon sokaknak belső zavara” (*Gaudium et spes*, 7).

„Ateizmusnak egymástól nagyon eltérő jelenségeket neveznek” mondja az okmány más helyen (19. fejezet). Majd ebben és a következő fejezetben alaposan elemzi a különböző jelenségeket, melyeket mind az ateizmus-megnevezés alatt lehet csoportosítani. Az idézett szöveg nagyon tömör, gazdag és változatos tartalmú. Az ateizmusnak, mint az ember belső meggyőződésének elemzése után, a zsinati okmány az ateizmust mint rendszert mutatja be.

Egyelőre ne foglalkozzunk azzal, amit a Zsinat az ateizmusról mondott, hanem térjünk vissza a Teremtés könyve 3. fejezetéhez. Hogy Isten tagadásának a problémáját a gyökerében vizsgáljuk, itt kell kezdenünk, és az első tagadás tényét tüzetes vizsgálat alá kell vennünk. Hogy ezt a célt elérhessük, egyelőre tekintsünk el az ember mai valóságától és tekintsük a Sátán őt megelőző valóságát. Természetesen a korunkbeli antropocentrizmus — még a keresztényeké és a teológusoké is — minden erejéből védekezik ez ellen. Tudjuk, hogy az ellenkezésnek milyen hullámaival váltotta ki a Szentatya elmarasztaló ítélete, amikor emlékeztetett az egyház részéről hirdetett igazságokra pontosan ezzel a témával kapcsolatban¹². A Hittani Kongregáció hasonlóképpen szólt erről egyik tanulmányában: „A keresztény hit és a Sátánról szóló tanítás”.

2. Az első tagadás elemzése

A gonosz szellem, a Sátán a Teremtés könyvében mint „kész” valóság jelenik meg, teljes tevékenységében. Semmit sem tudunk „előző” létéről. A teremtés egész leírása csak a látható valósággal foglalkozik, a „földdel és az éggel”, mint a tapasztalható mindenség elemeivel, és hallgat a nem tapasztalható valóságról. Bár a Teremtés könyve nem magyarázza a Sátán, a gonosz szellem eredetét, nem nehéz rögtön első fellépésekor fölismerni.

„A kígyó ravaszabb volt a föld minden állatánál, amit az Úristen teremtett” (Ter 3,1). Tehát a természet színvonalán kezdődik, a tapasztalati világ leírásának közepette. De a következő mondat már nincs ezen a szinten és más világba vezet: „Ezt mondta az asszonynak: Valóban mondta Isten, hogy nem ehettek a kert valamennyi fájáról? Az asszony így válaszolt a kígyónak: A kert fáinak gyümölcséből ehetünk. Isten csak a kert közepén álló fa gyümölcséről mondta: Ne egyetek belőle, ne érintsétek, nehogy meghaljatok. Erre a kígyó így beszélt az asszonyhoz: Semmi esetre; nem fogtok meghalni. Isten jól tudja, hogy amely napon abból esztek, szemetek felnyílik, olyanok lesztek, mint az istenek, akik ismerik a jót és a rosszat” (Ter 3,1-5).

Kissé meglepőek ezek a szavak. A gonosz szellemet nem valami meghatározás alapján lehet felismerni, hanem kizárólag szavainak tartalma árulja el. A Teremtés könyve 3. fejezetében nyilvánvalóvá lesz, hogy az ember meg a világ történelme — melynek az ember egy egységét képezi a teremtés művében — az Ige és az „ellen-ige”, az Evangélium és az „ellen-evangélium” alávetettje lesz. Eddig tanúi voltunk az Igének, mely egyszerűen elhangzott, hogy a teremtés során létet adjon a teremtményeknek és mindenekfölött az embernek, kit Isten saját képére és hasonlóságára teremtett (vö. Ter 1,27). Álljunk most meg: nézzük meg, milyen utat használ fel az „ellen-ige”.

Olyan hazugsággal kezdődik, amit téves információnak is minősíthetnénk, feltételezve a jóhiszeműséget. Az asszony könnyűszerrel helyreigazítja a téves információt, valószínűleg nem érzi meg, hogy ez csak kezdet, előjáték a „hazugság atyjának” (vö. Jn 8,44) szándékaihoz. Először Isten szavahihetőségét akarja aláásni, sugalmazva: „Nem fogtok meghalni!” Azután a szövetséget veszi célba. A szövetség Istenét úgy állítja az asszony elé, mint abszolút uralmára féltékeny uralkodót. Úgy mutatja be, mint az ember ellenségét, akivel szembe kell helyezkednie. Végül is a Sátán megfogalmazza a kísértést, amit saját legbensőbb lázadásából és ellenszegüléséből merít: „Isten jól tudja, hogy amely napon abból esztek, szemetek felnyílik, olyanok lesztek, mint az istenek, akik ismerik a jót és a rosszat” (Ter 3,5).

A hazugság atyja nem tagadja az ember előtt Istennek a létét. Sem a létét, sem a teljhatalmát, mely a teremtésben jut kifejezésre, nem tagadja. A szövetség Istenét veszi célba.

Isten abszolút tagadása lehetetlen, annyira nyilvánvaló létezése a teremtésben, az emberben is, sőt magában a Sátánban is. Az apostol így ír: „Te hi-

szed, hogy egy az Isten? Jól teszed. Ezt azonban az ördögök is hiszik — és mégis rettegnek'' (Jak 2,19), kifejezésre juttatva ezzel, hogy az ördögök sem tudják tagadni Isten létét sem a minden létező fölötti hatalmát. Ezzel szemben a Sátán kijelentése a szövetség Istenének valóságába vetett hitet akarja megsemmisíteni. Abban az Istenben való hitet, aki szeretetből teremt, szeretetből kínál szövetséget az emberiségnek Ádámban, és szeretetből támaszt követelményeket az emberrel szemben, melyek teremtményi voltának lényegét illetik. Az, amit a Sátán mond, ennek az igazságnak a teljes szétrombolása.

Ezt nevezem „ellen-igének”, mert szoros kapcsolatban van jelenleg az I-gével. Vajon nem azt mondja-e az Ige, hogy az Isten az embert — férfit és nőt — a saját képére és hasonlatosságára teremtette? A Sátán azt mondja: „Olyanok lesztek, mint az Isten, aki ismeri a jót és a rosszat” (Ter 3,5). Mivel Isten képére és hasonlóságára vagytok teremtve, az nem foglalja magában azt, hogy amiként Isten, ismerni fogjátok a jót és rosszat? Ez legalább egy valószínűnek látszó következtetés. De az ördög nem csupán hamis következtetéseknek a szerzője. A saját álláspontját akarja elfogadtatni az emberrel. Számára nem az ember „istenítéséről” van szó, hanem sokkal inkább át akarja vinni saját lázadását az emberre is, azt a lázadást, mellyel a teremtmények világában, az igazságon kívül helyezte magát és szembeszállt a Teremtővel, mindennemű függéstől szabadnak nyilvánítva magát. Pontosan ezt fejezi ki a „*Non serviam*”: „Nem szolgállok”, amely egy másik önmeghatározásnak: „Michael” (ki olyan mint az Isten), az ellentétele (vö. Jer 2,20, Júd 9, ApCsel 12,7). A hagyomány szerinti legnagyobb teremtett értelem, Lucifer, lett a hordozója ennek az új névnek: „fényes csillag, hajnal fia” (vö. Iz 14, 12).

A gonoszság szelleme nyilvánul meg és mutatkozik be a Teremtés könyvének ebben a pár sorában. A sátrani kísértés ezen a ponton, amelyet kiindulási pontnak nevezhetnénk, magasan felülmúlja azt, amit az első ember — férfi és nő — magáévá tesz belőle. De még az is, amit az ember magáévá tett, rámutat arra az irányra, amely felé későbbi kibontakozása során a kísértés az emberre hatni fog.

Megdöbbenő a Teremtés könyve 3. fejezetének ontológiai és pszichológiai pontossága. Az asszony nem fogadja el a kísértés teljes tartalmát. Lelkiismerete és szabadsága határainak keretén belül egyezik bele. Mindazonáltal elégséges az, amibe beleegyeznek. A szöveg folytatásából kitűnik, mi az, amit elfogadott: „Az asszony látta, hogy a fa gyümölcse élvezhető, tekintetre szép, és csábít a tudás megszerzésére. Vett tehát a gyümölcsből, megette, adott férjének, aki vele volt, és az is evett belőle. Erre felnyílt a szemük, észrevették, hogy meztelenek...” (Ter 3, 6-7).

3. Az ember megkísértésének története

Mondhatjuk, hogy az ember megkísértésének kezdeténél, jobban mondva eredeténél vagyunk. Egy hosszú folyamat eredeténél, amely a történelem során végig fog húzódní. Az események elbeszélésének „naiv” látszata alatt, ahogy azt a Teremtés könyvének 3. fejezete hozza, a szöveg mélysége és döbbenetes időszerűsége meg kellene, hogy rázzon bennünket. Az ördög nem ér el mindent, nem éri el az ember teljes lázadását Isten ellen, vagyis úgy, amint ő maga hordja magában a tagadást. Ezzel szemben eléri, hogy az ember a világ felé forduljon, és fejlődését immár az őáltala óhajtott irányban folytassa. E perctől kezdve a világ kísértések színhelye lesz az ember számára. Az Istentől való elfordulás színtere, különböző fokon és különböző módozatban az Istennel való ellenkezés területe, ahelyett, hogy a vele való együttműködés területe lenne. Alkalom az ember kevéségének a kielégítésére, a Teremtő dicsőségének a keresése helyett. A világ mint az ember Isten elleni lázadásának színtere, a Teremtő és a teremtmény közti ellentét, hatalmas téma a történelem, a mítosz és a civilizáció számára.

A bibliai kígyó semmiképpen sem hasonlítható Prometeuszhoz. A Teremtés könyvének szövege nem hagy erre teret. Ennek ellenére sok próbálkozás történt mégis, hogy a prometeuszi mítoszt átültessék a Teremtés könyvének területére. Próbálkozások, hogy az embert felmagasztosítsák az Isten rovására. Az ember évezredekén át tartó megkísértésének és a tagadás történetének belső, mély alaprétéget alkotja ez, míg a külső réteget ennek a vonzásnak dinamikus valósága alkotja, melyet a világ gyakorol az emberre.

Az utolsó püspöki Szinódus alkalmával a német püspöki kar terjedelmes tanulmányt szentelt a szekularizáció és az evilágiság témájának. Az ülések és nyelvi csoportok munkájában azután mindig felvetődött ez a probléma. Emlékeztetőül felidézek ebből egy kivonatot: „A szekularizáció mai megjelenési formájában gyakran nagy akadályt jelent a vallás szempontjából. Ez a forma tervszerű támadás a vallás és istenhit ellen, különösen intézményes, pszeudó-egyházszerű alakjában, amely az emberi magatartás minden területére támasztott követelményeivel bizonyos értelemben 'ellenvallássá' vált.”

Mégis, úgy látjuk, hogy a tényleges határt a szekularizációs folyamat és a végrehajtott szekularizáció között éppen a II. Vatikáni Zsinat *Gaudium et spes* című konstitúciójában húzza meg, mely a földi valóságok autonómiáját fejtí ki. Érdemes elmélkednünk a szöveg fölött, mert ebben válik érthetővé az Ige és ellen-ige hatása, melynek kezdete a Teremtés könyvében olvasható.

„Kortársaink közül sokan mégis mintha attól tartanának, hogy az emberi tevékenység és a vallás közötti szorosabb kapcsolat árt az emberek, a csoportok és a tudományok autonómiájának. Ha a földi valóságok autonómiáján azt értjük, hogy a teremtett dolgoknak, maguknak a közösségeknek is, megvan a saját törvényeik és értékeik, amelyeket az embernek lépésről-lépésre felismernie, alkalmaznia és alakítania kell, akkor az autonómia megkövetel-

se teljesen jogos; korunk embere igényli, sőt a Teremtő akaratának is megfelelő... azt, aki alázattal és állhatatosan igyekszik feltárni a természet rejtélyeit, tudtán kívül is mintegy Isten keze vezérli, azé az Istené, aki a mindenséget létben tartja, ő teszi a dolgokat azzá, amik... Ha azonban, az *evilági dolgok autonómiája* kifejezésen azt értik, hogy a teremtett dolgok nem függenek az Istentől, és hogy az ember a Teremtőre való tekintet nélkül rendelkezhetik velük, akkor minden istenhívő megérti, mennyire hamis ez a nézet. A teremtmény ugyanis a Teremtő nélkül a semmibe zuhan. Egyébként bármely vallás hívei mindig meghallották Isten szavát és megnyilatkozását a teremtmények nyelvén. Tegyük még hozzá, hogy ha Isten feledésbe merül, maga a teremtmény érthetetlenné válik'' (Gaudium et spes, 36).

Ez a nyilatkozat, amely élesen megkülönbözteti az ideiglenes dolgok legális autonómiáját az illegálistól, helyesebben a jogosat a jogtalanától, megérdemli, hogy behatóbban és hosszasan foglalkozzunk vele. Az ember ugyanis az első szövetség által nemcsak engedelmességre, hanem igazságosságra is hivatott a Teremtővel szemben. Igaz, hogy ez a kifejezés: „igazságosság'', inkább illik az egyenlők közti viszonyra, de nem követünk el túlzást, ha azt mondjuk, hogy a haladás korának, a magasabb civilizációnak és az előrehaladott technikának az embere sokkal igazságatlanabbnak látszik a Teremtővel szemben, éppen azért, mert a haladás korának az embere, és mert ebből kifolyólag sokkal nagyobb mértékben élvezi a teremtett javakat. Így tehát az evilágiság és a szekularizáció között fejlődik tovább az ember megkísértésének ősi drámája. A szekularizáció elismeri a teremtett dolgok jogos autonómiáját, az evilágiság (szekularizmus) viszont parancsszerűen kimondja: Vegyétek ki a világot Isten kezéből! És aztán? Aztán adjatok mindent az embernek! De lehetséges-e a világot jobban az embernek átadni, mint ahogy az kezdettől fogva volt? Lehetséges-e azt más módon tenni? Lehetséges-e az a jónak és rossznak objektív rendjén kívül? És ha másképpen adják át, vajon akkor is az ember szolgálatában fog maradni? És vajon ténylegesen neki adják át? Nem fog közben az ember ellen fordulni, leigázva őt? Nem lesz-e az emberből a világ eszköze és áldozata? — Elég, ha az atomfizikára gondolunk vagy az atomfegyverek örületére. Elég, ha az orvostudomány haladására gondolunk és a fogamzásgátlásra. A II. Vatikáni Zsinat fontos szövege a teremtett dolgok összességének és az emberi intézmények jogos és jogtalan időleges autonómiájáról — az előbb mondottakra mind vonatkozik: „Az Istenről való megfélemlítés megfosztja a világosságtól a teremtményeket magukat is'' (Gaudium et spes, 36). Milyen ékesszóló, mély igazsággal teli mondat!

Mindazonáltal úgy látszik, hogy ez még nem a vég, hogy az „ellen-ige'', egyszer kimondva, tovább kell hogy menjen, követnie kell azt a vonalat, ahonnan indító ihletét vette. A Teremtés könyve 3. fejezetének kifejezései látnivalóan a tagadásnak azokra a szélsőséges formáira vonatkoznak, amelyeket a mai ember tett magáévá. Az elidegenítés fogalmát Marx, illetve legalábbis követőinek, kortársainak alkalmazásában közismerten a vallásra is vonatkoz-

tatják. Állításuk szerint a vallásnak elidegenítő szerepe van. Az elidegenítés itt elembertelenítést jelent. A vallás világában az ember megfosztja magát attól a jogától, hogy ember legyen — Isten javára. Vagyis egy olyan fogalom javára, amelyet saját maga alkotott, tehát következőképpen aláveti magát saját alkotásának.

Amikor a Gonosz azt mondja: „Szemetek felnyílik, és olyanok lesztek, mint az istenek, akik ismerik a jót és a rosszat” (Ter 3,5), ezek a szavak az ember megkísértésének nyitnak távlatot, olyan távlatot, melyben az ember Istennel szembehelyezkedik, a végső következményéig ennek a szembehelyezkedésnek. Megállapíthatjuk azonban, hogy az emberiség történetének a kezdeténél az ember nem fogadta ezt így el, és nem is így fogalmazták meg. Eljött a pillanat, amikor a történelmi helyzet lehetővé tette ennek a pótlását. Ez talán az emberiség történetében az ezideig ismert legmagasabb fokú feszültség az Ige és az „ellen-ige” között. Mert az elidegenítés fogalmának ebben az alakjában, már nem a szövegség Istenének tagadása rejlik, hanem egészen egyszerűen Isten létének tagadása, ahogy ezt a kiindulási feltétel parancsként adja: megszabadulni az Istentől, ami az ember igenlésének a célja.

Íme egy jellemző részlet Feuerbach¹³ vallásról írt művéből: „Az Isten szeretetének helyére az embernek szeretetét kell helyoznunk mint egyetlen, igazi vallást. Az Istenbe vetett hit helyett arra kell törekednünk, hogy az ember higgyen magában, saját erejében; hogy az ember sorsa nem függ egy felette álló valakitől, hanem egyedül saját magától; hogy az embernek egyetlen ördöge az ember: a primitív, babonás, önző, gonosz ember, és hogy az embernek egyetlen istene az ember önmaga.” Feltehetjük magunknak a következő kérdést: vajon ez az utolsó állomás a tagadás útján, amely a jó és rossz tudásának a fája alól indult ki? Nekünk, akik a Teremtés könyvétől az Apokalipszisig ismerjük a Szentírást, az útvonal egyetlen állomása sem jelent különösebb meglepetést. Elfogadjuk, nem minden félelem nélkül, de bizalommal telve, ezeket a szavakat: „Semmiképpen el ne ámítsanak titeket, hiszen előbb be kell következnie az elpártolásnak és nyilvánvalóvá kell lennie a bűn emberének” (2 Tessz 2,3).

A laikus antropocentrizmus még sokkal jobban védekezik az ember és a Sátán közötti kapcsolat lehetősége ellen, mint az ember és Isten — és általában minden, ami szent — kapcsolata ellen. Az ember egyedül van, és nagysága megköveteli, hogy egyedül álljon, „kívül a jón és a rosszon”, kívül Istenen és a Sátánon. Mindazonáltal, az emberi megkísértésnek egész tökéletessége nem azon az elgondoláson alapszik-e, hogy az ember ezt hiszi, hogy magára maradt, egyedül van? Ezek a Teremtés könyve 3. fejezetének távlatai, amelyek érthetőbbé válnak nem annyira maga a kezdet miatt, hanem pontosan a mi korunkban végbemenő jeleken keresztül.

ELMÉLKEDÉS AZ ÖRVENDETES TITOKRÓL

1. Első titok: az angyali üdvözlés

Egy pillanatra időzzünk azoknak a szavaknak a forrásánál, melyeket oly gyakran ismételünk a rózsafüzért imádkozva. Gábor főangyal mondta őket a názáreti Szűznek: tehát minden egyes szó Istentől jön és így mindegyik tartalmazza is a valóságot, amit kifejez. Amikor az angyal ezen szavakkal köszönti Máriát: „Üdvözlégy, kegyelemmel teljes!” (Lk 1,28), ez megfelel a Szentháromság szeretete teljességének, amely elárasztotta szeplőtelen fogantatásának pillanatától. A következő szavak ugyanezt az igazságot jelentik ki: „Az Űr van teveled, áldott vagy te az asszonyok között” (Lk 1,28). Megkap bennünket ennek a választásnak a misztériuma, melyben Isten szabad marad és a kiválasztott embernek is meghagyja a szabadságát. A szabadság ugyanis az Isten iránti szeretetünk és odaadásunk elengedhetetlen feltétele.

A Szűz saját benső igazsága szerint válaszol. Mária benső igazsága azon a tényen alapszik, hogy ő már választott, és teljesen átadta magát egyetlen Jegyesének. Ezután kérdezi: „Miképpen lehetséges ez, mivel férfit nem ismerek?” (Lk 1,34). És ezt azonnal megkérdezi, amikor az angyaltól megtudja, hogy foganni fog és fiút szül. Az anyaság megkívánja egy férfi ismeretét, ami ellentétben áll előzetes választásával. Mária ezzel a kérdéssel nem fejez ki ellenkezést, csak megjegyzi, hogy a test szerinti anyaság nem esik egybe előző választásával, melyet a Lélek indítására tett.

Az angyal megmagyarázza: „A Szentlélek száll rád és a Magasságbeli ereje beárnyékoz téged” (Lk 1,35). Mária nem tudja, hogyan fog ez történni, de azt már tudja, hogy igent mondott erre a Lélek által történt választásra. Ezért ezt mondja: „Íme az Űr szolgálóleánya, legyen nekem a te igéd szerint” (Lk 1,38). Jegyezzük meg: mielőtt a Szűz „legyen”-t mond, már tanúságot tett az egész valóját betöltő Lélekről és a Fiúról, akit fogan és szülni fog — ezekkel a szavakkal: „Íme az Űr szolgálóleánya”. Az „új idő” kezdetén vagyunk. Erre a kezdetre az Angyali üdvözlésben kell mindig visszatérnünk, mert — hála Máriának — az emberiség történetében általa kezdődik az új időszámítás és az „új ember”.

2. Második titok: a látogatás

Lengyelországban egész különös módon éljük ezt a titkot. Húsz év telt el azóta, hogy elkezdte vándorlását a fekete Madonnát ábrázoló kegykép, melyet XII. Piusz pápa áldott meg 1957-ben, Wyszyński bíboros és a lengyel püspöki kar kérelmére. Ekkor kezdődik — és ma is tart — a kép zárándokútja egyik egyházmegyéből a másikba, egyik plébániából a másikba, sokszor egy

plébánián belül az egyik kápolnából a másikba. A lelkipásztorok és hívők kezdeményezésére a fekete Madonna másolatai is vándorolnak egyik házból a másikba, egyik családtól a másikhoz. Mindez csak mély vallási élmények hagyománya alapján lehetséges, hosszas és szolid lelki felkészülés, imában eltöltött éjjeli virrasztás után, mely egyesíti a plébánia híveit, a családtagokat, a szomszédokat.

Ebben a formában próbálják feleleveníteni az első látogatást, melyet Mária tett Ain-Karimban, rokonánál Erzsébetnél, aki Krisztus előfutárának, Jánosnak volt az anyja. Erzsébet ezekkel a jólismert szavakkal köszöntötte Máriát: „Áldott vagy te az asszonyok között és áldott a te méhednek gyümölcse” (Lk 1,42). És hozzátette: „Hogy lehet az, hogy az én Uramnak anyja jön hozzám? Boldog vagy, mert hitted, hogy beteljesedik mindaz, amit az Úr mondott neked” (Lk 1,43-45). Mária úgy jelenik meg itt, mint első a hívők között. A Zsinat szerint ő az, aki Isten népét „a hit zarándokútján” vezérli.

Amikor Szent Lukács evangéliuma első fejezetének felolvasása után, az összegyűlt sokaság rázendít a Magnifikátra, ez úgy hangzik, mintha a Szűzanya maga adta volna ajkunkra a saját szavait. Mély vágy rejlik ebben az imában: azt kérjük, hogy a Szűzanya eszközölje ki nekünk azt a hitet, melyet ő, a megtestesült Isten anyja ezzel a hálaénekkal kifejezett; hogy jobban résztvehessünk Mária hitében, amely bátrabbá, szilárdabbá tesz minket Krisztus melletti kitartásunkban. „Boldog vagy te, mert hittél” (Lk 1,45).

3. Harmadik titok: Krisztus születése

„Isten született, a hatalmasok reszketnek. Az ég Ura „kiüresítette magát”. A tűz kialszik, a fény elhomályosul, a végtelen véges határok közé szorul. Lenézett az, akit dicsőség borít el. Halandó a századok Királya.” Egy lengyel karácsonyi éneknek szavai ezek: mily áhítattal fejezi ki a megtestesült Isten misztériumát! A misztériumot, mely ellentéteket foglal össze: fényt és az éjszaka sötétségét, Isten végtelenségét és az ember végességét, a dicsőséget és a megaláztatást, a halhatatlanságot és a halandóságot, az istenséget és az ember nincstelenségét. Az emberek új, lenyűgöző misztériummal (*mysterium fascinosum*) állnak szemben. Ez a titok annak a tudatában gyűjti egybe az embereket, hogy valami nagy, valami fönséges van kialakulóban az emberiség történetében, hogy valami nagyon jó történik. A karácsony lehetővé teszi számunkra, hogy szinte megérinthessük Istenben való szellemi születésünket a kegyelem által.

Hitből és kegyelemből születvén neveznek minket Isten gyermekeinek — és azok is vagyunk (vö. Jn 1, 3,1).

Íme az ember felmagasztalásának az éjszakája. Felmagasztalás, melynek ez az éjszaka az eredete. Istennek Fia a Szentlélek közreműködésével emberként született, és az ember gyermekei kiválasztás által Isten gyermekeinek a rangjá-

ra emelkednek. Azzal, aki egykor a betlehemi éjben született, együtt mondhatják a Szentlélekben: „Abba — Atya!” (Róm 8,15; Gal 4,6). A föld arcu-lata alapjaiban megváltozott. Ez a benső változás a fő következménye a Meg-testesülésnek, fő-fő oka örömünknek ezen a szent éjszakán. Mindenkinek az öröme: a keleti bölcseké, pásztoroké, a püspököké, papoké és a gyermekeké. „*Genuit puerpera regem*: a Fiú anyja királyt szült” (Karácsonyi antifona) „Pólyába takarta és jászolba fektette, mert nem kaptak helyet a szálláson” (Lk 2,7). Angyalok énekelték himnuszukat e jászol felett és ehhez a jászolhoz sereglettek a betlehemi pásztorok, valamint a keleti bölcsek is. A jászol, amely etetőül szolgált a barmoknak, kiváltságos találkozó helyévé lett az embereknek a megtestesült Istennel. Találkozás a hitben. Ezekből a találkozás-sokból született az egyház. Ezekből a találkozásokból született és születik mindig újjá az Ember reménye.

4. *Negyedik titok: Jézus bemutatása a templomban*

Az egyház negyven nappal Urunk születése után mély értelemmel telt eseményt ünnepel. Tiszteletben tartja liturgiájával azt az időközt, mely a törté-nés idejében is megvolt. A negyvenedik napon Isten Fiát, mint szegény szü-lők gyermekét, aki Betlehemben, istállóban született, bemutatják a jeruzsá-lemi templomban. A saját temploma ez: az élő Isten szentélye, ahova azon-ban, nem mint annak ura megy be, hanem mint a törvénynek alávetett gyer-mek. A törvény pedig előírja, hogy minden elsőszülöttért, születése utáni negyvenedik napon a szegények két gerlicét vagy galambot ajánlanak fel ál-dozatul annak jelül, hogy a gyermeket Istennek szentelik (vö. Lk 2,22-24, Kiv 13, 2,15, Lev 5,7; 12,8).

Már ebben az eseményben, a Messiás templommal való első találkozásá-ban, mélységes tartalom rejlik, melyet a Szentlélek egyetlen emberrel érzé-keltetett és megengedte neki, hogy ezt ki is fejezze. Ez az ember: az agg Si-meon, aki a gyermek láttán olyan szavakat kezd mondani, amelyek nem tőle, az embertől származnak. Prófétál: a Szentlélek erejével beszél, Isten helyett beszél, akinek a tiszteletére a jeruzsálemi templomot emelték, és aki annak törvényes ura.

Siméon szavait választottuk lelkigyakorlatunk vezető gondolatául. Az első rész, melyet a liturgia éneknek nevez, a világosságról tesz tanúságot, harminc évvel megelőzve Keresztelő János tanúságtételét. A második rész szavai első-ként tanúskodnak a keresztről, amely az egész Jézusnak, a Krisztusnak való ellentmondást fejezi ki.

A nagy ár kifizetésében Krisztus Anyja is részt vett, kinek lelkét, Siméon szavai szerint tör járta át, „hogy így megnyilvánuljon sok szív gondolata” (Lk 2,35).

A templomban való bemutatás időbelileg Krisztus Urunk születésével van

kapcsolatban, de tartalmát tekintve Húsvét misztériumához kapcsolódik. Ez az első az események közül, melyben az újszülött messiási méltósága megnyilvánul. Ezzel van összekötve sokaknak a felemelkedése, sokaknak pedig a bukása a régi és az új Izraelben is. Az emberiség jövője tőle függ, az eljövendő századoknak ő az igazi Ura (Iz 9,6). Uralma ezzel, a zsidó törvények szerinti rituális felajánlással kezdődik, de csak a keresztség végző áldozatával nyeri el azt véglegesen, a szeretet örök tervei szerint.

5. Ötödik titok: Jézus a törvénytudók között

Elmélkedjünk el ezen az eseményen, melyet Szent Lukács éppen olyan pontosan ír le, mint az előbb a templomban való bemutatást. Ez az esemény is ugyanazt a titkot rejt magában, mint az előbbi: a megtestesülés misztériumát, amelyben mérhetetlen öröm ölelkezik csendes szomorúsággal. Az öröm alapja a kegyelem, a szomorúságot a bűn okozza. Az öröm Emmánuelre mutat (vö. Iz 7,14; Mt 1,23), a népe közepette jelenlévő Istenre, a szomorúság pedig a keresztség, mely Emmánuel és a hozzá közel állók szívében van.

Ennek a misztériumnak két irányú a kiterjedése, melyet szem előtt kell tartanunk elmélkedés közben.

Első a történelmi dimenzió: mely történt, mikor Jézus tizenkét éves volt. A zsidó ünnepi szokások szerint a Szent Család Jeruzsálembe ment, hogy részt vegyen a húsvéti szertartásokon. A zsidóknak ez volt a legnagyobb ünnepük, mert az egyiptomi szolgaságból való szabadulásra és a Vörös-tengeren való csodás átkelésre emlékeztette őket. Egyben a messiási időkre is figyelmeztet, mikor majd a Messiással a szolgaságból a szabadságba mennek át. Minden bizonnyal ez volt a legfőbb téma akkor is az emberekkel teli templomban. Semmi különös nincs tehát abban, hogy Jézus a „tanítók közt” volt és hogy „hallgatta és kérdezte őket.” Azon sem lehet csodálkozni, hogy „hallgatói mindnyájan elámultak értelmességén és feleletein” (Lk 2,46-47).

Ez mind az esemény első dimenziójához tartozik, azzal együtt, hogy ott maradt a templomban, hogy Mária és József keresték, és végül is három nap múlva megtalálták.

Van azonban ennek a misztériumnak egy második dimenziója is, amit úgy határozhatnánk meg, hogy itt nyilvánul meg Jézus messiási öntudata. Nem tudjuk, mit felelt a templomban a tanítóknak és teológusoknak, de tudjuk, hogy anyjának aggódó szavaira gyengéd szemrehányással felelt: „De miért kerestetek? Nem tudtátok, hogy Atyám dolgaiban kell lennem?” (Lk 2,49). Ezután visszavonultan fog élni a názáreti magányban egészen harmincadik életévéig. „Anyja szívébe véste ezeket a dolgokat” (Lk 2,51), és ezt teszi a szent egyház is útján, századok óta.

ISTEN NEM TAGADHATJA MEG ÖNMAGÁT

1. Az Evangélium igazsága

A Zsinat „Az emberek világát veszi tehát szemügyre, az emberek nagy családját és azt a való életet mindenestől, amelyben az ember él; a világot vizsgálja, az emberiség történetének színpadát, ahol minden az ember szorgalmáról, kudarcairól és sikereiről beszél. Arra a világra tekint, amelyet a keresztények hite szerint szeretetből alkotott és tart fenn a Teremtő. Világunk a bűn szolgaságába süllyedt ugyan, de onnan, a Gonosz hatalmát megtörve, kiszabadította a keresztre feszített és feltámadt Krisztus, hogy Isten terve szerint átalakuljon és elérje teljességét.” (Gaudium et spes 2).

Szükséges volt a világ ilyen meghatározása. Nemcsak azért, hogy a Zsinat „Az egyház a mai világban” c. konstitúciós szövegét megfogalmazza, hanem azért is, hogy kulcsot kovácsoljon magának, mely megkönnyíti az idők jelenek olvasását és ezáltal megnyissa az ajtót, mely a világ és önmagunk megismeréséhez vezet. Ez a kinyilatkoztatott alkalmas idő (görögül: *kairos*; 2Kor 6,2; Gal 6,10; 2 Tim 4,2) az isteni cselekvésnek és az örök tervek megvalósításának az ideje. Milyen irányt vesz az idő folyama a jelenben?

A laikusok világkongresszusa alkalmából, melyet 1975-ben tartottak Rómában, egyebek közt szó volt Isten némaságáról is, amely úgy látszik jellemző korunkra, és különösen fájdalmas légkört eredményez. Szabad-e így beszélni? „Miután többféleképpen és különböző módon szólt hajdan Isten a próféták által az atyákhoz, e végső korszakban Fia által szólt hozzánk” (Zsid 1,2). Isten, mikor Fia az örök Ige által szólt, mindent elmondott. Arról van szó, hogy vajon az Igének ereje, a mi korunk mértékének megfelelően hallgatva — *rationabile obsequium fidei* —, megfelel-e a századok mértéke szerint kifejezett Ige teljességének?

Próbáljunk meg visszatérni az Ige kimondásának a kezdetéhez. A Teremtés könyve 3. fejezetében, melyben a Sátán és a bűn a világ látóhatárán megjelent, megtaláljuk az első utalást a Megváltóra, az Ige megtestesülésére, aki a Fiú. Az Ige megtestesülésének, — aki az Atyával egylényegű Fiú, — bejelentése volt Istennek a válasza, mikor a világ és az ember történetében először jelent meg az „ellen-ige”, a „bűn embere” (vö. 2 Tessz 2,3).

„Az Úristen így szólt a kígyóhoz: Mivel ezt tetted, átkozott leszel minden állat és a mező minden vadja között” (Ter 3,14).

Az átok Isten válasza. Mikor először találkozunk vele a Teremtés könyvében, pecsétként hat a rossz kinyilvánításán. Tudjuk, hogy azóta a világminőség — mely egész látható struktúrájában többszörösen magán viseli a jószág kinyilvánítását („És látta Isten, hogy az jó... és megáldotta”: ez az áldás megpecsételi a jó kinyilatkoztatását) — szellemi struktúrájának mélyén szakadék tátong, mely szétválasztja a jót és a rosszat, az áldást és az átkot.

A jó és a rossz közötti ellentét így tört be a világba és az emberek szívébe.

Mikor Isten azt mondja: „Ellenkezést támasztok” (Ter 3,15), ezek a szavak nem tagadják meg azt a nagy Szívet, melyről a Teremtés könyvének első fejezetei beszélnek. Csupán megerősítik, hogy ez a Szív — és egyedül ez — kívül áll a jó és rossz közötti drámai összeütközésen, hogy uralja azt — és ami a legfontosabb — végső alapja a jónak. Ez az Isten, aki teljességgel a jónak az oldalán áll a gonoszszággal szemben, nem szűnik meg a szövetség Istene lenni. Éppen ellenkezőleg! Isten sokkal nagyobb, mint ez az ellenkezés, mint az a hasadás, mely a teremtmény által támadt a világban. Ez az Isten mindig nagyobb, nemcsak mert végtelen fölségű, hanem, mint a szövetség Istene is. Ő az Isten, aki „nem tagadhatja meg önmagát” (2 Tim 2,13).

Ez az isteni atyaság kinyilatkoztatása. Az Atya is lát a szívével, mint az anyja, de talán még áthatóbban, mélyrehatóbban. A „szív okai”, amint Pascal mondja, mások az atyánál, mint az anyánál... Nem halljuk talán a Teremtés könyve harmadik fejezetének egész drámai dialógusában ezt az atyai szívet dobogni? „Az Űristen hívta az embert és így szólt hozzá: Hol vagy? Ő így válaszolt: Hallottam lépteidet a kertben, s félttem, mert meztelen vagyok, tehát elrejtőztem. De ő így szólt: Ki adta tudtodra, hogy meztelen vagy? Ettől a fáról, amelyről megtiltottam, hogy egyél? Az ember így válaszolt: Az asszony adott a fáról, akit mellém rendeltél, azért ettem! Az Űristen megkérdezte az asszonyt: Mit tettél? Az asszony így felelt: A kígyó vezetett félre, azért ettem” (Ter 3,9-13). Mivel az Atya sokkal behatóbban ismeri a jót és a rosszat; egészen azok mély gyökeréig, vállalja az újjáépítést, a jóvátételt. Ebben az összefüggésben kapják meg sajátos jelentésüket a szavak: „Ellenkezést támasztok”. A zavaros helyzetek mindig a legrosszabbak, melyekben elmosódnak a jó és rossz határai, és csak a káosz uralkodik. Ezért mondta az Űristen: „Ellenkezést támasztok közted és az asszony között, a te ivadékod és az ő ivadéka között. Ő széttiporja fejedet, te meg a sarkát veszed célba” (Ter 3,15). A Vulgáta így értelmezi a mondat második felét: „Ő (az asszony) eltapossa fejedet, te pedig cselt vetsz neki”. Ezzel a világ szellemi történetében támadt hasadék fölött, amint az megnyílvánul az ember létének kezdete óta a jónak és rossznak ellentétében, azonnal felragyog a Jóhír világosságának a hajnala is. A hagyomány, meg a teológia is Proto-evangéliumnak nevezi ezt a részt. Az asszony szülöttének, a Messiásnak a megigérését tartalmazza ez a részlet. Annak jöttét jelenti be, aki halálos csapást fog mérni a Sátánra. A végtelen fölségű és végtelenül szent Isten védelmébe veszi a jót az ember szellemi történetében és olyan eszközöket mozgósít, melyek a győzelmet biztosítani tudják. Ily módon Isten a szövetség Isteneként lép fel és ettől kezdve többször köt szövetséget az emberrel, kezdve a vízözön után Noéval, egészen a szövetség végleges alakjáig, melyről a Zsidókhöz írt levél szerzője így szól: „E végső korszakban Fia által szólt hozzánk” (Zsid 1,2). Így nyilatkozik meg a szövetség Istene, Isten, aki a legnagyobb. Erősebb a sátáni gyűlölet gonoszságánál és az emberi gyarlóságnál is. Mindig a legnagyobb, mert

Ő a Szeretet. Tehát az isteni átok mélyén Isten nyilatkozik meg, aki az Igazság és a Szeretet.

Krisztus így szólt a számáriai asszonyhoz: „Eljön az óra, sőt már itt is van, amikor az igazi imádók lélekben és igazságban imádják az Atyát. Mert az Atya ilyen imádókat akar. Az Isten lélek, ezért akik imádják, azoknak lélekben és igazságban kell imádniuk.” (Jn 4,23-24).

Az első tagadás pillanatától kezdve az Igazság, az isteni Igazság — az egyedül általa ismert úton — igyekszik áthatni a világ történelmét, az emberek értelmét és szívét. A hazugság atyja viszont nem szűnik meg az Igazságot tagadni. Mindazonáltal az, aki azt mondta: „Én vagyok az Út, az Igazság” (Jn 14,6), előre biztos a győzelemben. Ez a szerető szív, amely a Teremtés könyvének két első fejezetében feltárult, nem zárkózik be a hazugság miatt. Az emberiség egész történelmében keresztül, minden korszakban, ideértve a miénket is, a remény világosságát terjeszti szét.

2. A Megtestesülés

Váljunk meg most ezektől az emberre és a világra súlyos igazságokkal terhes lapoktól, és próbáljuk meg más szempontból nézni ezt a misztériumot. Kicsoda ez a világnál nagyobb Isten, „a bűn rabszolgaságába esett világnál nagyobb Isten?” Ki ez az időnél, térnél, az emberi történelemnél is nagyobb Isten? Minden évben elismételjük az adventi nagy ó-antifónákat, melyek csodálatosan tükrözik Isten népének legnagyobb reményét. Ezek mind a nagy Várva-Várt személyére irányulnak, és minden nap másként szólítják meg őt:

Oh, Bölcsesség, ki a Magasságbeli szájából jön ki

Oh, Adonai, Izrael házának vezére

Oh, Jesse gyökere

Oh, Dávid kulcsa és Izrael házának jogara

Oh, Napkelet, az örök világosságnak ragyogása

Oh, nemzetek Királya

Oh, Emmánuel, Királyunk és Törvényhozónk

A tetőpontot abban a percben érzük el, amikor a Megígért megjelenik: az antifónák elhallgatnak. Éppúgy mint a szellem és a képzelet, a feltevések és az emberi számítások. Egyetlen bizonyosság marad csupán, annak tudata, hogy „Isten egészen más”. Ez a legnagyobb bizonyítéka isteni létének, az Atyával való egységének. Semmi sincs benne a vezérből vagy a királyból, bár már földi létének első napjaitól kezdve mint Izrael trónjának várományosát üdvözlük. Védtelen éppúgy, mint anyja, vagy az ács, akit a mennyei Atya megbízott, hogy Fiának földi életében gondját viselje. Védtelen — mint karácsony éjszakáján — hajléktalan, majd számkivetett. Egész életén át szegény, és harmincadik életévéig rejtve él. Üldözött és mindent nélkülöz, ami

száma az evilági hatalmat biztosítani tudná: „Te valóban az elrejtőzködő Isten vagy” (vö. Iz 45,15).

Krisztus megjelenése a világban egy különleges ökonómiának, egy isteni értékgyarapításnak a kifejezése, melynek forrása az Atya, a Fiú és a Szentlélek. Ez olyan forrás, amely hatalmas folyamattá lett és kiáradt az egész világra, hogy az egész történelmen keresztül folyjon. „Aki hisz bennem, annak szívéből élő vizek forrásai fakadnak” (Jn 7,38). Élő vizek folynak minden ember történetén, szíven és cselekedetein keresztül, — dacára annak, hogy kizárólag evilági számításai, szempontjai közepette észre sem veszi. A mai emberek életében minden csak számokra s számításokra van alapozva. Megszámolni a szükségleteit és kiszámítani a hasznot, amit hajt. Bizonyos helyzetekben az ember szinte eltűnik a számhalmazok alatt, melyek arra szolgálnak, hogy felállítsák időbeli létének a mérlegét. Lehetetlen az ember számára, hogy ne vegye észre ebben az irratngetegben az anyagi hatalomnak, azaz inkább az anyagi hatalmasságok sokaságának óriási gépezetét, az igazi imperializmusoknak, melyek egymás közt vérig menő harcot folytatnak. Hol fér itt el az ember java és igazi boldogsága? Ezek a hatalmak szembefordultak az emberrel, akiben inkább fenyegetést látnak szabadsága és benső igazsága miatt. Veszélyesnek látják ezt számára, amitől, úgy érzik, meg kell védeniök. Teszik pedig ezt azért, hogy mondassák, hogy mindent miatta tesznek, az ő javáért, földi boldogságának megvalósításáért, mert más boldogság úgysem létezik. A názareti Jézus megjelenése, az Ige megtestesülése radikálisan új ökonómiának a megnyilvánulása. Akit az Atya a világba küldött (vö. Lk 4,18; Jn 10,36), teljesen szegényen érkezik és teljesen szegény is marad. „A rókának odúja van, az ég madarának fészke, de az Emberfiának nincs hová lehajtsa fejét” (Mt 8,20; Lk 9,58). Az isteni ökonómia, az Emberfia érkezésének, köztünk tartózkodásának és távozásának ökonómiája radikálisan más, mert Isten egészen más; Isten szegény és gyenge akar lenni. A hatalom és az erő kinyilvánítása, mely Jézus tanítását kísérte, nélkülözött minden emberi számítást és szándékot. Korunk politikájának az ökonómiája mesterien oldotta meg az anyagi hatalom megszervezését. Ami Krisztus Urunkat illeti, meggyőződéssel mondhatta nem csak Poncius Pilátusnak, hanem mindenfajta későbbi politikai rendszer képviselői számára is: „Az én országom nem e világból való” (Jn 18,36).

Egy radikálisan más nagyságnak és hatalomnak ez a kinyilvánítása szükséges és nélkülözhetetlennek bizonyult, hogy a hajdani és a mai ember — bármily kritikus és bizalmatlan legyen is — hinni tudjon a szeretet igazságában. Nehéz dolog hinni a szeretetben. — „Én nem hiszek a szerelemben”, mondja a csodódott lány vagy fiú. „Én nem hiszek a szeretetben”, mondják azok, akiket az emberek gonoszsága lesújt, vagy még inkább azok, akik az emberek sokféle élvezetvágyát felfokozva annak kielégítéséből élnek. Jézus Krisztusnak jönnie kellett, áthaladnia ezen a világon és úgy távoznia, hogy ez a távozás — pászka, az Úr átvonulása — kezdetétől a világ végéig megerősítse

a szeretet igazságát: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda” (Jn 3,16).

A szeretet együtt halad a szegénységgel, hatalma nem más, mint a betlehemi istállóban megtestesült Ige és a Keresztrefeszített végtelen gyengesége. Nem keres mást, csak övéi javát. „Krisztus a másokért való ember” mondja az angol teológus, Robinson. Valóban Krisztus nem keresett mást, mint az emberek javát, „hogy mindaz, aki benne hisz, el ne vesszen, hanem örökké éljen” (Jn 3,16). A szeretet az üdvösség legfőbb mozgató energiája és tartalmának lényege. Az ember — bármily távol legyen is az Evangéliumtól — hajlandó elismerni ezt a kizárólagos kapcsolatot, mely a szeretetet és az üdvösséget összeköti. A koncentrációs táborok örök időkre a földi pokol szimbólumai maradnak. Maximális mértékben nyilvánult meg ezekben mindaz a rossz, amit az ember embertársai ellen csak tehet. Ezen táborok egyikében halt meg 1941. augusztus 14-én Kolbe Maximilian atya. A tábor minden lakója tudta, hogy önkéntesen ment a biztos halálba, életét adva egy fogolytársáért. A szeretetnek ezen kifejezésével egyidejűleg, a jóságnak valami elmondhatatlan fuvallata hatolt be a táborba, a megingathatatlan jóságnak, az üdvösség megérzésének a fuvallata. Egy ember halála az emberiség megváltása! Ennyire szoros a kapocs az üdvösség és a szeretet között! Ilyen módon a szeretet Krisztus elsődleges győzelmévé lett. Győzelem, melyet az Űristen a Teremtés könyve harmadik fejezetében előre bejelentett: „El fogja taposni a fejedet” Krisztus a Megigért, aki következőképpen megvalósítja az ígéretet, és a Proto-evangéliumot Evangéliummá változtatja.

Az embernek, az egész teremtésnek a javát akarva, dicsőíti Jézus az Atyát. Ez egy további eleme ennek a teljességgel más üdvrendnek, mely Istennek az emberiség történetén való keresztülvonulásában mutatkozik meg. „Isten dicsősége az élő ember”, mondta Szent Ireneus. Ez a dimenzió teljesen ismeretlen a világ értékrendjében. Az ember „halálra született”, mondja egy német filozófus. Az ember „dicsőségre született” (vö. Jn 17,22) mondja az, aki istállóban született és kereszten, mint egy rabszolga halt meg.

Mindezekből következik, hogy Isten mindig a legnagyobb. „Ha vádol a szívünk, Isten nagyobb a szívünkénél” (1 Jn 3,20). Ő kíséri figyelemmel az emberi szív történelmét kezdettől fogva. Ha „megtagadjuk őt, ő is megtagad”, de „ha hűtlenné válunk, ő azért hű marad, mert önmagát meg nem tagadhatja” (2 Tim 2,13).

AKI MAGA AZ AJÁNDÉK ÉS MINDEN AJÁNDÉK KÜTFEJE

1. Az Ige és a Szeretet

Fordítsuk most gondolatainkat Isten felé, aki maga az ajándék és minden ajándék kútfeje.

A zsinati atyák azon meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy az egyház realitását nem lehet kizárólag csak társadalmi kategóriába sorolni, még ha Isten népének nevezik is azt. Hogy ezt a realitást meghatározhassuk, hogy az „Isten népe” fogalom tartalmát megmagyarázhassuk, a misztérium dimenziója, a Szentháromság dimenziója felé kell tartanunk. Ezért vezeti be a „Lumen gentium” kezdetű konstitúciót a Szentháromság isteni rendjének leírása (vö. Lumen gentium, 2.).

„Az örök Atya — bölcsességének és jóságának szabad és titokzatos végzése szerint — megteremtette a világmindenséget, és elhatározta, hogy felemeli, isteni életben részesíti az embereket. Amikor pedig elbuktak Ádámiban, nem hagyta el őket, hanem mindenkor adott nekik segítséget az üdvösségre, Krisztusnak, a Megváltónak érdemeiért, — aki a láthatatlan Isten képmása, minden teremtmény elsőszülötte” (Kol 1,15).

„A Fiú tehát eljött, az Atyától küldve, az Atya benne választott ki minket a világ teremtése előtt. Szeretetből eleve arra rendelt, hogy — akarátának tettsége szerint — Jézus Krisztus által fogadott fiaivá legyünk, hogy Krisztusban, mint főben foglaljon össze mindent” (vö. Ef 1,4-5 és 10; Lumen gentium 3).

„Mikor befejeződött a mű, melyet e földön az Atya megbízásából a Fiú hajtott végre (vö. Jn 17,4), Pünkösöd napján elküldte a Szentlelket, hogy szüntelenül szentelje meg az egyházat, hogy ily módon a hívők az Atyához jussanak, Krisztus által, az egy Lélekben” (vö. Ef 2,18; Lumen Gentium, 4).

A zsinattal visszatérünk az üdvtörténet egy meghatározott időpontjához, ahhoz, melyben az egyház a történelem folyamán megalakult. Mindazonáltal az üdvtörténet az ember teremtésének történetével egyidejűleg kezdődik. Tudjuk ugyanis, hogy Istennek az az örök elhatározása, melyről a Lumen gentium konstitúcióban szó van, vagyis az Üdvösség terve, a Fiúban érlelődött aktussá, mivel ő Istennek a vele egylényegű Igéje. Szent János evangélista hívja fel rá a figyelmünket: „Benne élet volt, és az élet volt az emberek világossága. A világosság a sötétségben világít, de a sötétség nem fogta föl” (Jn 1,4-5). Ekként az igazságra és életre vonatkozó isteni tervet, amelyet a Teremtés könyvének harmadik fejezete megsejtet és amelynek következményei nemzedékről nemzedékre szállnak, az „ellen-ige” sötétsége nem érte el. Az „ellen-igével” egyidejűleg lépett a világ szellemtörténetébe az „ellen-szeretet”, a szeretet tagadása (vagyis a gyűlölet), amit Szent Ágoston úgy határoz meg, hogy „*amor sui usque ad contemptum Dei*”¹⁴ (vagyis önszeretet egé-

szen az Isten megvételéig). Ez a gyűlölet sújtott le arra az első szövetségre, mely Isten szívéből a teremtéssel egyidőben keletkezett.

Már az előző elmélkedésekben felfedeztük ezt a nagy Szívet, de most meg kell kísérelnünk, hogy jobban behatoljunk a szeretet misztériumába, a Szeretetébe, aki az Igével együtt egylényegű az Atyával és örökkévaló. Isten személyes létének, a legszentebb Szentháromság legbensőbb misztériumához tartozik. És ha a szeretet kinyilatkoztatása, mint az Atya ajándéka a Fiúnak, és a Fiú ajándéka az Atyának, úgymint teremtetlen Ajándék, csak később jelentkezik, egészen másképp kell ennek lennie az isteni üdvrendben, melyből a teremtés, az üdvösség és a szövetség ered.

De valóban későbbi-e? Olvassuk csak el a Teremtés könyvének első verseit: „Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet. A föld pusztta volt és üres, sötétség borította a mélységeket és Isten lelke lebegett a vizek fölött. Isten szólt: Legyen világosság! és világos lett. Isten látta, hogy a világosság jó” (Ter 1,1-3). A teremtés művében létező jónak annyiszor ismételt megállapítása és dicsérete a Szeretet jelenlétét sejteti, akkor is, ha nincs is elég okunk arra, hogy ezt a Szeretetet önálló személyként fogjuk fel. Így a Teremtés könyvében kinyilatkoztatott „vizek felett lebegő Isten lelkét” (Ter 1,2) nem azonosíthatjuk a Szentlélekkel, akit az apostolok Pünkösöd napján kaptak (vö. Ap-Csel 2,1-13). Mindazonáltal a Biblia további összefüggései — a korábbi szöveget a későbbiek fényében vizsgálva — megengednek egy ilyen értelmezést. Így Isten lelkében, „mely a vizek fölött lebegett”, az örök Szeretetet mint személyt pillanthatjuk meg, akit az Igével együtt a teremtés és a szövetség kezdetén találunk.

A Szeretet, Isten teremtetlen ajándéka, hozzátartozik az Isten misztériumához és a teológia lényegét alkotja. A teremtésben és a szövetségben ez a Szeretet nemcsak mint indíték ismerhető fel, hanem mint tény, mint az isteni cselekvésből adódó valóság. Ezért van, hogy az egész világ, mely a Teremtő kezéből kikerült, magán viseli az ajándék jellegét. Teremtettnek lenni annyit jelent, mint ajándékba kapni a létet, és a lét ajándékával a természetet, mely megmutatja a lét fokozatait, a tökéletes és a jó hierarchiáját a világban: az alacsony léttől a tökéletes felé — bár Szent Tamás állítja, hogy minden létező tökéletes a maga nemében.

Az ember egészen különleges módon erősíti meg ezt az igazságot. Vajon nem állapíthatjuk-e meg a Teremtés könyve 2. fejezetének leírásából, hogy nem csak az Ádámot és Évát környező világ volt számukra ajándék, de ők maguk is egymásnak, és így éltek emberi mivoltukat a nemek különbözőségében? „Mind az ember, mind az asszony meztelen volt, de nem szégyenkeztek egymás előtt” (Ter 2,25). A Szeretet, mely maga az Ajándék, a teremtetlen, kimondhatatlan ajándék, az emberre kegyelemként árad. Ajándékként éljük át a világot, de mindenekelőtt saját emberi létünket; férfiúi és női mivoltunkat, termékenységünket. Vajon nem ez ma is a szeretet igazsága, mely a házastársakat oly mélyen összekapcsolja? A bűn, melyről a Teremtés köny-

vének 3. fejezete szól elpusztítja azt az érzést, hogy a világ ajándék, és főként, hogy az ember maga is ajándék a másik számára. „Felnylt a szemük, észrevették, hogy meztelenek” (Ter 3,7). Annak tudatnak a helyére, hogy a teremtés ajándék, és saját személyisége is ajándék egy másik ember számára, — a szeretetnek a helyére a kívánság lép, az a hármasság kívánság, melyről Szent János azt mondja, hogy nem Istentől jön (1 Jn 2,16).

Az ember eredetének mélyre ható elemzése — mely föltétlenül szükséges, hogy a mai antropológiai és etikai problémákat megértsük — lehetővé teszi számunkra, hogy az Atyának és az Igének a misztériuma mellett, felfedezzük ezt a harmadik misztériumot, melyet az isteni Személyek egysége magában rejt, ami nem más, mint a Szeretet, a teremtetlen Ajándék, mely forrása minden teremtetett ajándéknak.

A pünkösdi liturgia fennem hirdeti: „Az Úr lelke betölti a földkerekséget”. Ő szól minden teremtmény tanúságtételén keresztül, hangot adva nekik hogy beszéljenek. És Ő, a Szentlélek szólt a próféták által a szövetség népéhez, s végül ő az, akiben és aki által az Atyával és a vele egylényegű örök Ige megtestesült.

2. A Fiú és a Szentlélek

„Hogyan történik meg ez, hiszen férfit nem ismerek?” — kérdezte a názáreti Szűz. — „A Szentlélek száll rád s a Magasságbeli ereje borít be árnyékaival. Ezért a születendő Szent is Isten Fia lesz.” (Lk 1,34-35).

„Szent”: az Isten Fia emberré válása a Szentlélek műve. Ugyanannak a Szeretetnek, ugyanannak az Ajándéknak a műve, akinek jelenlétét és működését, a Teremtés könyve első fejezeteit analizálva, felfedeztük. Itt ez meg van határozva és nevéen nevezve. Az, akit a Szűz fogant, és éjszaka Betlehemben született, az örök Fiú, „akit az Atya megszentelt és a világba küldött” (Jn 10,36). Ő a legtökéletesebb kifejezése az ajándéknak, annak a teremtetlen Ajándéknak, aki a Szeretet Lelke, aki küldetésének teljesítéséért a Megtestesülés pillanatában leszállt a földre és a Megváltás végrehajtása után ismét leszállott, hogy az egyház megszülethessen, amint ezt a II. Vatikáni Zsinat tanítja a „Lumen gentium” kezdetű konstitúcióban.

Jézus Krisztus a Szentlélek minden adományával felékesített egyedüli ember, „akinek a teljességéből mindnyájan merítettünk, kegyelmet kegyelemre halmozva” (Jn 1,16).

Közeledtére a Jordán partján Keresztelő János így kiált fel: „Ő Szentlélekkel és tűzzel fog megkeresztelni titeket” (Mt 3,11; Jn 1,33). Mikor először beszélt a názáreti zsinagógában, Izajás próféta szavait ismételte: „Az Úr lelke rajtam” (Lk 4,18; Iz 61,1). Minden erejéből arra törekszik, hogy meggyőzze Nikodémust: „Aki nem születik vízből és Szentlélekből, nem mehet be Isten országába” (Jn 3,5). A feltámadás után, zárt ajtókon keresztül beha-

tolva az utolsó vacsora termébe, első szavaival a Lélekre hivatkozik, mikor az apostolokat az üdvösség hirdetésére küldi: „Vegyétek a Szentlelket” (Jn 20,22).

Teljesen a Szentlélek által formálva, Jézus Krisztus hordozza és adja a Lelket, vele alakítja ki Isten országát. A dolgoknak legmélyére hatolva, arra a következtetésre jutunk, hogy nem annyira önmagára építi Isten országát, hanem a Szentlélekre. Krisztus csupán a Szolga (Mk 10,45), az Őszövetség Istenének a Szolgája (vö. Iz 42,1), a szövetségé (2 Kor 3,6), melynek a Szentlélek, az Ajándék erejéből kell megvalósulnia! Ez az új és végleges szövetség van hivatva, hogy örökre visszaadja a világnak és az embernek azt a felismerést, hogy mindent ajándékba kapott: a teremtményeket, az anyagi javakat, a szív és szellem gazdagságát, és főképpen emberi voltát és méltóságát, és a mindenek fölötti méltóságot, azaz istengyermeki méltóságát (1 Jn 3,2): „Ha olyanok nem leszte, mint a gyermek, nem mentek be a mennyek országába” (Mt 18,3). A Magasságbeli ajándéka, a Szentlélek adja majd vissza a megajándékozottság alapvető tudatát az emberiségnek, az emberi kapcsolatoknak: a házasságban, családban, nemzetekben, különböző társadalmi körökben, nemzetekben államokban. Ez a tudat Krisztus Lelkének gyümölcse, a Szeretet kisugárzása, mely más színezetet ad ezen emberi kapcsolatoknak. Más kultúrának és civilizációnak kell születnie ebből a tudatból, más szintű kereskedelmi és termelési kapcsolatoknak, a javak másfajta megosztásának, az értékek és értéktöbbletek másfajta ismeretének „Az Úr lelke rajtam” (Lk 4,18).

Világos tehát, hogy a Zsinat nemcsak akkor fejezi ki az egyház igazságát, amikor dogmatikus konstitúciót ad ki, hanem akkor is, amikor lelkipásztorit: pl. Az egyház és a mai világ viszonyáról szóló konstitúciót (Gaudium et spes). Az egyház jelen van a világban, mint az igazság és a béke védelmezője: az emberi élet és tevékenység minden területén, a házasságban és a családban, a kultúra, kereskedelem és politika világában, a nemzetközi rendben. Mindezek a területeken meg kell találnunk az ajándékozásnak az elvét. Ebből az elvből kiindulva türelemmel, de biztosan győzedelmeskedni lehet a felmerült és mindig újra felmerülő akadályokon, melyeket az „ellen-ige”, de különösen a gyűlölet megjelenésével támasztott. Ez az, amit Szent Ágoston tömören így fejezett ki: „Önszeretet, egészen Isten megvetéséig”. Ez az önszeretet a gyökere az ember ember által való mindenfajta kizsákmányolásának; a termelésben s a fogyasztásban, és — sokszor humánus jelszavak hangoztatása mellett is — a legelemibb emberi jogok megsértésében. Végül ez az „önszeretet egészen Isten megvetéséig” ad fegyvert a nemzetek kezébe, hogy egymást — akár testvérháborúban is — gyilkolják, és ez az, mely földünket egymás ellen harcoló világrészekre osztja.

3. „*Amor Dei usque ad contemptum sui*”

A gyűlölet, amely az ember és a teremtmények történelmébe behatolt, Szent Ágoston szerint, egyedül a mérhetetlen szeretet által győzhető le és múltható felül: „Isten szeretete egészen önmagának a megvetéséig.” A Szentlélek készítette elő Jahve Szolgáját erre a Szeretetre a világ történelmének folyamán, mikor Izajásnak megparancsolta, hogy jelentse be szenvedését: „A mi betegségeinket viselte, és a mi fájdalmaink nehezédtek rá, mégis Istentől megvertnek néztük, olyannak, akire lesújtott az Isten és akit megaláztott. Igen, a mi bűneinkért szűrták át, a mi gonoszságainkért törték össze, a mi békességünkért érte utol a büntetés, az ő sebei szereztek nekünk gyógyulást. Mi mindnyájan, mint a juhok tévelyegtünk, ki-ki a maga útjára tért, és az Úr mégis az ő vállára rakta mindnyájunk gonoszságát” (Iz 53,4-6).

Krisztus, aki „ahol csak megfordult, jót tett” (ApCsel 10,38), tudta, hogy el kell távoznia a világból Atyjához, hogy a Szentlélek eljövételét előkészítse. Utolsó beszédében az apostolokhoz, melyet Szent János oly szépen ad vissza, állandóan ez irányba tereli övéinek szívét és elméjét. „Ha szerettek engem, megtartjátok parancsaimat. Én pedig kérni fogom az Atyát, és más vigasztalót ad nektek: az igazság Lelkét, aki mindörökké veletek marad. A világ nem kaphatja meg őt, mert nem látja és nem ismeri; de ti ismeritek, mert benneetek marad. Nem hagylok árván titeket, eljövök hozzátok” (Jn 14, 15-18).

„Ezeket akartam nektek mondani, amíg veletek voltam. A Vigasztaló pedig, akit az Atya nevemben küld, megtanít majd mindenre és eszetekbe juttat mindent, amit mondtam nektek” (Jn 14, 25-26).

Jézus bejelenti második eljövételét, melyet mint az elsőt, megint a Szentlélek fogja előkészíteni, ezúttal nem a Szent Szűz méhében, hanem az egyház misztikus testében. Ezért ismétli az eukarisztikus lakomára és hálaadásra összegyűlt egyház a konszekrálás után: „Halálokat hirdetjük Urunk és hittel valljuk feltámadásodat, míg el nem jössz”. Rögtön ezután — a harmadik eukarisztikus imában — a pap hozzáteszi: „Ő tegyen minket előtted örök áldozattá”. A lengyelben így mondjuk: ajándék. Ez azt jelenti: Uram, ölelj magadhoz és változtass meg minket — és velünk és rajtunk keresztül minden mást is — a szeretet által, mely maga az ajándék.

Ezt a szeretetet Jézus parancsként hagyta meg nekünk, úgy is mint lelki helytállást a gyűlölettel szemben, mely különböző korokban, más és más formákban éri övéit a világ részéről. „Ha a világ gyűlöl titeket, tudjátok meg: engem előbb gyűlölt nálatok” (Jn 15,18).

A világ gyűlölete az „ellenszeretet”-ből származik, ez az „önszeretet egészen az Isten gyűlöletéig”. Jézus látja ezt a gyűlöletet, mely el fogja őt érni, és a 35. zsoltárra hivatkozik, mely arról szól, hogy ok nélkül gyűlölök őt (19. vers). De visszatér a győzelmes szeretethez, melyet ő hozott a világnak: „Isten szeretetét, egészen önmagának a megvetéséig.”

„Mikor eljön a Vigasztaló, akit az Atyától küldök nektek, az Igazság Lelke, aki az Atyától származik, ő tanúságot tesz rólam. Ti is tegyetek tanúságot rólam, hiszen kezdettől velem vagytok” (Jn 15,26-27). És folytatva ezt a gondolatmenetet, Jézus kimondja az elhatározó szót, bejelentve távozásának szükségességét. Ez az elengedhetetlen feltétele a Szentlélek eljövételének, „Most elmegyek ahhoz, aki küldött engem. De senki közületek nem kérdi tőlem: Hová mész? hanem mivel ezeket mondtam, szomorúság tölti el szíveket. De én az igazságot mondom. Jobb nektek, ha én elmegyek, mert ha nem megyek el, a Vigasztaló nem jön el hozzátok” (Jn 16, 5-7).

Valaki azt mondotta: a szeretetnek sok arca van. Milyen igaz! A szeretet valóban több dimenziójú. Annak a szeretetnek, melyről Jézus búcsúbeszédében szól, áldozat jellege van, áldozat, melyet ő maga fog bemutatni; ez történelmi dimenzió, mely a keresztfényszéket át szel az emberekhez. Ugyanakkor ennek a szeretetnek történelem fölötti dimenziója is van, az ajándéké, melyet a Sátán „önszeretete egészen Isten megvetéséig” elutasított, s melyet a történelem során az emberek szívében oly gyakran meghamisítottak, leromboltak. Ennek az ajándéknak Krisztus révén kell visszatérnie forrásához, hogy az ember a Szövetség teljességében újra megtalálja önmagát. Ebben rejlik a Kereszt miértje. Ezért hagyja el Jézus az utolsó vacsora termét és lép elszántan a kereszttútra. Isten, aki kezdet óta Ajándék akar lenni az ember számára, és minden ajándék kútfeje, a kereszti misztériuma által nyilatkoztatja ki magát. „*Deus absconditus*”: Az elrejtett Isten (Iz 45,15).

A MEGVÁLTÁS ÁRA

1. Jézus órája

Az utolsó vacsora termét elhagyva, mely Jeruzsálemnek egyik magasabban fekvő városrészében található, Jézus tanítványaival lemegy a Kédron patak felé (vö. Jn 18,1). Gyorsan érnek le, mert a lejtő meredek. Jeruzsálem városa, a patakon innen, a völgy fölött terül el. Az Úr átmegy a patakon az apostolokkal. Az Olajfák kertje a másik parton húzódik végig a hegy lábánál, mely ott lankásan emelkedik. Erről a hegyről fog negyven nap múlva övéinek búcsút mondani és a mennybe felszállni. Ma itt lent állapodik meg. Este van, a sötétség beállt, ezt az éjszakát követi a döntő nap, az ő órája (Jn 2,4;7,30; 13,1). „Mit is mondjak? Hogy szabadíts meg attól az órától, Atyám? De hiszen éppen azért az óráért jöttem!” (Jn 12,27)

Mindnyájan ismerjük az ő óráját az Olajfák kertjében. Visszatérünk majd még rá más elmélkedésben is. Pillanatnyilag emlékezzünk meg röviden arról, hogy az Atya nem vonta el a kelyhet Fiának az ajkától. A Getszemáni kertben elhangzott ima, melyben egy valóságos ember fejezi ki Isten előtt a halállal és a szenvedéssel szembeni félelmének teljes, egzisztenciális és pszichológiai igazságát, az Atya örök ítéletének megisméltésével végződik, mellyel „nem kimélte saját Fiát” (Róm 8,32), hanem a bűn hordozójává tette miérettünk (vö. 2Kor 5,21). Ezt az ítéletet sem a Sátán, sem az első ember nem ismerhették.

A Proto-evangélium azt mondja: „Ellenkezést vetek közéd és az asszony közé, a te ivadékod és az ő ivadéka közé. Ő széttiporja fejedet, te meg a sarkát veszed célba” (Ter 3,15). Ezek a titokzatos szavak következtetni engednek bizonyos események lehetőségére a jövőben, de eltakarják pontos értelmüket, melyet Isten adott nekik.

Emlékezzünk vissza, hogy ez igaz ember, aki ekkor fejezte be háromszor megismélt imáját — amit az Atya, emberileg szólva, nem hallgatott meg —, ugyanaz az ember, aki tizenkét éves korában ezeket a feltűnést keltő szavakat mondta: „Miért kerestetek? Nem tudtátok, hogy Atyám dolgaiban kell lennem?” (Lk 2,49). Ezt akkor felelte Máriának és Józsefnek, mikor azok három napi keresés után megtalálták a templomban. A tizenkét éves Jézus szavai most nyerik el igazi értelmüket. Pontosan ebben az órában, melyben az Atya tudtul adja a kertben térdelőnek, hogy a kelyhet, melytől emberi természetete irtózik, ki kell ürítenie. Jézus befejezve az imát, visszatért a mintegy kőhajításnyira levő tanítványokhoz (Lk 22,41), Péterhez, Jakabhoz és Jánoshoz, akiket elnyomott az álom, és így szólt hozzájuk: „Aludjatok csak és nyugodjatok!... Nézzétek, itt jön, aki elárul engem” (Mt 26, 45-46). Miközben beszél, újra szemünk előtt látjuk a tizenkét éves fiút, aki oly határozottan válaszolt anyjának. „Miért kerestetek?... Atyám házában kell lennem...”

Annak az embernek benső igazságával állunk itt szemben, akit a próféta „Jahve szolgálaként” (vö. Iz 42,1-9) jelentett be. Ez az igazság alakította egész életét: „Én mindenkor azt teszem, ami neki kedves” (Jn 8,29).

Amikor ezt először mondta, „szavait anyja mind megőrizte szívében” — jegyzi fel Lukács evangéliumában (2,51). Ugyanúgy, mint két sorral előbb ugyanő írja: „De ők nem értették, hogy mit akart ezzel mondani” (Lk 2,50).

A serdülő fiataloknak vannak olyan titkaik, amelyekről nem szívesen beszélnek még szüleik előtt sem. Jézusnak tizenkét éves korában volt egy nagy titka, melyet születése óta hordott magában: „Te nem kívánsz véres vagy ételáldozatot... így szólok hát hozzád: lásd, itt vagyok! ...hogymint teljesítek akaratom” (Zsolt 40,7-9). Mária kezdettől fogva ott állt ez előtt a titok előtt, fia küldetésének a misztériuma előtt: „Mária pedig szívébe véste ezeket a dolgokat”. Meg kellett őriznie őket, minden anyja megőrzi. Mindenekelőtt emlékeznie kellett és újra meg újra átélnie lelke mélyén az angyal hírüldását, meg a fogantatást. Igazi anyaként foganta és Jézus valóban az ő fia volt, de „az Úr szolgálólánya”-ként foganta (Lk 1,38) „nem a test ösztönéből, sem a férfi akaratából, hanem Istentől” (Jn 1,13). Az éj közepén, istállóban szülte meg, és röviddel azután Egyiptomba kellett menekülniük. De még előtte Simeon jóvendölése visszhangzik fülében: „Jel lesz, melynek ellene mondanak. A te lelkedet is tör járja át!” (Lk 2,34-35). Erre nem lehetett nem emlékeznie.

Nem tudjuk, hogy szeme előtt voltak-e ebben a percben a Teremtés könyvének szavai: „Ellenségeskedést támasztok...” (Ter 3,15). Mindenesetre ez az első bejelentés szorosban egybekapcsolta az anyát fiával. Ő maga, az asszony, első helyre került itt: „Ellenségeskedést támasztok közted és az asszony közt” mondja Isten a Sátánnak. Mária, amint egy, a lengyel fiatalok körében közkedvelt ének mondja: „Csendes volt és szép, mint a tavasz. Egyszerűen, szerényen élt, mint mi”. Csendes volt és fiának misztériumába rejtőzött élt. Mindazonáltal az ellenségeskedés már jelen volt: az „önszeretet Isten megvetéséig”¹⁵ végül is harcba szállt „Isten szeretetével egészen az önmegvetésig”. Az összeütközés, melyre az ő fia készült, nem kerülhetett el anyai szívét: „Tör járja át lelkedet.” Ez anyai joga volt, de hozzátartozott a kiváltsághoz is, hogy a Megváltónak volt az anyja.

Amikor az Evangélium a tizenkétéves Jézust idézi és hozzáfűzi: „De ők nem értették...” (Lk 2,50), ez azt jelenti, hogy még saját anyja sem értette meg. Egy azonban biztos: Mária kész volt mindenkor mindent megérteni és elfogadni. „Íme az Úr szolgálólánya...” (Lk 1,38); hiszen ezekkel a szavakkal fogadta be Jézust méhébe.

2. A nagy kötelesség

Emberileg Mária nem csodálkozott azon, hogy fia elment. Ez természetes volt a dolgok rendjében. Bizonyos kort érve, a gyermekek elhagyják szüleit. Elindulnak a világba, ahogy mondani szokás, hivatásukat követik. Jézus is elment, először tizenkétéves korában, aztán „mintegy harminc esztendő volt, mikor föllépett. József fiának tartották...” (Lk 3,23). „József fiának...” — mert maga József is ismerte Mária anyaságának misztériumát.

Abban a percben, mikor Jézus végérvényesen eltávozik, hogy nyilvános működését megkezdje, a galileai Kánában újra együtt van anyjával, de tanítványai társaságában egy mennyegzőn. János evangéliumában írja le részletesen az eseményt (vö Jn 2,1-11), és hogy milyen körülmények között történt az első csoda, melyben Mária tevékenyen vesz részt. Emlékszünk a lezajlott beszélgetésre és Mária kérésére: „Nincs borunk” (Jn 2,3). Jézus felelete: „Az én dolgom ez, Asszony, vagy a tiéd? Itt volna már az én órám?” (Jn 2,4). Nagyon jellemző ez a válasz. Mária akkor biztosan újra hallja bensejében azt a régi választ, amit a tizenkétéves fiú adott. Most is az Atya, aki a felelet mögött rejlik. „Mindig azt teszem, ami előtte kedves” (Jn 8,29). Most azonban nem teszi hozzá az Evangélium „nem értették, amit mondott nekik” (Lk 2,50). Ellenkezőleg, Mária a szolgák felé fordulva mondja: „Tegyétek, amit mond” (Jn 2,5). Arra lehet következtetni, hogy Mária tudja, hogy ez az Atya akarata. És még egy gondolat: hogy Fia nem fogja megtagadni „ezt a figyelmességet”, amit kért. Ebben az esetben Mária kérése és az Atya akarata egybeesik.

Ha természetes, hogy a felnőtt gyermekek a maguk választotta útra lépnek, éppolyan természetes az is, hogy Mária fia elérve harmincadik életévét, elinduljon abba az egyetlen irányába, amelynek vonalán a földre jött. Az is természetes és igazságos, hogy a hazulról távozó felnőtt gyermek továbbra is megőrzi szívében a szeretetet anyja iránt. Különbözik ez a kisgyermek szeretetétől, de lényegében ugyanaz. A gyermek személyiségének érésevel párhuzamos a gyermeki szeretet érése és elmélyülése is. Kifejlődésének, éretté válásának feltétele, hogy az anya lélekben kövesse, és ne akarja magának visszatartani. Az ilyen anyák tiszteletben tartják gyermekük sajátos egyéniségét. Gyermekük ugyan a szülői szárnyak védelme alatt fejlődött, de végül is saját szárnyain akar repülni. Mária Fiának messiási szárnyai az Atya akaratából akkor lendültek repülésbe és akkor hagyta el végleg Názáretet, mikor ezt a titokzatos választ adta annak, aki figyelmeztette, hogy anyja és testvérei várják: „Ki az én anyám és kik az én testvéreim?... Aki teljesíti mennyei Atyám akaratát, az mind testvérem, nővérem és anyám” (Mt 12,50).

E szavak a Megváltó messiási küldetésének mélységét és bizonyosságát fejezik ki, és semmiképpen sem értelmezhetők érzéketlenségnek, vagy közönynek anyja iránt. Krisztus nagy küldetésének érdekében — melyet már 12 évesen kötelességének mondott — nem teszi kérdéssé és nem sérti meg anyja

szent jogait. Ezek a jogok a szövetség népének tízparancsolatából következnek: „Tiszteld apádat és anyádat, amint az Úr, a te Istened parancsolta” (Törv 5,16). Ez az összetartója az Atyától származó egész rendnek; és a Fiú azért jött, hogy az emberek szívében megerősítse azt. Azért jött, hogy saját vérével pecsételje meg, hogy nagy árat fizessen érte (1Kor 6,20; 7,23).

„Nem tudátok, hogy Atyám dolgaiban kell lennem?” (Lk 2,50).

Kötelességem... a kötelesség... a nagy Kötelesség... Ez egész életemnek és halálomnak értelme! „Atyám dolgaiban...” De mit jelent ez? Ő a Jó, az ember legfőbb java, nagyobb nálam és anyámnál is. Ő az egyetemes jó, *bonum universi*, ahogy Szent Tamás mondja¹⁶. Nem csak az emberek világába tartozik, vagy ahogy Saint-Exupéry nevezi, „az emberek hazájára”¹⁷, a Földre vonatkozik, hanem az általános jó: a létrend. Ezt a rendet, ezt a jót, csak Isten örök mértékével lehet mérni, a Bölcsesség, a Szeretet, az Ige és a Lélek mértékével. Krisztus magában hordja ezt a mértéket.

De ez fordítva is áll: mivel Isten a világmindenségnek, minden egyes dolgnak létet adott, az egész kozmosz Isten után kiált. A teremtmények hangjával hívja, ahogy Szent Pál írja a rómaiakhoz: „A sóvárgással eltelt természet Isten fiainak megnyilvánulását várja... megmarad az a reménye, hogy a mulandóság szolgálai állapotából felszabadul Isten fiainak dicsőséges szabadságára... De nemcsak az, hanem mi is, akik magunkban hordjuk a Lélek zsengeit, mi is sóhajtozunk és várjuk a fogadott fiúságot, testünk megváltását” (Róm 8,19-21). Így beszél Krisztus apostola, csodálatos meglátással olvasva Mesterének gondolataiban. És így gondolja Jézus, Mária fia, mikor így válaszol: „Aki teljesíti Atyám akarátát... az fivérem, nővérem és anyám” (Mt 12,50). Így beszél Krisztus, „akit az Atya megszentelt és a világba küldött” (Jn 10,36). És aki el is jött.

Eljött... Ebben a pillanatban kel fel a földről az Olajfák kertjében. Elfelejtette volna anyjának jogait? Hiszen neki köszönheti azt, hogy az Emberfia igazi ember.

Anyjának jogai követik őt élete minden napján, beszélnek szíve érzelmeiben, a természeti szépségek emberi megérzésében. Akkor, amikor gyermekeket visznek hozzá (Mk 10,16) és megáldja őket, és rászól az apostolokra: „Hagyjátok, hadd jöjjenek hozzám a gyermekek és ne tartsátok vissza őket” (Mk 10,14; Lk 18,16). Ezekben a szavakban valamiképpen anyja is jelen van. Ezekkel a szavakkal tiszteli őt, visszagondolva saját názáreti gyerekkorára, melyben anyja szeretetét, gondoskodását élvezhette.

Jézus Krisztus magában hordta a nagy kötelességet, az Atya jogát, mely egész isteni és emberi voltát fejezi ki és amely tekintetbe veszi anyjának jogait is: „Atyádat és anyádat tiszteljed.” A jogoknak a kettős rendje személyének legmélyén fonódik egybe. Akkor is, mikor a nyilvános bűnösökkel és vámosokkal eszik (vö. Mk 2,16; Mt 9,11; Lk 5,30; 15,12), mikor nem ítéli el a házasságtörő asszonyt sem, hanem csak azt mondja: „Menj, és ne vétezz többé” (Jn 8,3-11).

Mindabban, amit tett és tanított, a nagy Szív — az Atya — mutatkozott meg, de teljesen emberi módon, ahogyan anyja tanította. Ez az nagy Szív, Isten atyasága, mely már a Teremtés könyve első lapjain megmutatkozott, most leleplezte magát a Fiúban, a Fiú által. Ez volt a mű, amivel az Atya megbízta Fiát (Jn 17,4). Szent Pál az efezusiakhoz írt levelében különösen magasan szárnyalóan ír erről a műről: „Áldott legyen az Isten, Urunk, Jézus Krisztusnak Atyja, aki Krisztusban minden mennyei, lelki áldással megáldott minket! Benne választott ki a világ teremtése előtt... hogy akaratának tetszése szerint, Jézus Krisztus által fogadott fiaivá legyünk... Benne van vére által szerzett megváltásunk, bűneink bocsánata, kegyelme bőségének arányában, melyet gazdagon árasztott ránk” (Ef 1,3-8). Ugyanezzel a szárnyalással folytatja az apostol kevésbé később: „Ezért térdet hajtok (Urunk, Jézus Krisztus) Atyja előtt, akitől minden atyaság származik mennyben és földön. Adja meg nektek, dicsőségének gazdagsága szerint, hogy Lelke által megerősödjeteek belső emberré, hogy a hittel Krisztus lakjék szívetekben, s ti gyökeret verjeteek és alapot vesseteek a szeretetben. Akkor majd föl tudjátok fogni az összes szentekkel együtt, mi a szélesség és hosszúság, magasság és mélység, megismeritek Krisztusnak minden ismeretet felülmúló szeretetét, és beteltek Isten egész teljességével” (Ef 3,14-19).

3. „Alma Socia Christi”

Pál tehát akkor ír Krisztus húsvéti misztériumáról, mikor az történelmileg már befejeződött, véglegesen beteljesedett a Kálvária keresztfáján, mintegy megpecsételve a Keresztrefeszített utolsó szavai által: „Atyám, kezdedbe ajánlom lelkemet” (Lk 23,46). Jézus kezdettől fogva magában hordta ezt a misztériumot, amiről Szent Pál beszél, mikor ott térdelt az Olajfák hegyén, mint egy élő áldozat, isteni halálra-ítélt (vö. Rom 12,1). Az Atya feláldozta őt, akit senki sem vádolhatott bűnnel (vö. Jn 8,46) és akit „érettünk a bűn hordozójává tett” (2 Kor 5,21). Vajon lehetséges-e, hogy éppen ő érte ne dobozott volna ez a Szív, melynek végtelen szeretete az emberek iránt a tékozló fiúról szóló és más példabeszédekben is megnyilvánul?

Amikor Jézus a Getszemáni kertben Atyjával beszélt, tökéletesen ismerte a nagy feladatot, a megvalósítandó isteni tervet, melyről már tizenkétéves korában beszélt anyjának. Mi mást mondhatunk itt, mint azt, hogy anyjának a jogaiért szállt itt síkra, mint igazi ember, az Emberfia. Emberi természete pszichológiai igazságát fejezte ki, mely fél a szenvedéstől és a haláltól. Így szólva: „ha lehetséges, kerüljön el ez a kehely” (Mt 26,39), azt mondhatnánk, anyja nevében beszélt, akitől emberségét kapta és azzal együtt a szenvedéstől és haláltól való félelmet, amely az emberi természet sajátja. Mindvégig tiszteletben tartotta anyjának jogait, a Getszemáni kertben is, meg a Kálvárián is. Valamennyi emberi képességével szenvedett, azzal az ér-

zékenységgel, melyet anyjától örökölt, amely a gyermeki egyszerűség és ártatlanság mellett el tud időzni (vö. Mk 9,36), meg tudja csodálni a mezők liliomát, az ég madarait (vö. Lk 12,24-27), a teremtmények szépségét. Szenvedett azonban személyének teljes titokzatos valóságában, istenemberi természetének kimondhatatlan mélységével, amely egyetlen hordozója és okozója lett a világ megváltásának.

Mindvégig tisztetben tartotta anyjának a jogait és beleépítette azokat istenemberi természetével a Megváltás misztériumába. Mikor a Getszemáni kertben ezt mondta: „Atyám, vedd el tőlem ezt a kelyhet,” rögtön hozzáfűzve: „de ne úgy legyen, amint én akarom, hanem, amint te!” (Lk 22,24), ezzel nem törölte el anyjának reá, életére és becsületére vonatkozó jogait. Nem, nem törölte őket el. Tudta, hogy Mária a misztérium kezdetén így szól: „Íme az Úr szolgálóleánya, legyen nekem a te igéd szerint...” (Lk 1,38). Mindenben és mindvégig.

Jézus Krisztus valóságos Isten és valóságos ember — Atyja tervének megvalósításában, küldetésének egész ideje alatt — biztos volt anyjában. Bízhatott szívében, abban a szívben, mely segítette, hogy az emberi gondolatok és érzelmek kategóriáiban emberi módon fejezze ki magát és Atyja nagy szívét. Az anyai szív nem hagyta el a Getszemáni kertben és a Kálvária végső órájában sem. Ezért volt vele az édesanyja végig azon az úton, mely Pilátus pretooriumától a Golgotára vezetett fel, és amelyen vállán a kereszttel haladt, és azután utolsó sóhajtása percében is. Végig ott volt János apostol és Mária Magdolna társaságában (Jn 19,25). A kereszt magasságából Krisztus megegyeszen bizonyítja anyja részvételét a megváltásban és az egyház misztériumában, mikor így szól Jánoshoz: „Íme a te anyád”, és édesanyjához: „Íme a te fiad” (Jn 19,26-27). E szavak végrendeletét tartalmazzák.

A Megváltás misztériuma — a nagy Kötelesség — melynek megvalósítását az Atya Fiára bízta — mint vezérmotívum még vissza fog térni elmélkedéseink során. Ezen elmélkedések alapvető nézőpontja a Megváltás misztériuma, melyet ez a mondat fejez ki: „Nagy volt a ti váltságdíjatok” (1 Kor 7,23).

Az ember ugyanis képtelen volt megváltani a világot, mint ahogy képtelen volt megteremteni. Ez a két nagy isteni mű kiegészíti egymást. Mindazonáltal Isten akaratja, hogy az ember résztvegyen a Megváltás és a világ üdvösségének a művében: „Az, aki hozzájárulásod nélkül megteremtett, nem fog üdvözíteni hozzájárulásod nélkül”¹⁹. A legnagyobb hozzájárulást a világ üdvösségéhez, Krisztus édesanyjának biztosította Isten: *alma socia Christi*¹⁸, „Krisztus kegyes társa”.

ELMÉLKEDÉS A FÁJDALMAS TITOKRÓL

1. Első titok: Jézus vérrel verejtékezik

Senki sem csodálkozott a tanítványok közül, hogy az Úr az utolsó vacsora után átment a Kédron partakon túlra. Éjszaka volt, de szokása volt Jézusnak az éjszakát imában tölteni (Lk 6,12).

Az sem volt újdonság, hogy Pétert, Jakabot és Jánost magával vitte. Hiszen a Tábor hegyre is ők kísérték el (Mk 9,2; Lk 9,28).

A tanítványok még erősen az utolsó vacsora termében átélt események hatása alatt voltak. Emlékezetükben éltek még a szavak, a titokzatos szavak, melyeket a Mester a vacsora folyamán ejtett ki: „Ez az én testem, amelyet értetek adok. Ez a kehely az újszövetség az én véremben, amelyet értetek ontok...” (vö. Mt 26,26-28 és máshol). Ennek az estének különösen ünnepélyes hangulata nem volt minden nyugalanságtól mentes. Alig hogy ezek a szavak elhangzottak, a Mester kijelentette: „Közületek egy elárul engem” (Jn 13,21), és Judás, akinél a pénz volt, elhagyta a termet (vö. Jn 13,29-30). A Mester Péterhez fordult, hogy ezt mondja neki: „Még ma éjjel háromszor tagadsz meg engem” (Mk 14,30). Péter bizonygatta a hűségét, de Jézus félbeszakítva ünnepélyes hangon ezt mondta neki: „Simon, Simon, a Sátán kísért titeket, hogy megrostáljon, mint a búzát. Én azonban imádkoztam érted, hogy meg ne fogyatkozzék a hited, hogy te egykor megtérve megerősítsd testvéreidet” (Lk 22,31-32).

Getszemáni: Jézus mérhetetlen elhagyatottságának helye, a szinte abszolút magányé a kinszenvedés előtt. Ez még nem a véres szenvedés volt, bár az evangélista egy jellemző részletet jegyzett fel: Krisztus Urunk vért izzadt (vö. Lk 22,44). Mindazonáltal, a Getszemáni kertben átélt passiónak valódi lényege örökre rejtve marad még a tanítványok előtt is, akik különben is elaludtak (vö. Lk 22,45). Ez teljesen benső szenvedés volt, melyet semmiféle emberi szenvedéssel sem lehet összehasonlítani, még a szentekével sem. A Fiúnak — aki igazi ember is — egész misztériumát kell szem előtt tartanunk, hogy csak egy parányit is képesek legyünk elképzelni ennek a szenvedésnek a nagyságát e szavak mögött: „Atyám, ha lehetséges, kerüljön el ez a kehely” (Mt 26,39). És szemünk előtt kell tartanunk annak az embernek a misztériumát, aki igazi Isten, hogy legalább csak részben is megértjük Szent Pál szavainak az értelmét: „Ő, aki tulajdon Fiát sem kímélte, hanem odaadta mindnyájunkért” (Róm 8,31). „A bűn hordozójává tette értünk azt, aki bűnt nem ismert” (2 Kor 5,21).

El kell most hagynunk a magányban vért izzadó Jézust. Emlékezzünk azonban arra, hogy miután imádkozott, ezeket mondta: „Virrasszatok és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne esetek” (Mk 14,38).

2. Második titok: Jézust megostorozzák

Ezt a félelmetes testi és lelki megkínzást az evangélisták csak úgy mellékesen említik: „Jézust pedig megostoroztatta és átadta nekik, hogy keresztre feszítsék” (Mt 27,26). Viszont a történészek és a bibliakutatók mindent megtesznek, hogy más elbeszélésekre támaszkodva rekonstruálhassák a részleteket. Lengyelországban számos, a megostorozással összefüggő nagybőjti éneket köszönhetünk a népi jámborságnak, melyeket „keserű bűnbánatnak” neveznek: „Ő, Jézusom, kegyetlenül ostoroznak, az oszlophoz kötözve a mi bűneink miatt.” A második részben: „Az én vétkeim miatt verik ostorral Jézus hátát. Gyertek bűnösök, gyertek a forráshoz, ahol élő vizek fakadnak Jézus Krisztus vérebből, gyertek és oltások szívetek szomját.” És végül a liturgia harmadik részében a lengyel áhitat szinte mint panaszt adja a fájdalmas Madonna ajkára a következő szavakat: „Látom Fiamat az oszlophoz kötve, ruhátlanul és megostorozva”. A XVIII. századra visszamenő egyszerű szavak és dallamok a hívek érzelmeit fejezik ki. Annak a tudatnak erőteljes kifejezései ezek, hogy Krisztus Urunk testének borzalmas összeszaggatása és az ember testi bűnei között összefüggés áll fenn. Ha így nézzük a megostorozás misztériumát, akkor mondanivalója különösen megrázó lesz. Sokak számára a megostorozás, a bűnnel való szakítás indítékává lett, hogy a testi kívánságokat megfékezzék és így testi vágyaikat megnemesítsék. „Sanyargatom és rabságba vetem testemet” írja Szent Pál (1 Kor 9,27) és sokan ismételték utána és váltották cselekedetre. „A test ugyanis a lélek ellen tusakodik, a lélek meg a test ellen” (Gal 5,17). „Ha ugyanis test szerint éltek, meg fogtok halni, de ha lélekkel megölték a test cselekedeteit, élni fogtok” (Róm 8,13).

„Ki az, aki Edomból jön, Boszrából vörös ruhában?” (Iz 63,1). Emlékeztünk a próféta szavaira a ruhán foltot ejtő nedvről: „Magam tapostam a sajtót, népemből senki sem volt velem” (Iz 63,3). Emlékezzünk rá, hogy az ostorozással veszi kezdetét a Megváltó borzalmas kínszenvedése. A katonák ostorcsapásai alatt egész testét elborítja a vér. Kevéssel később, a feldühödött tömeg így kiáltozik Pilátus előtt: „Vére rajtunk és fiainkon” (Mt 27,26).

Az utolsó vacsorán Jézus azt mondta: „Ez a kehely az új szövetség az én véremben, mely értetek kiontatik” (Lk 22,20). Szó és valóság... És Szent János így ír a Jelenésekben: „Ezek azok... akik fehérre mosták ruhájukat a Bárány vérében”.

3. Harmadik titok: Jézust tövissel koszorúzzák

A borzasztó kínzás most a Megváltó fejét éri. Örökre szemünk előtt és lelkünkben marad a szörnyű kínzás, mellyel a zsidók királyát akarták megcsúfolni. Különösen figyelemre méltó a töviskorona a halálraítélt fején, akit Pilátus nem tudott megmenteni a népítélettől és akit ezekkel a szavakkal mutat meg a tömegnek: „Íme az ember” (Jn 19,5).

Vannak mondások, melyeknek nemcsak az az értelmük, melyet elhangzásukkor kaptak, hanem értelmük innen kiindulva mindig jobban és jobban megvilágosodik. Mondások, melyek nemzedékeken és századokon vonulnak keresztül és tartalmuk alapvető igazsága mindjobban gazdagodik és kiteljesedik. Mert az ember értelme és szíve is a fejlődés törvényeinek van alávetve. Így történt ez Pilátus mondásával is: „Íme az ember” (Jn 19,5).

Pilátus tudta, hogy Jézus, kit Krisztusnak neveztek, nem akart itt Palesztina földjén — mely a római birodalom része volt — király lenni. „Az én országom nem e világból való. Ha e világból volna országom, harcba kelnének szolgálaim, hogy a zsidók kezére ne kerüljek. Az én országom azonban nem innen való”(Jn 18,36). Pilátus újabb kérdésére válaszolva, teljesebb magyarázatot ad: „Igen, király vagyok. Én arra születtem és azért jöttem e világra, hogy tanúságot tegyek az igazságról. Mindaz, aki igazságból való, hallgat szavamra” (Jn 18,37).

És íme, előttünk áll Krisztus saját országának igazságával. Pilátus azt mondja: „Íme az ember”. Pontosan: az embernek egész királyi mivolta, és egész méltósága, amit Krisztus jött kinyilvánítani és visszaállítani, ebben az órában az ő személyében összpontosult. És tudjuk, hogy ezt a királyi mivoltot számtalanszor leteperték, sárba taposták. Köztudomású, hogy ezt a méltóságot nagyon-nagyon sokszor megalázták. Erre figyelmeztet a II. Vatikáni Zsinat (vö. *Lumen gentium* 9,10,26,31,36)²⁰. Jézus azért jött, hogy az ember királyi mivoltát kinyilvánítsa. És most ott áll az emberiség előtt tövissel koronázva. Így szerezte vissza vérével az Isten fia az ember méltóságát.

4. Negyedik titok: Jézus a keresztet hordja a Kálváriára

Nem fogjuk most végigkísérni ezt a titkot, a kereszttúton haladva állomásról-állomásra, ahogyan ez Jeruzsálemben történt és ahogy ez templomainkban nagyobb ideje alatt szokás. Egyetlen szempontra összpontosítjuk figyelmünket: Jézus a kereszttel. Kínosan, meggyötörtén áll előttünk, feje tövissel koszorúzva, arca vérrel borítva. És viszi a keresztet. Az Izaiás által megjövendölt „fájdalmak férfiát”(Iz 53,3) látjuk, kit a tömegek összetapostak, mint az emberi kegyetlenségnek és gyűlöletnek érett gyümölcsét. Saját halálának eszköze, a megverés jele nehezedik a vállára. Iszonyatos teher, melynek súlya alatt összeroskad. Üldözői kénytelenek maguk keresni valakit, aki segítsen neki azt a vesztőhelyig vinni. A súlyos keresztet hordozni... Emlékszünk talán hasonló jelenetekre, mikor az emberek roskadoznak terhük súlya alatt, koncentrációs táborokban kötömböket vagy homokkal teli zsákokat cipelve, vagy mint az igás barmok, nehéz gépeket vonszolva. Mindennapos képek ennek a huszadik századnak a történetében.

Sok cirenei Simon segíti a mi századunkban a názáreti Jézust Jeruzsálem

utcáin a vesztőhely felé vinni keresztjét. Ezek azok, akiket — mint Simont — kényszerítették a kereszt vitelére. Vajon Jézussal hordozzák-e?

Szent Ágoston ezt írta: *Amor meus — pondus meum*, „Szeretetem az én terhem”²¹. A szeretetnek ez a meghatározása a kereszt szemléletéből született. A szeretet nemcsak felemel, nemesít, a szeretet teher is. Lehetséges volna, hogy a szeretet terhe és keresztje jobban beszél a szeretetről, mint az elragadtatások és szárnyalások? *Amor meus pondus meum*. Ezért mondta az Úr: „Ha valaki utánam akar jönni, tagadja meg magát, vegye föl keresztjét és kövessen engem” (Mk 8,34). Meg azt is: „Aki föl nem veszi keresztjét s nem követ engem, nem méltó hozzám” (Mt 10,38). Mikor ezeket a szavakat mondta, még senki sem gyaníhatta, hogy ez a „nagy próféta” (vö. Lk 7,16) egy napon majd a saját keresztjét viszi, hogy meghaljon azért az igazságért, melyet hirdetett.

5. Ötödik titok: Jézust keresztre feszítik

A keresztre feszítés akkor kezdődött, mikor Jézus testét —, melyet előzőleg lemezítenítettek feltépve ezáltal a korbácsolás okozta sebeket — a fához szögezték. A kezeket a keresztgerendára, a lábakat pedig a függőlegesre szögezték. A kereszt felállítása után, a test egész súlya a kezekbe ütött szegeken függött. A legborzalmasabb tortúra kezdődött el. A haláltusa elszenvedése. Azé az emberé, aki Isten Fia volt, „az Egyetlen”, „a Legkedvesebb” (Mt 3,17; vö. 16,16; 17,5 és máshol; 28,19; Mk 1,1; 12,6...).

Ennek az agóniának — mely a fiatal szervezet erőszakos halálához vezetett — orvosi analízise nagyon megrázó. Mindazonáltal semmiféle emberi analízis nem képes teljességgel felfedni a kereszten agonizáló Krisztus misztériumát. Álljunk meg némán annak a küszöbénél, ami a világ történetében a legszentebb volt. A végtelen Szeretet, „Isten szeretete, önmaga megvetéséig.” És ezért hallgatásunk ékesszólóbb lesz, mint szegényes emberi szavunk. Nagypénteken az egyház hallgat, hallgassunk mi is, mert hiányoznak a megfelelő szavak. Ha valakinek mégis sikerülne — legalábbis részben — megfelelő szavakat találnia, olyan kifejezéseket használna, mint Szent Pál, Assisi Szent Ferenc, vagy Keresztes Szent János. De mégis, itt a nagy csend uralkodik, mert a kereszt maga beszél. „A kereszt szava” (1 Kor 1,18).

Emlékezzünk csupán vissza az utolsó szavakra, melyeket maga a Felfeszített ejtett ki a kereszten, haláltusájának utolsó perceiben:

Az Atyához fordulva: „Bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekszenek” (Lk 23,24).

A jobb latorhoz: „Bizony mondom neked: ma velem leszel a paradicsomban” (Lk 23,43).

Anyjának és a tanítványnak mondja: „Íme a te fiad”, „Íme a te anyád” (Jn 19, 26-27).

Utána ezt mondja: „Szomjazom” (Jn 19,28).

Majd: „Eli, Eli, lamma sabaktani” (Mk 15,34).

Aztán: „Beteljesedett” (Jn 19,30).

És utoljára még, a Zsoltárossal: „Atyám, kezébe ajánlom lelkemet” (Lk 23,46; Zsolt 31,6).

Ezekkel a szavakkal kilehelte lelkét.

Elmélkedjünk a Megváltó ez utolsó szavain, melyeket haláltusája közben mondott. Minden egyébénél hitelesebb tanúságtevője életének: a végrendelete.

1. „Engedelmes volt érettünk”

Ezekkel a jól ismert szavakkal szeretném kezdeni ezt az elmélkedést. Évenként visszatérnek ezek a liturgiában, azokon a szent napokon, melyeken az egyházzal végig éljük Krisztus Urunk szenvedését, halálát és feltámadását. „Krisztus engedelmes volt érettünk mindhalálig”, énekli az egyház a nagycsütörtöki liturgiában. „Krisztus engedelmes volt érettünk mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig”, folytatja nagypénteken, Szent Pál szavait követve. „Ezért Isten fölmagasztalta és minden mást felülmúló nevet adott neki” (Fil 2,9); így fejezi be a Megváltó dicsőítésére énekelt himnuszt nagyszombaton. „*Scio quod Redemptor meus vivit*: tudom, hogy Megváltóm él” (Jób 19,25).

Sohasem fogom elfelejteni azt az első benyomást, amit ezek a szavak és ez a szertartás keltettek bennem a krakkói Wawel székesegyházának fenséges falai között. Tizenkét éves lehettem, mikor egy nagyszerdán először hallottam ott a nagyheti zsoltoszmát énekelni. Emlékszem a seminaristák által elfoglalt padsorokra, a székesegyház tagjaira üléseiken, és végül a főoltár mellett Krakkó érsekére, a felejthetetlen emlékü Sapieha Adam Stefan bíborosra. A templom hajójának közepén egy háromlábú nagy gyertyatartó állt, melyen a gyertyák egymás után aludtak ki, ahogy a zsoltárok éneke a vége felé közeledett. És az ének végén: „Krisztus engedelmes volt miértünk mindhalálig”. Egy pillanatnyi csend után felhangzott a Miserere zsoltár (50) és az utolsó ima az érsek ajkán: „Kérünk, Urunk, tekints irgalmasan családodra, amelyért a mi Urunk Jézus Krisztus nem vonakodott a bűnösök kezére adni magát és vállalni a keresztfá kínjait”. És csend borult a távozó hívekre.

Nem egyszer elgondolkoztam ezen az egyedülálló benyomáson, melyet soha többé, még ebben a székesegyházban, hasonló szentmisén sem éreztem újból. A maga nemében egyetlen volt ez a szertartás, mivel egyfajta felfedezésnek volt a forrása. Nemcsak a nagyheti liturgia különleges szépségeinek felfedezése volt ez, hanem mindennek fölött azé az abszolút nagyságé, ami a liturgia által közvetített misztérium, melyet az szüntelenül hirdet.

Mikor Szent Pálnak Krisztus mindhaláláig való engedelmességéről szóló szavait teljes csend követte, az volt az érzésem, hogy nemcsak mi, emberek hallgattunk el, hanem a székesegyház egész épülete is, mely nemzetem egész történelmét sűríti magába.

Az emberiség, az egyház és a világ, a múlt, a jelen és a jövő mélységes csendbe merülnek azon tény előtt, hogy „Krisztus engedelmes volt érettünk mindhalálig” (Fil 2,8). Ez a hallgatás, itt, az emberi szellem legkifejezőbb beszéde. A hallgatás a nagy misztérium előtt, melyben Isten — Fiának mindhalálig betöltött küldetése által — megvalósítja megigazulásunk művét,

kiegészítve a teremtés misztériumát a megváltás misztériumával. Ez utóbbi az isteni igazság és igazságosság mértéke szerint kiegészítője az előbbinek. „Hiszen az én gondolataim nem a ti gondolataitok, és az én útjaim nem a ti útjaitok... amennyivel magasabb az ég a földnél, annyival magasabbak az én útjaim a ti útjaitoknál, az én gondolataim a ti gondolataitoknál” (Iz 55,8-9).

A megváltás misztériuma végtelenül felülmúlja az emberi gondolatokat és utakat. Isten misztériuma ez, melyben kifejezi magát: az igazságosság, az irgalom, a szentség Istene, aki a Szeretet. „Isten Szeretet” írja Szent János (1 Jn 4,8,16). Isten, — a végtelen fölségű — ezen a kifürkészhetetlen titkon keresztül és ezzel egyidejűleg felújítja a világgal, a világmindenséggel és különösen az emberrel való kapcsolatát. Ezért úgy mondhatnánk, hogy ez az isteni misztérium egy időben bontakozik ki az ember és a világ történetével. Egyre jobban bontakozik ki ott, hol a bűnnek és az áldozatnak, a megtetszült Igének és az „ellen-igének”, a Szeretetnek és a gyűlöletnek útja keresztezik egymást. „Isten szeretete egészen önmaga megvetéséig” ebben a misztériumban találkozik össze radikális ellenfelével, azzal, aki „saját magát szereti egészen Isten megvetéséig”²². Így a megváltásnak ez a misztériuma, mely a történelmi Emberfia szívéből és áldozati felajánlásából sarjad, történelmi esemény alakját veszi fel, de ugyanakkor tartalmánál fogva föléje is emelkedik, hogy elérje teljes isteni és egyúttal emberi dimenzióját.

Szent Pál mélyebben hatol ebbe a valóságba, amelynek kozmikus méretei vannak, de mindenekelőtt antropológikus vonatkozása, amikor ezt írja: „Amint a bűn egy ember által lépett a világba, s a bűn miatt a halál, és így a halál minden emberre áterjedt, mert mindnyájan bűnbe estek... a kegyelemmel tehát nem úgy áll a dolog, mint a bűnbeeséssel... Amint tehát egynek bűnbeeséséből büntetés szállt minden emberre, úgy árad minden emberre életadó megigazulás egynek igaz volta miatt. Amint ugyanis egynek engedetlensége miatt bűnössé váltak sokan, úgy sokan megigazulnak egynek engedelmissége miatt” (Róm 5,12; 15,18-19).

Világos az engedelmesség és engedetlenség egymással való szembenállása. Érettünk Isten engedelmessé lett mindhalálig (Fil 2,8). Mit jelent egyáltalán „engedelmesség”? Több értelme lehet, épp úgy, mint az engedetlenségnek. De mindig arról van szó, hogy egy fölöttünk álló akaratot fogadunk el. Ennek az elfogadásnak értelme, fajtája és módja azonban különböző lehet. Így szó lehet vak engedelmességről és belső ellenkezéssel vállalt, kényszerű engedelmességről, mely belső tartalmában, indítékában inkább az engedetlenséghez hasonló.

Tudjuk, hogy az akarat, vagyis a szabadság ennek az engedelmességnek vagy engedetlenségnek a gyökere. Az akarat és a szabadság szemközt a felsőbb akarral. Ha Szent Pál szembehelyezi az első Ádám engedetlenségét a második Ádám, vagyis Krisztus engedelmességével (vö. Róm 5,19), szemügyre kell vennünk mindkettőnek teljes jelentőségét.

Az Ige és a Szeretet határozzák meg Krisztus engedelmességét, éppen úgy,

mint az első ember engedetlenségét az „ellen-ige” és az „ellenszeretet”. Az Ige az igazságot mondja ki Istenről, aki Atya (vö. Jn 6,27), aki Szeretet (vö. Jn 4,8:16), és aki vele „szétárasztja” a szeretetet. Ez az igazság és ez a szeretet teljességgel megtalálható Krisztus mindhalálig tartó engedelmességében (Fil 2,8). Ez az a transzcendentális válasz az ember engedetlenségére, melyben a „hazugság atyja” (Jn 8,44) és az ebből a hazugságból származó gyűlölet („ellen-szeretet”) játszott szerepet.

A Fiúnak az Atya iránti engedelmsége egyúttal igazságszolgáltatás is a végtelen fölségű Istennek, aki a Szövetség Istene is. Igazságtalanság a történelem hajnala óta létezik a világban: az ember igazságtalan az emberrel szemben, egy társadalom más társadalmakkal, egyik nemzet a másikkal szemben... A Szentírásban számtalan figyelmeztetést találunk az emberekhez, hogy az igazságosságnak megfelelően éljenek és cselekedjenek. Mindazonáltal az igazságtalanság nem fejezte be pályafutását az emberiség történelmében.

Ma sem! A mai idők telve vannak az igazságtalanságnak döbbenetes példáival. Az 1971-ben összehívott püspöki szinódus, egyebek közt, megállapította ezt is. A Föld minden pontjáról felhangzanak a kétségbeesett kiáltások nagyobb szociális igazságosságért, a minden embernek kijáró igazságosságért. Az igazságtalanságnak valóságos tengere borítja el a Földet és ráadásul egy állítólagos igazságosság nevében! Az igazságosságért való küzdelem minden ember, minden idő feladata, amit újra meg újra előről kell kezdeni.

Jézus Krisztus vállalta ezt a harcot. A rossznak gyökerét támadta meg. Az ember a Teremtővel szemben kezdte el az igazságtalanságot, mikor először tagadta meg az engedelmséget. Jézus, azáltal, hogy mindhalálig engedelmes volt, igazságot szolgáltatott Istennek, és ezzel a cselekedetével a megigazulásnak kimeríthetetlen forrását hagyta az emberre. Rengeteg program volt és létezik még ma is a világban, mely céljául tűzi, hogy „valódi igazságosságot” hoz az embereknek. De egyik sem teljes, ha nincs az Istenben való megigazulásra alapozva, mert ez az eredete minden igazságosságnak és ez az, amit Krisztus meghozott az ő mindhalálig tartó engedelmségével.

2. A megváltás

Jézus Krisztus elébe megy a halálnak és a keresztnak. Az Olajfák hegyén elébe megy azoknak, akik elfogatására jöttek a főpapok parancsára. „Kit kerestek?” „A názáreti Jézust”. — „Mondtam, hogy én vagyok” — válaszol Jézus — „De ha engem kerestek, ezeket engedjétek el” (Jn 18,7-9). Itt kezdődik az az esemény, melyre újra meg újra visszatér az emberiség. Tudjuk, milyen fontosságot tulajdonított a II. Vatikáni Zsinat a felelősség problémájának Krisztus elítélésével — a főpap palotájában, majd Pilátus pretoriumá-

ban — és halálával kapcsolatban. Szükséges volt, hogy a Zsinat kétezer év múlva végre megvilágítsa, hogy miképpen is gondolkodik az egyház erről a történelmi felelősségről.

Az agg Simeon próféta a jeruzsálemi templomba hozott gyermek fölé hajolva, prófétai lélekkel áthatva így szólítja meg Jézust: „jel, amelynek ellene mondanak” (Lk 2,34). Ezek a szavak végigkísérték Jézust egész életében és kísérik most is, ahogyan ezt lelkigyakorlatunk első elmélkedésében már láthattuk.

Jézus tehát az ellentmondás embere lenne? Nem hiányoztak a történelem folyamán és ma sem a különböző elméletek, melyek szerint Jézus elsősorban forradalmár. És gyakran igyekeztek a forradalomról szóló különböző felfogásokat és filozófiákat a kereszténység igazi értelmének és feladatának tulajdonítani²³. Viszont az Evangélium tárgyilagos vizsgálata Jézus Krisztust elsősorban az igazság tanítójaként mutatja be, meg a szeretet szolgálaként, és ezek a jellemvonásai magyarázzák meg egész működését és küldetését. Magyarázatot ad továbbá arra is, miért váltott ki ellenkezést a názáreti Mester küldetése és működése, valamint tanítása és viselkedése is (vö. Jn 1,45).

Jézus teljességgel szembehelyezkedett azzal a téves és hamis értelmezéssel, melyet a farizeusok és szadduceusok Isten szavának és a választott nép hagyományainak adtak. Mindennel szembehelyezkedett, ami nem felelt meg a szentírási Ige elsődleges és alapvető igazságának. Mindennel szembehelyezkedett, ami emberi kicsinyességgel meghamisítja a legnagyobb parancsot, a szeretet parancsát. Nemcsak szóban, de tettekben is. Tanítása cselekedeteken nyugodott: „...mi mindent tett és tanított Jézus” (ApCsel 1,1). Szembehelyezkedése nem volt politikai természetű: „Adjátok meg a császárnak, ami a császáré, Istennek pedig, ami az Istené” (Mt 22,21; Lk 20,25).

Non eripit mortalita, qui regna dat caelestia: „Az, aki mennyei királyságokat ajándékozik, nem veszi el az ideigvaló királyságokat” éneklí az egyház Vízkereszt ünnepén.

Jézus, a Krisztus egész messiási tudatában ment a halál elé. Tudta, hogy a kereszten önmagában hordja az emberiségnek és a világnak a sorsát. Megosztorozva és tövissel koronázva, a kereszt súlyával egyidejűleg hordozza az emberi szenvedés egész valóságát: a megaláztatást, a rágalalmazást, a haláltusát, kínzást és a halált. Camus írta, hogy Jézus mindig az „*amhaarez-ember*” oldalán áll, tehát a gyengének, a szociális kisemmizettnek az oldalán (vö. Jn 7,49). Halála napján Jézus a legteljesebb szolidaritást és egységet élte mindazokkal, akiket a történelem folyamán igazságtalansággal, gyalázattal sanyargatnak. Magára véve mindezt emberi valóságában. Ő, aki jel volt, melynek ellene mondanak, elsősorban „Isten Báránya” volt, „aki elveszi a világ bűneit” (Jn 1,29). Így mutatta be az első alkalommal Keresztelő János a Jordán partján, és így kötötte össze Isten népének egész valóságával. Isten Báránya a húsvéti áldozat, az átvonulás és a megmenekülés emléke, de egyúttal az eljövendő és a megszabadulás hírnöke is (vö. 1Kor 5,7; Kiv 11,5-7).

A keresztt az elítélt kínzásának és gyalázatának volt az eszköze (vö. Mk 15,27; Jn 19,17; Gal 5,17), de kiválasztott jel is volt (Fil 2,8-9; Gal 6,14, 1 Kor 1,18). Két irány keresztezi benne egymást: a vízszintes és a függőleges. Kifejezi ez az isteni és emberi dimenziók legalapvetőbb kereszteződését.

Erre a keresztezésre, erre az egyben szimbólikus és valóságos keresztre helyezték rá az áldozatot, Isten Bárányát, az Istenembert.

Jézus mindent magára vett, hogy mindent visszaadjon az Atyának. Mindent „újja” alkotott ebben az ajándékban, ebben az áldozatban (vö. Jer 31,31; Ez 35,36).

„*Ecce nova facio omnia*: íme újjáalkotok mindent”. Van a történelemnek egy olyan pontja, melyben minden ember szinte újjáteremtődik, és Isten tervének új pályájára lép, amit az Atya az Ige igazságában és a Szeretet ajándékában készített elő. Ez az a pont, amikor az ember története újra kezdődik, függetlenül — ha szabad mondani — az emberi adottságoktól. Ez a pont az isteni rendhez, az ember és a világ isteni látásmódjához tartozik. Az idő és tér emberi kategóriái itt csak másodlagosak. Minden embert, a világ kezdetétől annak végéig, megváltott és megigazulttá tett Krisztus és keresztye.

3. „*Vér által megváltva*”

Vér által történt meg ez (vö. Zsid 9,12). Fűzzük egybe ezt a történelmi képet, melyet az evangélisták örökítettek meg — a kereszttet a Golgotán a Megfeszítettel —, azzal a képpel, amelyet Szent János rajzol elénk a Jelenések Könyvének ötödik fejezetében: „Akkor a trónon ülő jobbjában egy kívül-belül teleírt könyvtেকercset pillantottam meg, mely hét pecséttel volt lepecsételve. Aztán láttam egy hatalmas angyalt, aki harsány hangon hirdette: Ki méltó arra, hogy kibontsa a könyvtেকercset és feltörje pecsétjeit? De senki sem volt képes rá sem a mennyben, sem a földön, sem a föld alatt, hogy kinyissa a könyvet és beletekintsen. Erre keserves sírásra fakadtam, mert senki sem volt méltó rá, hogy kinyissa a könyvet és beletekintsen. A vének egyike így szólt hozzám: Ne sírj! Nézd, győzött az oroszlán Júda törzséből, Dávid sarja. Ő nyitja ki a könyvet és tőri fel hét pecsétjét. Akkor láttam, hogy a trón, a négy élőlény és a vének között ott áll a Bárány... Odament és átvette a trónon ülő jobbjából a könyvet... Új éneket énekeltek: „Méltó vagy Uram, hogy átvedd a könyvet és feltörd a pecsétjét, hiszen megöltek, de véreddel megváltottál minket Istennek minden törzséből, nyelvből, népből és nemzetből. Istenünk országává és papjaivá tetted őket és uralkodni fognak a földön” (Jel 5,1-10)

Vérének díja által megvett bennünket Isten számára. Isten tulajdona vagyunk (vö. 1 Kor 3,22-23) és minden Istené már a teremtés révén is. Ez nem volt elég az örök Igazságnak, sem az örök Szeretetnek. Ez nem felelt meg a Gondviselésnek, különösen az ember bukása után, melyben az angyal láza-

dása rejtőzött, és különösen az ellen-igének és a gyűlöletnek a teremtésbe és az ember történetébe való betörése után. Ez nem volt elég! Szükséges volt, hogy újra megszerezzen bennünket, hogy vérenek árán visszavásároljon, megváltson.

Vajon valóban szükséges volt ez a vér? És miért éppen a vér? És miért a kereszt? Az emberek immár századok óta vetik fel ezt a kérdést, és mindig újra-éled ez a költők és filozófusok ajkán. Kortársaink szintén felvetik ezt a kérdést. Lehetetlenség első tekintetre vagy első elemzésre a kereszt misztériumának mélyére hatolni. A keresztben rejlő misztérium felülmúlja az ember értelmét, de állandóan visszatér gondolatvilágába, amikor a világról, Istenről, önmagáról, a jóról és a rosszról, az örökkévalóságról elmélkedik. És állandóan más-más oldalról látjuk ugyanazt a misztériumot. Szent Pál így magyarázza a kereszt felfoghatatlan igazságát: „A zsidók csodákat követelnek, a görögök bölcsességet keresnek. Mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük: aki a zsidóknak ugyan botrány, a pogányoknak meg oktalanság, de a meghívottaknak, akár zsidók, akár görögök: Krisztus Isten ereje és Isten bölcsessége. Hiszen Isten „oktalansága” bölcsőbb az embereknél, Isten „gyöngesége” pedig erősebb az embereknél” (1 Kor 1,22-25).

Isteni rejtett erő van a keresztben, világot megváltó és az embert megigazulttá tevő erő. Ugyanakkor van benne egy másik, egy rejtett erő is, egy második jelentés. Hányszor történik, hogy az ember követelésekkel fordul Istenhez. Egyszer a szenvedésről van szó, máskor az igazságtalanságról, vagy általában a világ minden bajáról. De, ha tekintetét a keresztre veti, nem lehet, hogy ne rendüljön meg. Különös dolog történik: olyan mintha ez a világ fá-jára szögezett és agonizáló Krisztus egycsapásra mindent igazolna, — *ut minus sapiens dico* „mint oktalan fogok beszélni” (2 Kor 11,23) — mintha igazolná Istent az ember előtt²⁴. Ez is, úgy mondhatnánk, a szövetség kifejezése és az isteni leereszkedés szétsugárzása. A kereszt igazsága a valóság legmélyére hatol, az emberiség, a világ történelme során fehalmozódott jónak és rossznak minden dimenziójába.

Magába foglalja a dicséret tökéletességét — *perfectum opus laudis* — és a végtelen fölségű Isten imádatát, melyet senki, de senki sem tud így kifejezni, semmiféle teremtmény, még a legtökéletesebb sem. Benne van a szeretet győzelme is: „Isten szeretete önmagának megvetéséig”. Végül is tartalmazza egészen végsőkéig elmélyítve és kifejezve az emberre vonatkozó igazságokat: valóságos méreteit, gyengeségét, nagyságát, értékét, árát. „Úgy szeretete Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda érte” (Jn 3,16).

„Mert tudom, hogy él az én Megváltóm...” (Jób 19,25).

Ahogy a II. Vatikáni Zsinat erre mindig újra felhívta a figyelmet, a megváltás műve alkotja a húsvéti misztérium legvelejét. Ebben találta meg az egyház a kulcsot Krisztusban az ember és a világ legnehezebb problémáihoz.

1. A nagy jubileum

„Az egyház pedig meggyőződéssel hisz Krisztusban, aki mindenkiért meghalt és feltámadt, lelke által világosságot meg erőt ad az embernek, hogy megfelelhessen nagyszerű hivatásának; de az ég alatt nem is adatott más név az embernek, amelyben üdvözülhetne. Hiszi azt is, hogy az egész emberi történelem kulcsát, központját és célját Urában és Mesterében találja meg. Ezenkívül állítja, hogy minden változáson túl, nagyon sokminden maradandó, és mindezeknek végső alapja Krisztus, aki ugyanaz tegnap, ma és mindörökké” (Gaudium et spes 10).

Az egyház születése a kereszten, Krisztus messiási és megváltó halálának pillanatában, lényegét tekintve az ember születésének pillanata is volt, minden emberé, akár tudja, akár nem, akár elfogadja ezt hitével, akár nem. Ettől a perctől kezdve az ember a létezésnek más dimenzióján, más síkján van már. Ezt a dimenziót Szent Pál ezzel a kifejezéssel határozza meg: *in Christo*, „Krisztusban” (Róm 6,23; 8,39; 9,1; 12,5,17; 16,7 és más levelekben).

Az ember Krisztusban létezik. Így létezett az isteni tervben kezdettől, de csak Krisztus halála és feltámadása által lett ez a „létezés Krisztusban” történelmi ténnyé, ezáltal gyökerezett bele a térbe és az időbe. Igazunk van tehát, amikor az éveket Krisztus születésétől kezdjük számolni, amikor arra törekszünk, hogy minden egyes évbe, minden emberi időegységbe belevigyük a liturgikus naptár segítségével a Megtestesülés, a Megváltás isteni mértékegységét és akkor is, mikor minden huszonötödik évben jubileumot ünnepelünk, amelyet századok óta „szent év” néven ismerünk.

A születés mindig kezdet; de egyben távlatot is jelent. Az egyház születése, mint új ember „Krisztusban”, mint új nép „Krisztusban”, elválaszthatatlan a Megváltó kereszthalálától. Bizonyos értelemben nem is születés ez még, hanem fogantatás. A születés akkor történt, amikor az, ami a kereszten fogantatott, nyilvánvalóvá lett a világban. Ezért van igaza a hagyománynak, mely Pünkösdtörténetet tartja az egyház születésnapjának. Ez a születés lényegében már megkezdődött a Kálvária hegyén, csak még nem nyilatkozott meg a külvilág felé. Úgy, mint a gyermek, aki fogantatása pillanatától az anyaméhben él, de csak születésekor lép a napvilágra; mint ahogy az anya is csak ekkor látja meg, annak ellenére, hogy már előbb magában hordta, méhében érezte. Így Krisztus Anyja is, akit Szentatyánk „Az egyház Anyjának”²⁵ nevez, Pünkösdkor, születése pillanatában látta meg először Fiát új testében, az egyházban.

Mikor a Szentatya, VI. Pál meghirdette századunknak ebben az utolsó negyedében a szentév megünneplését, rádöbrentünk, hogy a több évszázados

szokás szerint a nagy jubileumot ünnepeljük. Krisztus menyegzőjét az egyházzal, melyet saját halála és feltámadása által kötött meg.

Mindnyájan emlékszünk személyes jubileumokra, házassági, pappászentelési, vagy ünnepélyes fogadalmak évfordulóira... Az egyház egészen különleges módon éli át újra születésének és menyegzőjének a napjait. Minden huszonötödik évben teszi ezt, és ezt tette 1975-ben is. Tudjuk, hogy különböző ellenállásokba ütközött ez, és ismerjük a nehézségeket is, melyek ennek a jubileumi évnek folyamán keletkeztek. De minden nehézség ellenére, 75-ben is megünnepeltük a szentévet! És ez a lényeg. Lefolyása bizonyította mennyire igaza volt a Szentatyának, mikor a szíve által diktált elhatározást meghozta. Összetsége mindenki számára közel akarta hozni a szentév misztériumát krisztológiai, pneumatológiai, mariológiai, ekleziológiai és ökuménikus jelentésében.

A szentév alkalom volt a II. Vatikáni Zsinat után a teljes egyház nagy találkozója, alkalom új elindulás felé a megújulás és kibékülés útján. A különböző kezdeményezések közepette, úgy mint zarándoklatok, kihallgatások, szentté és boldoggá avatások, ima és bűnbánati összejövetelek közepette, szinte hallani lehetett a hangot: „Íme a vőlegény veletek van!”. Az egyház meghallotta ezt a hangot és megértette, hogy velünk van Krisztus, velünk van a vőlegény! Az egyházzal van és minden egyes emberrel, az egész emberiség családjával.

Hogyan felejthetnék el barátai a vőlegény jelenlétét, hogyan ne emlékeznenek születésének és halálának napjára, mely egész életüket alakította. Ma sokkal inkább szükséges ennek a tudatnak az ápolása, mint bármikor, hiszen a deszakralizáció kiterjedt az egész emberi életre, hogy eltépje azokat a legmélyebb keresztyény kötelekeket, azokat a felbonthatatlan kötelekeket, melyeket Isten minden egyes emberrel, az emberiség egész családjával kötött, Krisztus halála és feltámadása által, mely szabadulásunk forrása.

2. Az Eukarisztia

Pünkösdkor értették meg végre az apostolok azokat a szavakat, melyeket az utolsó vacsora termében hallottak a szenvedés előestéjén: „Jobb nektek, ha én elmegyek, mert ha nem megyek el, akkor nem jön el hozzátok a Vigasztaló. Ha azonban elmegyek, akkor elküldöm” (Jn 16,7). „De ha eljön ő, az Igazság Lelke, elvezet titeket a teljes igazságra” (Jn 16,13). Ezek a szavak teljesültek. Az apostolok, akik pünkösd napján is ugyanebben a teremben gyűltek össze, érezték azok megvalósulását és számtalan nyelven kezdték hirdetni ugyanezt az igazságot, merítve egy eddig hiányzó benső erőből. Nagy erővel hirdették ezt az igazságot, mint Krisztus, akiről hallgatói azt mondták, hogy úgy beszél, „mint akinek hatalma van” (Mt 7,9). Mi több, ez a belső szellemi erő átszáll azokra is, akik prédikációik hatására megtérnek.

Még nem olyan régen, Nikodémus azt kérdezte Jézustól: „Miképpen születetik valaki, mikor már öreg?” (Jn 3,4). És íme, az egyház megszületésének első napján az apostolok szavára máris több ezer ember megkeresztelkedik. Az evangelizáció műve elkezdődött, Krisztus szavai értelmében: „Menjetek el az egész világra és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek. Aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözülni fog; aki nem hisz, elkárhozik” (Mk 16,15-16).

Mindez Krisztus halálában gyökeredzik, átdöfött oldalában; teljes harmóniában azzal, amit ő maga mondott: „Ha a búzaszem nem esik a földre és el nem hal, egyedül marad; de ha elhal, sok termést hoz” (Jn 12,24).

Tehát, mint ahogy azt a régi húsvéti ének mondja — *mors et vita duello confluxere mirando* —, nemcsak csodás küzdelemben kezdett az élet és a halál, hanem a halál lett az élet kezdete (vö. Róm 5,17; 1 Kor 15,21). Ez a legbensőbb tartalma annak az isteni misztériumnak, amely az egyházat és az emberiséget élteni.

Jézus Krisztus halála a keresztfán, mint a szeretet legfenségesebb kifejezése — *amor Dei usque ad contemptum sui*²⁶ — egyúttal megváltó és jegyesi szeretet. Nagycsütörtökön Jézus ezeket mondta apostolainak: „Elmegyek, de visszajövök hozzátok” (Jn 14,3,18). Pünkösd napján a tanítványok minden bizonnal megértették szavai értelmét: Jézus visszajött, vagyis inkább, itt maradt. Az egyház valósága nemcsak a magasságból leszálló „erő” (vö. Lk 24,49) révén gyökereszik meg tudatukban, amelyet Jézus mennybemenetele előtt ígért meg nekik: „mikor a Szentlélek leszáll rátok, erőben részesültök, úgyhogy tanúságot tesztek majd rólam” (ApCsel 1,8) — hanem az apostoloknak nagycsütörtökön adott teljhatalom révén is: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre” (Lk 22,19; 1 Kor 11,24). Ugyancsak az utolsó vacsora termében történtek a következők: kenyeret vett a kezébe, „megtörte és így szólt: Ez az én testem, melyet értetek adok” (1 Kor 11,24). „Ez a kehely az újszövetség az én véremben, mely értetek kiontatik” (vö. Lk 22,20). Szenvedése előestéjén beszélt így, mielőtt még teste ki lett volna szolgáltatva és vére kiontva. És hozzátette: „Tegyétek.” Ő maga megtette, mikor megtörte a kenyeret, és a kehelybe töltötte a bort kimondva ezeket a szavakat. Megtette és azt mondta: „Tegyétek”, ezzel egyesítve saját tettét az övékével, örökre. És ezzel a kötelekkel megadta neki azt a jelentést, mely mindörökre megmarad. Ez a jelentés mutatkozott meg a következő napon: a feláldozott test, a kiontott vér, a kereszt és a halál.

„Halálozat hirdetjük, Urunk, és hittel valljuk feltámadásodat, amíg el nem jössz”, válaszolja a nép, mikor az apostolok keze — majd később a felszentelt keze — ezt cselekszi az ő emlékezetére.

„Veletek vagyok minden nap, a világ végéig” (Mt 28,20). „Elmegyek és... visszajövök hozzátok” (vö. Jn 14,3,18). Itt vagyok, de nem az emlékezetben, vagy az emlékekben, sem az irodalomban és a kommentároknak. Én vagyok itt, jelen vagyok halálomnak szentségében, pontosan abban a halál-

ban, melyben itt hagytalak titeket. És én vagyok: valóságos, lényegileg és szentségi módon (*vere, substantialiter, sacramentaliter*)²⁷, ahogy azt a tridenti zsinat szabatosan kifejezi. Én vagyok a Szentlélek ereje, a felülről jövő erő, mely láthatatlanul alakítja és fenntartja az egyházat, Isten népének közösségét. Elsősorban annak a szentségnek az erejével tartja össze, melyben a Megváltó állandó jelenléte nyilvánul meg az összes hívek előtt. A keresztség előkészít ennek a szentségnek a vételére, mely valóban méltó az Eukarisztia elnevezésre, mely Krisztus halálába és feltámadásába merít bennünket (vö. Róm 6,3-11).

3. Az egyház, mint Test és Jegyes

Krisztus eukarisztikus, szentségi és ugyanakkor karizmatikus jelenléte az egyházban mutatja, hogy „eltávozása” a halál révén egyúttal oka állandó „visszatérésének” a teremtetlen örök ajándékban, a Szentlélekben (Jn 15, 26). Ezért Krisztus e „visszatérése” a Szentlélekben — az első Pünkösdkor és ma — mindig a jegyes visszatérése.

Ez ajándék, az isteni nagylelkűség adománya. Nem is lehet mára gondolni, mikor az egyház Krisztus testének és vérének nagy szentségét ünnepli. Krisztus nem csak saját személyét ajándékozza az egyes embernek, vagy az egyház közösségének, hanem önmagát, a Megváltás és Megigazulás misztériumát. Önmagát adja az új élet teljes valóságában. Ez személyének és cselekedetének ajándéka: a döntő, meghatározó, megváltó és ezért üdvhozó cselekedetnek. „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre” (Lk 22,19; 1Kor 11,24). Ajándéka szeretetet fejez ki, nem csak Isten Bárányáét a kereszten — *Amor Dei usque ad contemptum sui* —, hanem a Völegény szeretetét is, ami áthal az egyház és minden ember, minden emberi lélek „Krisztusban” jegyesévé válik. Létük ezzel új dimenziót nyer: „Krisztusban”.

Ismerjük az Ószövetségből azt a történetet, mely Isten szerelmét példázza népe iránt. Azt is tudjuk, hogy milyen különböző módon nyert életet ez a hasonlat Ozeásnál (2,3-3,5), Izajásnál (54,1-10) és Ezekielnél (16,1-53). Egész nyilvános élete alatt egyetlen alkalommal és csak úgy mellékesen utal erre a hasonlatra Krisztus: „Csak nem böjtölhet a násznép, amíg vele van a völegény?” (Mk 2,19). Szent Pál egyháztanában így fejt ki részletesen ezt a példázatot az efezusiakhoz írt levelében:

„Az asszony engedelmeskedjék férjének, akárcsak az Úrnak, mert a férfi feje az asszonynak, ahogy Krisztus feje az egyháznak: testének ő a megváltója. Amint tehát az egyház alá van vetve Krisztusnak, az asszony is mindenben férjének. Férfiak szeressétek feleségeketek... Így a férj is köteles szeretni feleségét, mint saját testét. Aki feleségét szereti, önmagát szereti. A saját testét senki sem gyűlöli, hanem táplálja, gondozza, akárcsak Krisztus az egyházat. Mert tagjai vagyunk testének. Ezért az ember elhagyja atyját és anyját,

feleségével tart, és a kettő egy ember lesz. Nagy titok ez, én Krisztusra és az egyházra vonatkoztatom'' (Ef 5,22-32).

Két alapvető viszonyról szól itt Szent Pál: Krisztus az egyháznak, mint testének a feje, és Krisztus az egyháznak, mint menyasszonynak a jegyese. Ez a két kapcsolat szorosan összefügg, mert az apostol így ír: „Így a férj is köteles szeretni feleségét, mint saját testét”. Ezen elv szerint Krisztus jegyesi szeretete egyháza iránt sokkal nyilvánvalóbb, mert úgy szerette az egyházat és azért adta magát érte, hogy megszentelje: „Ragyogóvá akarta tenni amelyn sem szeplő sem ránc” (Ef 5,27). Ilyen a szeretet a jegyesek között, egyszerre található meg benne az önátadás és ennek az önátadásnak gyümölcse. Krisztusnak ebben a kapcsolatában az egyházzal ez megtisztulást, megszentelést, kegyelmet és minden üdvösségre vezető jót jelent.

Ilyen Krisztusnak jegyesi szeretete, mely a keresztszen, a megváltó áldozatban gyökerezik; a Megváltó magának a megváltásnak a ténye által jegyes. Azt az adományt adja szüntelenül az egyháznak, melyben önmagát adta át véres áldozatként a keresztszen.

Az Eukarisztia ennek az adománynak a szentsége, az egyháznak és minden egyes embernek adott ajándék szentségi forrása. Krisztus áldozatával és áldozata által, melyet jelenvalóvá tesz és megújít az Eukarisztia, a szeretet misztériumába hatol be. Ez Istenben maga a teremtetlen ajándék, üdvrendjében pedig ez a személyes forrása minden emberi ajándékozásnak. Ez a forrás kimeríthetetlen bőségben árad Krisztusban. Ő a közvetítője a végleges szövetségnek az Atyával és a legtökéletesebb ajándék az ember és a világ számára a Szentlélekben: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum et hoc, quod continet omnia, scientiam habet vocis* — „Mert az Úrnak lelke betölti a földkerekséget, tud minden szóról” (Pünkösöd vasárnapi bevezető ének, Bölcs 1,7).

Ez a láthatatlan adomány beleépülve az embernek legbensőjébe, keresi és megtalálja kifejezőmódját: éppúgy, mint ahogy megtalálta Pünkösöd napján Szent Péter ajkán is (vö. ApCsel 2). Továbbra is kifejezi magát az egyház hangja által Péter és az apostolok utódainak, Isten egész népének: papok, szerzetesek, laikusok irataiban és cselekedeteiben. Szükség is van erre a kifejezésre, és mind erőteljesebb kifejezés válik szükségessé, hiteles kifejezési forma, mely alkalmazkodik az időkhöz melyben élünk, hogy mai legyen, mint ahogy „mai” volt megnyilvánulásában az első pünkösöd napján is és az egyház más nagy történelmi jelentőségű óráiban is. Elsődlegességet adni a Szentlélekhez szóló imának, mint ahogy azt az 1974-ben összegyűlt püspöki szinódus aláhúzta: mind olyan irányzatok, melyek végül is Krisztusban összpontosulnak, aki Megváltója és jegyese az egyháznak. „A lélek és a menyasszony hív: Jöjj el!” — ahogyan Szent János írta (Jel 22,17; 1 Kor 16,22; Jel 4,5).

Sokat beszélnek és írnak erről a témáról, újra és újra Pünkösödre hivatkozva.

Úgy tűnik nekem, hogy a szentév volt az egyház életében a Szentlélek misztériumának igen jelentős kisugárzása, mégpedig főképpen lelkipásztori vonatkozásban. A jelenlevők tudják, mennyi szerencsés tapasztalatnak volt a

gyűjtőhelye Róma 1975-ben. Nem tévesztve szem elől az arányokat, ugyanez volt a helyzet a jubileumot megelőző évben Lengyelországban is. Fő feladatunk abban állt, hogy egymás előtt a szentév igazi jelentőségét megvilágítsuk. Elsősorban Jézus Krisztus jubileumát illet ünnepelnünk, Jézus Krisztust, aki úgy szerette az egyházat, hogy meghalt érte. Ez olyan időszak, melyben az egyháznak, azaz az embernek, a hívek közösségének a Jegyese, különleges ajándékot akar nekünk hozni, olyan ajándékot, melynek befogadására megfelelően fel kell készülnünk. Ebben az 1974-es esztendőben, a püspökök, mint a Völegény szolgálói meglátogattak minden plébániát, nemcsak azért, hogy a szentévre ott tervbe vett ünnepélyes szertartásokat elvégezzék, hanem azért is, hogy valamiképpen előkészítsék az isteni Jegyes útját. És meg kell mondanunk, hogy az 1974- és 75-ös év lelki gyümölcseit tekintve, hála Istennek, nem csalatkoztunk. Különleges jele az Úr kegyelmének, hogy a papi szemináriumok növendékeinek száma — Lengyelországban — eddig nem ismert mértékben emelkedett. Hála Krisztusnak és anyjának.

„Szerette az egyházat és feláldozta magát érte”(Ef 5,25). Szüntelenül vissza kell helyeznünk az egyházat valóságos és történelmi dimenzióiba. Az egyház Isten népe, vagyis az ember, mint személy és mint a közösség tagja Krisztusban létezik, az ő mértéke szerint él, amit a II. Vatikáni Zsinat tömören és mélyen így fogalmaz: „Amikor az Úr Jézus azért imádkozik az Atyához, hogy „legyenek ők mindnyájan egyek..., amint mi egyek vagyunk” (Jn 17,21-22), akkor még nagyobb, eszünkkel fel nem érhető távlatokat nyit meg: egy bizonyos hasonlóságot sejtet egyfelől az isteni személyek egysége, másfelől az Isten gyermekeinek igazságban és szeretetben élt egysége között. Ez a hasonlóság rávilágít arra, hogy az ember, ez az egyetlen földi lény, akit nem egy másik teremtmény miatt akart az Isten, teljesen csak akkor találhat önmagára, ha őszintén ajándékkul adja önmagát” (Gaudium et spes 24).

Ezért mondja a Zsinat — és ez a központi tanítása: „Az ember misztériuma csak a megtestesült Ige misztériumában világosodik meg igazán” (Gaudium et spes 22). Ezért az a tervünk, hogy az ember eme mély misztériumára „Krisztusban” irányítsuk figyelmünket következő elmélkedéseinkben.

Szükséges, hogy szünet nélkül hirdessük korunk embereinek: „A Völegény veletek van!” Szeret benneteket a végleges adomány beteljesedéséig. Íme az, amit Jézus örökségül hagyott ránk: hogy minden egyes embert szeressünk. Látszólag szerény örökség, de a valóságban a legpompázatosabb. Mert mi az, amire az ember legjobban vágyik, ha nem az, hogy szeressék? Mi más ad alapvető értelmet életünknek, ha nem ez? Így tehát, szegények vagyunk, de egyben igen gazdagok. A Völegény veletek van!

KRISZTUS NYILVÁNÍTTA KI IGAZÁBAN AZ EMBERT ÖNMAGÁNAK

Mint ahogy az előző elmélkedésben már mondtam, Jézus Krisztus szeretete, a Megváltónak jegyesi szeretete, minden embernek szól. „Krisztus szeretete az egyházat és fölládozta magát érte” (Ef 5, 25; vö. Gal 2, 20). Pontosan ezt az igazságot tette tanításának központjába a II. Vatikáni Zsinat. Felismerhetjük ezt tanításának egészében, különösen pedig abban a pasztorális konstitúcióban, mely az egyháznak a mai világban való helyzetével foglalkozik. A szöveg, melyre elsősorban hivatkozni kell, a *Gaudium et spes* 22. szakasza. Emlékezzünk csak a kommentárok valóságos özönére, melyet elindított, és hogy kiindulópontja volt számos teológiai és pasztorális tanulmánynak. Azt mondhatnánk, betetőzése, koronája az első fejezetnek, mely az emberi személy méltóságával foglalkozik. Olvassunk egy részletet belőle:

„Az ember misztériuma csak a megtestesült Ige misztériumában világosodik meg igazán. Ádám, az első ember ugyanis előképe volt az eljövendőnek (Róm 5, 14), azaz Krisztus Urunknak. Krisztus, az új Ádám az Atya misztériumának és szeretetének kinyilatkoztatásával megmutatja az embernek magát az embert, és feltárja előtte egyszerű hivatását. Egyáltalán nem meglepő tehát, hogy az előadott igazságokat Krisztustól kaptuk, és ezek éppen benne valósulnak meg a legtokéletesebben.

Ő a láthatatlan Isten képmása (Kol 1, 15), a tökéletes ember, aki visszaadta Ádám leszármazottainak, az első bűn óta eltorzult Isten-képmásoknak, Istenhez való hasonlóságukat. Az emberi természet bennünk is roppant méltóságra emelkedett azzal, hogy Krisztus azt magára öltötte, anélkül, hogy megsemmisítette volna. Igen, ő az Isten Fia, valamiképpen minden emberrel egyesült, amikor testté lett. Emberi kézzel dolgozott, emberi értelemmel gondolkozott, emberi akarattal cselekedett, és emberi szívvel szeretett. Szűz Máriától született, így valóban egy lett közülünk: mindenben hasonló hozzánk, a bűnt kivéve” (*Gaudium et spes* 22).

Álljunk itt meg az olvasásban. Anélkül, hogy a szöveg aprólékos exegézisébe, vagy csak magyarázatába is akarnék kezdeni, hiszen az önmagáért beszél, próbáljuk meg arra fordítani figyelmünket, ami újnak tűnik és megihlelhet.

Először: az ember misztériumának fogalma összekapcsolva annak kinyilatkoztatásával, két irányzattal, két felfogással áll szemben. Egyik oldalon a racionalizmus és empirizmus arra a következtetésre vezettek, melyet el is akarnak ismertetni másokkal, hogy az ember kizárólagosan a tudományos ismeretek tárgya; de a másik oldalon, éppen ezen következtetésnek az alapjaiból egy sokkal mélyebb tudat tör fel: az, hogy „az ember ismeretlen lény”, amint azt Alexis Carrel könyvének címével adta.

Másodszor: a misztériumnak az emberrel kapcsolatos egyik kategóriájára

vonatkoztatva, a zsinati szöveg sorjában megmagyarázza a Krisztus által hozott kinyilatkoztatás antropológikus sőt bizonyos értelemben antropocentrikus jellegét. Mert ez a kinyilatkoztatás az emberre összpontosul: Krisztus teljességgel kinyilvánítja az embert az embernek, mégpedig az Atyának és saját szeretetének kinyilatkoztatása által (Jn 17,6).

Harmadszor: a kinyilatkoztatás nem valamiféle teória, vagy ideológia, hanem abban áll, hogy Istennek a Fia megtestesülése által minden emberrel egyesült, hogy mint ember „egy lett közülünk, mindenben hasonló hozzánk, a bűn kivételével” (Zsid 4,15), és hogy valóságos emberi életet élt, és tudjuk, hogy ez az élet olyan nehéz volt, hogy közel hozta Krisztust azokhoz, akiket az élet sem a nehézségektől, sem a szenvedésektől nem kímélt meg.

Negyedszer: a Fiú-Isten megtestesülésének misztériuma által nyilvánvalóvá lesz az emberi természetnek egészen különlegesen nagy méltósága. A megváltás misztériuma által Krisztus megmutatta minden egyes embernek az értékét (vö. 1 Kor 6,20), és hogy mennyire kell küzdenie, hogy ezt a méltóságot meg is őrizhesse.

Ezek azok a főbb pontok, melyekre a Zsinat és következőképpen az egyház tanítása irányul az emberrel és misztériumával kapcsolatban. Ez a misztérium Krisztusban találja meg végső és legmélyebb magyarázatát.

Ki számomra Jézus Krisztus? — Ez a címe egy Krakkóban megjelent könyvnek (1975). A Krakkóban harminc év óta megjelenő egyik szocio-kulturális katolikus hetilapunk körkérdest intézett olvasóihoz, és ennek alapján készült a könyv. Száz meg száz válasz érkezett az újság szerkesztőségébe, melyek könyvbe csoportosítva rendkívül mély benyomást adnak az emberek belső életéről. Mint püspök és lelkipásztor, nagy érdeklődéssel olvastam ezt a könyvet, felfedezve a válaszok mindegyikében annak a ténynek megerősítését, hogy milyen alapvetően fontos is az egyház és a kereszténység számára Krisztus élő személyének a valósága, aki ma is él az emberek gondolataiban és szívében. Kicsoda Krisztus ezeknek az embereknek, akik többnyire névtelenül írtak, valószínűleg azért, mert leveleiknek gyónás jellegük volt, felfedve benső életük fontos problémáit, vallásos és erkölcsi élményeiket. A téma önmagában is tapintatos kezelést igényelt, hogy a válaszok teljesen őszinték lehessenek. Éppen ez a nyílt őszinteség mutatta meg nekem, a lelkipásztornak, mily nagy a kegyelem gazdagsága, „Krisztusnak minden ismeretet felülmúló szeretete” (Ef 3,19).

Szabadjon itt néhány részletet idéznem ebből a négyszáz oldalas vaskos kötetből. Javakorabeliek, idős személyek és húszév alatti fiatalok, tanulatlan emberek és főiskolát végzettek egyaránt válaszoltak erre az ankétára. A tanult emberek száma volt a legnagyobb, ami kétségtelenül megérződik a problémák megfogalmazásában és a válaszok jellegén. A nagy többséget laikusok tették ki, akik küszködnek az étellel és akiket utolért a szenvedés. A válaszok legtöbbször hívtak a hitre, de kétkedők, vagy éppen hitetlenek is írtak néhányat.

Már a címekre vetett pillantás is sokat mond. Erre a feltett kérdésre: „Kicsoda számomra Jézus Krisztus?” egy fiatal munkás ebbe a mondatba sűríti válaszát: „Egy volt közülünk.” Jelentőséggel terhes mondat. A fiatalok általában röviden válaszolnak: „Áthatja az életemet, — Tudom, hogy szeret, — Mindenkiben megtalálom, — Megtanított szeretni, — Krisztusom, aki meghallgat és aki válaszol, — Másokban fedezem őt fel, — Krisztus nem csupán szép szó, ő az élet”. Ezek a válaszok maguktól beszélnek. A könyv telve van hasonló válaszok sorozatával: „Misztérium, — Az ember mintaképe, — A legemberibb barát, — Krisztus a béke, — Ma számomra minden, — Az, aki vár rám, — Az, aki példát mutat nekem, — Az, aki vezet, — Az, akibe bizalmamat helyezem, — Aki utat mutat és tekintélyt képvisel, — A Jelenlét, — Az értelem és a cél, — A végtelen könyörület, — A remény és a titok, — A nagy valóság, — A boldogság, — Ő van”.

Olvashatjuk a következő megjegyzést is: „Kedves Szerkesztőség, Krisztus számomra a legnagyobb szeretet, aki vár, megbocsát, magához ölel minden embert kivétel nélkül” (írója férfi, 28 éves, egyetemi hallgató).

Egy szeminarista így ír: „Boldog vagyok, hogy életem Krisztusáról beszélhetek... Megjegyzem, hogy nem lehetünk teljes emberek Krisztus nélkül. És ez pontosan az én Krisztusom: felelet a legfontosabbra... Kiáltani szeretném, hogy az ember Krisztusban újraszülethet. Ezért ünnepelem meg születése évfordulóját, karácsonyt, mint az én születésnapomat. Ezen a módon bizonyosságát adta az én emberségemnek... Szeretet. Manapság óvatosak vagyunk ennek a szónak a használatánál. Mindazonáltal azt mondom: Krisztus a Teremtő legnagyobb szeretete, Isten eljegyzése velünk”.

Azt a szükségességet, hogy minden percben választanunk kell és kiállnunk Krisztus mellett, így fejezi ki egy jogász: „Nagyon hálás vagyok isteni vezetőmnek többek között azért az igazságért, mely napjainkban különösen időszerű. Mindig szem előtt tartom a Mesternek ezt a mondását, hogy senki sem szolgálhat két urat, mert vagy gyűlölni fogja az egyiket és szeretni a másikat, vagy követi az egyiket és megveti a másikat. Ez a meghatározás, szerencsémre, lehetővé teszi, hogy megőrizzem méltóságomat, hogy ugyanaz maradjak a munkában, családban, barátaimmal és szomszédaimmal. Ezért szüntelenül hálát adok az Istenembernek, és azért is, mert mindenütt és mindenkor résztvehetek szüntelen imádásában, akár közösségben, akár magányosan”.

A megkérdezett személyek közül sokan elismerik, hogy Krisztus „igényes”. Nem elég egyszer az életben azt mondani: akarom, meg kell azt ismételni minden nehéz pillanatban... A nehézségek akkor jelentkeznek, mikor a keresztest minden nap el kell fogadni. Akkor súlyossá lesz Krisztus, de egyúttal valóságosabbá is... Ha meghajlok az igazság előtt, úgy érzem, hogy egy csodálatos Mester tanítványa vagyok. Túl gyakran nézem Krisztust a „mai világ” szemével. Gyakran arra gondolok, hogy az eltelt 2000 év átléphetetlen akadály és elfelejtém, hogy csak egyetlen egy Idő létezik, melyben Isten mindig jön, és teremtményét, az embert mindig keresi. Mert „az egy-

szer eljött'' mindig újra jön, ma is. Mindig megjelenik előttem Jézus: az ember és Isten, megdöbbenő javaslatával, hogy higgyünk benne, mindenben, ami holnap, ez évben, az élet végén lesz... félelem és zúgolódás nélkül. Bízni benne mindenkor... Mert Ő segít nekünk ma, és ez a ma évek sorából áll. Ha nehezemre esik a kétezer év előtti Krisztust a ma érkezővel azonosítani, nem marad más hátra, mint hogy találkozzam vele az Eukarisztiában. Ugyanakkor hiszem azt, amit mondott: „Veletek vagyok a világ végéig”. És ez a mindennapi hitvallás megnyitja az utat a kegyelem számára, és ez a kegyelem fenn tartja bennem a hitet. Akaratom csodálatos együttműködése a kegyelemmel. Hiszem, hogy ez az, amit Isten az embernek szánt, hogy Isten választott ki minket, és ez az öröm megtanít szenvedni. „Aki fel tudja fogni, fogja fel”.

Minthogy ezzel az „antropológiai” jellegű konferencia-beszédemmel az emberi gondolatok, vélemények és meggyőződések világába léptünk, szabadjon még egy esetet elmondanom. 1965-ben a lengyel ateisták és szabadgondolkodók egyesülete Argumenty című hetilapjában cikk jelent meg Leszek Kolakowski tollából: „Jézus Krisztus, próféta és reformátor” címen. A szerző ismert filozófia professzor, aki már néhány év óta külföldön él. Bár teljesen semleges akar maradni, mégis többször hangoztatja a cikk folyamán egyházellenes és antiklerikális állásfoglalását, de megbélyegzi azokat a különböző kísérleteket, melyekkel kisebbsíteni akarják Jézust, vagy éppenséggel kiküszöbölni civilizációnkból, azon a címen, hogy nem hiszünk abban az Istenben, akiben Jézus hitt. A szerző aztán hozzáteszi: „Minden ehhez hasonló próbálkozás komikus és hiábavaló, csak korlátozt egyénektől telik ki, akik azt képzelik, hogy az elemi ateizmus nemcsak hogy világnézetet képes adni, de még felhatalmaz arra is, hogy tanaira támaszkodva önkényesen meg lehessen csonkítani a kulturális tradíciót, megfosztva éltető nedveitől”. Kolakowski ezt a nézetét arra a meggyőződésre alapítja, hogy az egyetemes kultúrába, különösen abba, amely Európában hagyományos, vallástól és egyháztól függetlenül, bizonyos kulturális értékeknek az alapelemei kizárólag Jézus Krisztus által hatolhattak be. A cikk azzal a felhívással zárul, hogy vissza kell adni Jézust a kultúrának: „Az az ember, aki századokon át a legszentebb emberi értékek mintaképe volt, nem tűnhet el a semmibe, hacsak nem következik be egy törés a szellemi élet folytonosságában. Ugyanis személyében testesítette meg azt a képességet, hogy az igazságot hangosan hirdesse, hogy mindennel és mindenkivel szemben mindvégig meg is védje, és azt a képességet, hogy ellenálljon a fennálló rendnek, amely nem fogadta be. Megtanított erőszak alkalmazása nélkül arra, hogy lehetséges helytállni magunkkal szemben és a világgal szemben is. Példája volt annak a mélységes hitelességnek, melyet minden egyes ember megvalósíthat saját értékeivel”. Az értékekhez, melyet a világ kultúrája a kereszténységtől kapott, az 5 legfontosabbat sorolja Kolakowski: a törvények megszüntetése a szeretet javára; kilátás arra, hogy az emberek egymás közti viszonyában megszűnnek a hatalmi előjogok; az Igazság, hogy az ember nem csak kenyérből él; a kiválasztott nép eszméjének eltörlése

(Kolakowski úgy magyarázza, hogy egyik nemzetnek sincs joga a másikat elnyomni); és végül az a tétel, hogy a világ természeténél fogva tökéletlen.

Látjuk az elhangzottakból, hogy a keresztények és nem keresztények egyaránt felvetik ugyanazt a kérdést Jézussal kapcsolatban. Miután különböző oldalról érkező tanúságokat hallgattunk meg, illő, hogy visszaemlékezzünk az első ilyen irányú kérdésre és az arra adott válaszra. Krisztus maga vetette fel az apostoloknak: „Kinek tartják az emberek az Emberfiát?” (Mt 16,13), vagyis megközelítően ugyanazt kérdezi, mint az előbb említett körkérdés: „Kicsoda Jézus Krisztus számomra, az emberek számára?” A válasz az első pápától jött, Simon Pétertől. Ő válaszolt így: „Te vagy a Messiás, az élő Isten Fia” (Mt 16,16). Tudjuk, hogyan erősítette meg Jézus e válasz igazságát. Tudjuk azt is, hogy Péter hitének ez az igazolása az egyház tanításának középpontjában áll ma is. „Boldog vagy Simon, János fia! Nem test és vér nyilatkoztatta ki ezt neked, hanem az én mennyei Atyám. Mondom tehát neked: Te Péter vagy. Erre a sziklára építem egyházamat és a pokol kapui sem vesznek erőt rajta. Neked adom a mennyország kulcsait. Amit megkötssz a földön, megkötött lesz a mennyben is, amit föloldassz a földön, a mennyben is föloldott lesz” (Mt 16,17-19). Péter hite az egyház szívében van, és annak látható központja. Mindazonáltal szükséges emlékeznünk, hogy ez a hitvallás Jézus kérdésére adott válasz volt. És a kérdés újra és újra ismétlődik a századok folyamán, de fő tartalmát tekintve mindig ugyanaz. Egyes emberek, generációk vetik fel maguknak. Azért, mert ez a kérdés és a rá adott felelet azt a misztériumot foglalja magában, mely teljesen kinyilvánítja az embert önmagának, ahogyan arra a Zsinat emlékeztet (vö. *Gaudium et spes*, 22).

Ezért jelennek meg a kereszténység tegnapi, mai és örök kérdésére adott, mindig új fogalmazású válaszok, melyek „Krisztus misztériumát”²⁸ az „ember misztériumával”, létének legegységesebb problémáival próbálják egybekapcsolni. Elég az utolsó püspöki szinódusra gondolni, mely a jelenkori világ evangélizációjának témájával foglalkozott. Alapjában véve óriási méretű körkérdés volt ez: kinek tartják az Emberfiát az emberek, kicsoda Jézus Krisztus a különböző világrészek, társadalmi rétegek, politikai rezsimok, tradíciók, kultúrák számára? Jézus az igazságtalan szociális-gazdasági struktúráktól való szabadulás szimbóluma, de a kizsákmányolt és lelkiismereti, valamint vallási szabadságukban korlátozott emberek számára is a szabadság jele. Mindenesetre szemrehányás a minden kényelemmel és élvezettel eltelt társadalmaknak. Azoknak a népeknek, melyek Afrikában most kezdik önálló életüket, Ő jelenti nemzeti azonosságuk alapját. És Ő az isteni bölcsesség szava a kelet évszázados szellemi és kulturális hagyományai számára. Mivel az egyház szívében vagyunk most, ahol Péter válaszolt a kérdésre: „Kicsoda Jézus Krisztus?”, hallgassuk figyelmesen az egyes emberek, népek hangját. Mind arról tanúskodnak, hogy Jézus Krisztus „az út, az igazság és az élet” (Jn 14,6), hogy „utat is nyitott, — ahogy a Zsinat megállapítja — s ha azon járunk, szentté lesz és új értelmet kap az élet és a halál” (*Gaudium et spes*, 22).

1. Első titok: a feltámadás

Haec est dies quam fecit Dominus — „Ezt a napot az Úr szerezte” (Zsolt 118,24). Már előre a saját napjává tette ezt a napot, a teremtés történetének csodálatos fejlődésében, mely magába foglalja a létet, a jóságot és a dicsőséget. Ezen a napon „megpihent” Isten (Ter 2,2) és az embernek is elrendelte, hogy pihenjen (vö. Ter 2,3; Kiv 20,8-11). És amikor az engedetlenség miatt megjelent a földön a halál (Bölcs 2,24; Róm. 5,12; 17,19), Isten újra saját napjává tette ezt a napot a halál feletti győzelemmel (vö. Iz 25,8; 1 Kor 15,54-55; Jel 21,4). „Ő az élők Istene, nem a halottaké” (Mt 22,32). Íme tehát, ez az a nap, melyet az Úr, a Teremtő, az élet Uralkodója alkotott.

Ez az a nap, melyen Isten Szolgáját, Jézust uralkodóvá nyilvánította (vö. ApCsel 2,36; 3,13). Isten szolgája, kit Izajás megjövendölt (vö. Iz 42,1; 49,3,6; 50,10; 52,13), a názáreti Jézusban valósult meg, őbenne valósultak meg az összes jövendölések (Lk 24,26-27; 1 Kor 15,3-4), és különösképpen azok, melyek Jézus megaláztatásáról, szenvedéséről és haláláról szóltak (ApCsel 3,18). „Mi mindnyájan, mint a juhok, tévelyegtünk, ki-ki a maga útjára tért, és az Úr mégis az ő vállára rakta mindnyájunk gonoszságát” (Iz 53,6). Mikor a názáreti Jézus a Templomról mondta: „Bontsátok le a templomot és harmadnapra felépítem azt”, azok, akik hallgatták, nem tudták, hogy „saját testének templomára gondolt” (Jn 2, 19-21). Ő tanította meg az embereket arra, hogy az ember Istennek a temploma, és hogy Isten Lelke lakik benne (vö. Kor 3,16; 6,19). Ezért is Jahve nagy Szolgája megengedte, hogy testének templomát lerontsák és egészen megsemmisítsék (vö. Fil 2,7-9), mert magával hozta az Úr napját, a napot, amikor az Atya a Lélek erejével visszaállítja testének templomát és ezáltal kinyilvánítja, hogy egyedül ő, Krisztus, ura az életnek és a halálnak (Róm 14,9), ura az ember történelmének, ahová betört a halál (Bölcs 2,24). Ő az ura a teremtésnek.

„Nézzétek... Tapintsatok meg és lássátok! A szellemnek nincs húsa és csontja, mint nekem” (Lk 24,39) — mondja a feltámadt Jézus az elképedt és ijedt apostoloknak. Újra odajött az utolsó vacsora termébe, ahol „zárt ajtók mögött voltak, mert féltek a zsidóktól” (Jn 20,19). A zárt ajtókon keresztül hatolt be, és ezt mondta a hitetlen Tamásnak: „Nyújtsd ki kezedet és tedd az oldalamba. És ne légy hitetlen, hanem hívő” (Jn 20,27). Tamás hitét megvallva felkiáltott: „Én Uram, én Istenem” (Jn 20,28).

„Ezt a napot az Úr szerezte” (Zsolt 118,24). „Lelkem és testem sóvárog az élő Isten után” (Zsolt 84,3).

2. Második titok: a mennybemenetel

„Az Atyától jöttem és a világba léptem. Most elhagyom a világot és az Atyához megyek” (Jn 16,28). Ezek a szavak akkor valósultak meg, mikor negyven nappal a feltámadás után az Úr Jézus az Olajfák hegyére vezette apostolait (ApCsel 1,3-12). Ez a mondat annak a beszédnek a része, melyet a Mester utolsó együttlétük alkalmával mondott és amelyről Szent János számol be (Jn 13-17). Ez a csodálatos beszámoló mindazokat az igazságokat tartalmazza, melyeket az Úr tanítványaira hagyott, akik ott voltak az utolsó vacsorán, valamint azokra is, akik majd követni fogják őket egészen az idők végéig (vö. Jn 17,20). Ebben a beszédben Jézus belefoglalta a legalapvetőbb és egyúttal legegyszerűbb igazságokat. Az Atya és az övéi iránti szeretet, bizalom és meghittség légkörében mondom el búcsúbeszédét, szenvedésének és halálának előestéjén. „Rövid idő és már nem látok engem, ismét rövid idő és viszontláttok engem, mert az Atyához megyek” (Jn 16,16-17). „Uram, mutasd meg nekünk az Atyát”, kiáltotta Fülöp. „Már olyan régóta veletek vagyok és nem ismerlek engem, Fülöp? Aki engem lát, látja az Atyát is” (Jn 14,9).

Így beszélt Jézus az utolsó vacsorán, amikor az apostoloknak még fogalmuk sem volt arról, hogyan fogják majd még látni. Először: megalázva, összetörve, keresztre feszítve (Fil 2,7-8), azután: föltámadva és teremtettestében már a földön megdicsőülten. Ténylegesen látták mindaddig a napig, a feltámadás után a negyvenedikig, mikor fölemelkedett. Azután „felhő takarta el őt szemük elől” (ApCsel 1,9). Olyan volt ez, mintha egy látomás tűnt volna el szemük elől. A valóságban a látomás megmaradt és még mindig tart (vö. Mt 28,20). Az, aki látja Jézust, látja az Atyát is. Az egyház ebből a látomásból él, melyet az Úr hagyott rá. Ez a látomás megmutatkozik az Evangéliumban, az imában és az áldozatban, áthatja az egyház egész tudatát, ez alkotja küldetését, örömét a nehézségek közepette, hitét, reményét és szeretetét.

Az ég... Az utolsó vacsorán elhangzott beszéd során Jézus ezt mondta az apostoloknak: „Atyám házában sok hely van... Ha aztán elmentem és elkészítettem a helyet, ismét eljövök és magammal viszlek titeket” (Jn 14,2-3). Szent Pál pedig így ír: „Szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szív föl nem fogta, amit Isten azoknak készített, akik szeretik őt” (1 Kor 2,9; Iz 64,3; Jer 3,16).

3. Harmadik titok: a Szentlélek eljövetele

Az a Jézus ment fel az égbe, aki a „láthatatlan Isten képmása” (Kol 1,15; Zsid 1,3). De előtte még a következő ígéretet tette az apostoloknak: „Mikor a Szentlélek leszáll rátok, erőben részesültök, úgy, hogy tanúságot tesztek

majd rólam Jeruzsálemben és Szamáriában, sőt egészen a föld végső határáig” (ApCsel 1,8). Ez az ígélet egyúttal parancs is volt. Az apostolok az Olajfák hegyéről visszatérve, imában várták az ígélet beteljesedését (vö. ApCsel 1,12-14). Az utolsó vacsora termében imádkozó apostolok gyülekezete a születő egyház képe lett. Krisztus anyja szintén velük volt és a keresztből, megváltásból született egyház, mint Fiának misztikus teste, kezdettől fogva anyjának tekintette (vö. Jn 19,26-27). Ezt akarta a Szentatya, VI. Pál Krédójában hangsúlyozni: Mária, mint az egyház anyja, Isten népének a Krédójához, hitéhez tartozik²⁹.

És íme, Pünkösöd napján, a Máriával, Krisztus anyjával egybegyűlt apostoloknak imáját megkoronázta a nagy esemény, mely a feltámadt Úr ígéletének megvalósulása volt (vö. ApCsel 1,4). Az események külső méretei eltörpülnek a belsők mellett. Mert bár a hirtelen szélzúgás és a lángnyelvek megjelenése a fejek fölött nagyon kifejező, és megdöbbentő az is, hogy Izraelnek ezek az egyszerű fiai képesek lettek idegen nyelveken beszélni, a központi eseményt mégis az alkotta, hogy Jézus Krisztus Lelke, az Atyának és a Fiúnak Lelke leszállva az utolsó vacsora termébe, megérintette az emberek szívét és a lelkét. Az egyház születése egy az apostolok szívének végleges átváltozásával. Ettől a perctől kezdve az apostolok, akiket Jézus maga köré gyűjtött, tanúskodni fognak mellette (vö. ApCsel 1,8), és ezt a tanúságot megkezdik azonnal Izrael népe előtt, és mindenki előtt, aki az ünnepre Jeruzsálembé sereglett. E hiteles tanúság, amit a fölülről jövő erő pecsételt meg (vö. ApCsel 1,8; Jn 19,11), azonnali hatást váltott ki a hallgatók lelkében. Így született meg az egyház, Isten új szövetségének népe.

Ez az egyház soha nem fogja levenni szemét Krisztusról; benne látja az Atyát (Jn 14,9), és nem szűnik meg hívni a Szentlelket: „*Veni pater pauperum, veni dator munerum, veni lumen cordium*: Jöjj szegények atyja, te, bőkezűség Istene, lelkünk fényed hassa át!” (Pünkösdi szekvencia).

4. Negyedik titok: Szűz Mária mennybevitele

Krisztus anyja, aki Fiát követve elhagyta ezt a földet, a legtökéletesebb módon vesz részt Fiának misztériumában, a világ megváltásának misztériumában. Ez a részvétel alakította egész lényét fogantatásának első pillanatától utolsó leheletéig. Szeplőtelen fogantatásának percében már csirájában megvolt mennybevételének misztériuma. És valóban, fogantatásától kezdve, a halál törvénye, mely az eredeti bűn következménye, nem vonatkozott a Megváltó anyjára, Fiának az érdemeire való tekintettel³⁰.

Mikor az egyház Mária földi vándorlásának végét vizsgálja, imádatlaltal eltele tekint az első kegyelem gyümölcsére, melyet az Angyal így nyilvánított ki: „Kegyelemmel teljes” (Lk 1,28). Ez a gyümölcs fogja át az egyházat az anyja utolsó misztériumában — melyet kezdettől fogva „mennybevételnek” ne-

veztek — hasonlóan a „mennybemenetel”-hez³⁰, mely a Fiú utolsó földi misztériuma.

Ebben a misztériumban Isten népének szíve a szent Szűzzel van, különösen mikor a liturgia is mennybevitelét ünnepli. Lengyelországban — és sok más országban — ez az ünnep a naptár szerint munkanap, de ez nem akadályozza azt, hogy a Mária-kegyhelyeken megérződjék a nagy ünnepek hangulata. Így a krakkói egyházmegyében levő Kalvaria Zebrzydowska kegyhelyen Isten népe nagy kegyelettel ünnepli Szűz Mária elszenderülésének — *Dormitio* — emlékeztét.

Miután a mennybevétel ünnepének estéjén a zárándokok ezrei összegyűltek a Szűzanya „sírjánál”, hogy részt vegyenek a „dormitio”-n, másnap korra hajnalban ünnepélyes körmenet indul a kegyhely főoltára felé. Örömmel hallgatja mindenki a liturgikus éneket: *Assumpta est Maria in coelum*, és hála ad a Fiúnak, hogy befogadta az égbe azt, aki őt befogadta a földön. Az egész egyház reá függeszti tekintetét, mint a remény különleges jelére: „Az égen nagy jel tűnt föl: egy asszony, kinek öltözete a nap volt, lába alatt a hold, fején tizenkét csillagból korona” (Jel 12,1).

5. Ötödik titok: Szűz Mária megkoronázása

Áldunk téged, Atyaisten Leánya!

Áldunk téged Fiú Isten Anyja!

Áldunk téged Szentlélek Mátkája!

Áldunk téged Szentháromság Temploma!

Egyes hívek minálunk a rózsafűzérhez fűzik ezt a rövid litániát, amely Máriát mint Isten élő templomát, Isten lakhelyét tiszteli. Emlékeztet ez Szent Pálra, aki a korintusiakat kérdezte: „Nem tudjátok-e, hogy Isten temploma vagytok és hogy Isten Lelke lakik bennetek?” (1 Kor 3,16; 6,19). Sőt még pontosabban, magának Krisztusnak a szavára emlékeztet: „Aki szeret engem... Atyám is szeretni fogja őt, hozzá megyünk és benne fogunk lakni” (Jn 14,23). Az Atya Máriához jött, szeplőtelen fogantatásának első pillanatától vett nála lakást, azután még teljesebben az anyagi üdvözet alkalmából és Krisztus születésekor. Ez a teljesség még tökéletesebbé lesz a Kálvárián, Pünkösd napján és végül a mennybevételkor: „Kegyelemmel teljes” volt mindenkor. Ugyanakkor ez a teljesség állandóan erősödött. Isten mindig tökéletesebb módon lakott benne és ő mind jobban és jobban vált a Szentlélek lakhelyévé (1 Kor 3,19; 6,19).

A Földről való távozásakor a Szentléleknek ez a temploma úgyszólván bezárult a földi dimenzióknak, a látható világnak, hogy megnyíljon az örökévalóság dimenzióinak, a láthatatlan, az isteni világnak. Ez a megnyitottság mindenekelelt Isten látása volt (vö. Jn 17,3). És ugyanakkor a dicsőségben

való részvétel is. Mert „tudásunk csak töredékes... Ma még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről-színre... akkor majd úgy ismerek mindent, ahogy én is ismert vagyok” (1 Kor 13,9-12).

Ez a látás megerősíti szeretetünket, és semmihez sem hasonlítható módon szabadítja fel. A látás és a szeretet, íme a befejezése annak az útnak, melyet a hitben járunk végig. Ebben az örök látásban teljesen világossá lesz az ember misztériuma a megtestesült Ige misztériumával egyesítve, valamint a Szűz misztériuma is (vö. Jn 19,26; Jel 12,1; Lk 11,17), akit az Atya kiválasztott, hogy Fiának anyja legyen. A dicsőségben való részvétele meghalad minden más teremtményt (vö. Jn 17,22). Ezt a dicsőségben való részvételt tartjuk szemünk előtt amikor a mennyben való megkoronázásról elmélkedünk.

AZ EMBER MISZTÉRIUMA: AZ IGAZSÁG

1. Az ember igazsága és méltósága

„Az ember misztériuma csak a megtestesült Ige misztériumában világosodik meg igazán... Krisztus, az új Ádám, az Atya misztériumának és szeretetének kinyilatkoztatásával megmutatja az embernek magát az embert, és feltárja előtte nagyszerű hivatását” (Gaudium et spes, 22).

A lelkipásztori konstitúció — „Az egyház szerepe a mai világban” — e szavaiból foghatjuk föl teljes értelmében lelkigyakorlatunk alapigazságát: „Krisztusban” (vö. pl. Róm 6,23).

Az ember misztériumát csak a megtestesült Ige misztériuma világítja meg, az a misztérium, melynek valóságos történelmi dimenziója volt az eseményekben, történetekben, cselekedetekben, szavakban és tanúságtételekben. Ebben a távlatban mondhatjuk, hogy Krisztusban találjuk meg az ember összes lényeges problémáját. A megtestesülés és a megváltás az összes problémák mélységébe hatol, elvállalja terhüket, megerősíti értelmüket, fontosságukat, nagyságukat és pontos céljukat. Valóban a megtestesülés misztériuma a középpontja az egész üdvtervnek, és itt elsősorban az ember üdvösségéről van szó. Az ember üdvösségét az Úristen nem akarta megvalósítani az ember lényeges tulajdonságainak mellőzésével, és mindaz, ami emberi, magán viseli Isten örök bélyegét, hiszen Isten saját „képmására és hasonlatosságára” (vö. Ter 1,26) teremtette. Éppen ezért az üdvösség isteni művét Isten maga viszi végbe mindazzal, ami emberi, ami lényegileg hozzátartozik az ember természetéhez. Ebbe a nézőszögbe kell helyezkednünk, hogy felfedezzük a megtestesülés misztériumának legmélyebb értelmét, mint az üdvterv „gyújtópontját”.

Ha a megtestesülés misztériuma, vagyis a történelmi és a misztikus Krisztus teljességgel fölfedi az ember misztériumát az ember előtt, a minden idők és korok embere előtt, ez azért van, mert magára vett mindent, ami az embernek lényeges tulajdonsága, ami az embert emberré teszi, és azt szóban és tettben egyaránt kifejezte. A II. Vatikáni Zsinat hangsúlyozta ezt az igazságot, emlékeztetve az egyház tanítására Krisztus hármias hivatásáról, és megmutatva azt a módot, ahogyan Isten egész népe részt vehet ebben a hármias küldetésben. A Zsinat tanítása új és elmélyített képét adja az egyháznak, melyben — hála Isten népe részvételének — Krisztus állandóan jelen van mint Próféta, Pap és Király (vö. Lumen gentium 10-12:31).

A „Lumen gentium” tanításának ezt az igen termékeny gondolatát szervesen hozzá kell kapcsolnunk a „Gaudium et spes” vezérgondolatához. Ez úgy mutatja be Krisztust, mint aki kinyilvánítja az ember misztériumát, mindazt, ami az ember méltóságának lényege (vö. Gaudium et spes, 22). A Zsinat több alkalommal is kimutatta, hogy ez a méltóság szorosan összefügg

a krisztusi tanítással, Evangéliumával, mely kovászként hat, hogy mindig újra fölébressze az emberben ennek a méltóságnak a tudatát, vagy pedig annak a szükségét, hogy állandóan keresse, s megvalósításán állandóan dolgozzon: „Aki Krisztust, a tökéletes embert követi, maga is emberebbé lesz” (Gaudium et spes, 41).

Krisztus alakja, mint próféta, így jelenik meg szemünk előtt: „Krisztus a nagy próféta, aki Atyja országát tanúságtevő életével és szavának erejével hirdette meg” (Lumen gentium 35). Most az ember képe felé fordulunk, mert azt keressük, mi módon nyilvánul ki misztériuma „Krisztusban”.

A Gaudium et spes így nyilatkozik erről: „Az ember az isteni értelem fényének részese; jogosan állítja tehát, hogy értelme révén túlszárnyalja az anyagi világot. A századok folyamán — serényen latba vetve szellemi erőit — a tapasztalati tudományokban, a technikában és a szellemi műveltség terén haladt előre... A mi korunk bizony még az elmúlt századoknál is jobban rászorul erre a bölcsességre, hogy egyre inkább emberhez-szabottá legyen minden találmány. A világ jövője forog ugyanis veszélybe, ha nem támadnak bölcsőbb emberek” (15).

Az ember sajátos méltósága, melyet kapott és amelyet egyúttal meg kell valósítania, szorosan függ az igazsággal való kapcsolatától. Az igazságot tisztelni a gondolkozásban, és igazságban élni: ez a két összetevője az ember méltóságának. A Zsinatnak azok a meghatározásai, melyeket az ember méltóságával foglalkozó nyilatkozatában találunk a vallásszabadsággal kapcsolatban, még kifejezőbbek: „... az erkölcsi törvény is kötelez minden embert a méltósága nevében: mivel személy, azaz ésszel és szabad akarattal felruházott s ezért személyes felelősséggel rendelkező lény, keresse az igazságot, elsősorban a vallás tekintetében; köteles azután a megismert igazsághoz ragaszkodni s egész életét az igazság követelményei szerint berendezni. De az emberek e kötelességüknek csak úgy tehetnek eleget a természetüknek megfelelő módon, ha lélektanilag is szabadok és a külső kényszerítéstől is mentesek” (Dignitatis humanae, 2).

2. Krisztus, a nagy próféta

Az ember az igazság által ember. Az igazsággal való kapcsolata alkotja ember voltát és személyének méltóságát. Ugyanakkor ez a belső kapocs, melynek azonban kifelé is meg kell nyilvánulnia, az ember misztériumának lényeges része, mely megerősítését és alapját is Krisztusban, a Prófétában találja (Lk 7,16).

Amikor Krisztus harmincadik évének küszöbén, — a zsidóknál ezt a kort kívánták meg, hogy valaki részt vehessen a nyilvános életben — bement a názáreti zsinagógába, felolvasott egy részletet Izaiás próféta könyvéből, és mindenkinek a csodálkozására így szólt: „Ma beteljesedett az Írás, amit az imént

hallottatok'' (Lk 4, 20-21). Tudjuk, hogy „övei nem ismerték el'' (Jn 1,11). Nem akarták elfogadni, hogy az ács fia az legyen, akinek mondja magát. „Senki sem próféta saját hazájában'' (Lk 4,24). Nemsokára ezután elhagyva Názáretet, megkezdte tanítását egész Galileában, végigjárva a falvakat és városokat, tanúskodva az igazságról, melyet ismert és amelyet Atyja rábízott (vö. Jn 18,37). Tudjuk, hogy fogadták ezt az igazságot. Azt is tudjuk, hogy ez a tanúságtétel Jézus Krisztust a zsidó és római bíróságok elé vitte. És pontosan a római bíróság előtt, melyben Poncius Pilátus elnökölt, folyt le az a párbeszéd, amelyből az igazság nagysága és az ember méltósága tűnik elő, azé az emberé, aki tanúságot tesz az igazságról. Pilátus, miután közölte Jézussal az ellene szóló vádat, felteszi neki a kérdést: „Te vagy a zsidók királya?'' . A nemleges válasza megismétli a kérdést: „Tehát király vagy te?'' — mire Jézus így válaszol: „Igen, király vagyok. Arra születtem, s azért jöttem a világba, hogy tanúságot tegyek az igazságról'' (Jn. 18,37). A szkeptikus római kérdéssel fejezi be a kihallgatást: „Mi az igazság?'' (Jn 18,38). Azonban nem kétséges, hogy a kihallgatásnak ezen rövid ideje alatt az igazság mint Krisztus országának és egyúttal az ember méltóságának az alkotóeleme lép elé.

Krisztus az a nagy próféta, aki hirdeti az isteni igazságot, és az, aki fölfedi az embernek az igazsághoz kötött méltóságát. Ahhoz az igazsághoz, melyet becsülettel keres, melyet szívében szemlél, melyet örömmel fogad el mint az emberi értelem nagy kincsét, melyet szóban és tettben megvall az emberek előtt.

Az igazságnak isteni dimenziója van, mivel Isten természetéhez tartozik, és egy az örök Igével. Ugyanakkor az emberi ismereteknek és létezésnek is mértéke, a tudományé, a lelkiismereté, a bölcsessége, mindezeknek megadva sajátos értelmüket. Minden ember azért jön a világra, hogy saját, egyéni hivatása szerint tanúságot tegyen az igazságról.

3. A tanúságtétel

Pilátus előtt elhangzott szavaival Jézus örökre jelen van az ember misztériumában. Éppen az igazság ennek legkényesebb, legfőbb pontja. Saját magunk, a világ, az Isten megismerésének igaz volta, a lelkiismeret, a tudomány, a hit igaza. Jézus világosan kijelentette, hogy nem szabad ezt megtagadni az emberek előtt, hanem meg kell vallani (vö. Mt 5,14-15; 10,32). Szociális és közéleti dimenziója is van az igazságnak, és aki megtagadja az embertől az igazsághoz való jogát, óriási kárt okoz. Oly sokrétű mai világunkban ezen jog megtagadásának különböző formáival találkozunk. Egyike ezeknek kétségkívül az, mikor az igazságot elkendőzik akár azzal, hogy csak bizonyos híreket közölnek, másokat elhallgatnak, vagy azzal, hogy szenzációt

hajszolnak. Ezek a kedvenc eszközei azoknak, akik a hírközlő központokat uralják. Mai civilizációknak ezekkel a struktúráival szemben, és azzal a nyomással szemben, amit ezek gyakorolnak, minden egyes embernek megnövekszik a felelőssége, mert az igazság maga forog veszélyben (vö. *Dignitatis humanae*, 17). Az egyes specialistáknak felelőssége saját területükön különösen súlyos; gondoljunk csak a katolikus teológusok, írók és újságírók felelősségére.

Manapság sokhelyütt elveszik az ember igazsághoz való jogát, mindeneke-lőtt létének legbensőbb pontján: a lelkiismeret terén és Istenhez való kapcsolatában. Ez történik, mikor az igazságot a társadalmi életben diszkriminálják. Ehhez a témához sokat tanulhatunk a Zsinat nyilatkozatából a vallás-szabadságról (*Dignitatis humanae*). A pont, ahol összeütközés támad az államhatalom és a hívő ember között, nem annyira a lélek bensejében lakó hit, hanem annak külső megvallása, tanúsítása. Nem hiányoznak olyanok, akik ezt az isteni igazságot minden áron a föld alá, katakombákba akarják száműzni, akik el akarják venni annak a lehetőségét, hogy ezt az igazságot a nyilvános életben vallják és hirdessék, és ezáltal az embert önmegvalósításában akadályozzák. Valóban léteznek olyan tragikus helyzetek, mikor megvonják az embertől azt a jogot, hogy az igazságról tanúságot tegyen, és ugyanakkor kötelezik annak megvallására, ami nem egyezik meg legmélyebb meggyőződésével, sőt ellenkezik azzal. Az ember így arra kényszerül, hogy hazugságban éljen!

A jelen és múlt irodalmában megrendítő példáit találjuk ennek az emberi elidegenedésnek: nem hiányoznak példák erre sem az egyéni, sem a társadalmi életben. Sajnos sokan nem tartják magukat az emberi szabadságjogok nyilatkozatához, egyezményekhez, nemzetközi szerződésekhez, ill. alkotmányokhoz. Egyedül a hatalomhoz igazodnak! Épp ezért van korunkban különösen szükség Krisztusra, aki Pilátus előtt így szólt: „azért jöttem, hogy bizonyosságot tegyek az igazság mellett” (Jn 18,37); aki magába foglalja, igazolja és garantálja az „ember misztériumát”, amely az Igazsághoz való kapcsolatban, az Igazságért érzett felelősségben, a róla való tanúságtételben valósítja meg önmagát.

Társadalmunkban, ahol a hamisság és képmutatás uralkodik, ahol a közvéleményt befolyásolják és súlyosan megterhelik a lelkiismeretet, ahol sokszor hittagadást parancsolnak, ahol — jóllehet sokszor álcázottan, de annál borzalmasabban — üldözik a vallást, Krisztus időszerűbb, mint valaha: „Krisztus a nagy próféta” (Lk 7,16).

Minden bizonnyal velünk van, mikor mi, akik tanítványai vagyunk, részt kívánunk venni prófétai küldetésében, felelősséget akarunk vállalni és tanúskodni vele együtt az isteni és emberi igazság mellett. Krisztus vele van minden emberrel, aki a különböző rendszerekben és különböző körülmények között tanúskodik az igazság mellett. Ez a tanúskodás szemben áll mindazokkal, akik a kétely magvait hintik el az emberek közt, különösen azokkal, akik

az igazsággal szembeni felelősség érzését és az igazsághoz való jog tudatát akarják kiölni az emberből. Imádkozzunk ezért Krisztushoz, hogy adja meg nekünk mindig az Igazság Lelkét (Jn 14,17), az igazság ajándékát és az erőt, hogy azt meg is tudjuk mutatni mai korunk sokrétfű és olykor annyira ellentmondó világában. Kérjük ezt a kegyelmet, mint az egyháznak adható legnagyobb jót.

4. Jel, amelynek ellentmondanak.

Mikor az agg Simeon karjába vette a negyvennapos gyermeket, Isten világhosságát látta meg benne (vö. Lk 2,32), de egyúttal az „ellentmondás jelét” is (Lk 2,34). Az ellentmondás jele az igazság letéteményéhez tartozik. A prófétáknak is részük volt benne (vö. Mt 23,34). Némelyeknek, mint Jeremiásnak is, nem volt könnyű küldetésüket elfogadni. Meg is próbáltak kibújni az őket hívó Isten elől:

*„Ahányszor csak beszélek, azt kell kiáltanom,
azt kell hirdetnem: „Erőszak! Romlás!”
Az Úr szava így mindennap
gyalázatomra vált és csúfságomra.
Már azt gondoltam: Nem törődöm vele,
nem beszélek többé a nevében.
De ilyenkor mintha tűz gyúlt volna szívemben,
és átjárta minden csontomat.
S ha megfeszítettem erőmet, hogy ellenálljak:
belefáradtam és nem tudtam elviselni.
Hallom sokak gyalázkodását:
„Rettegés mindenütt!
Jelentsétek föl! Följelentjék!”
Még azok is, akik barátaim voltak,
bukásomra lestek...
De az Úr, mint hős
harcos, mellettem áll. (Jer 20,8-11)*

És mint mindenki, aki az igazság mellett tanúskodik, a názáreti Jézus is jel lett, amelynek ellentmondanak mindazok, akikhez az Atya küldte. Az isteni jelek, melyeket véghez vitt, a kenyérszaporítás, a vihar lecsendesítése, a betegek meggyógyítása, holtak feltámasztása, nem tudták elnémitani az ellenzék hangját. Emberileg szólva az erősebbnek mutatkozott. Jézus tanúságtételét saját vérével pecsételte meg. Ezt az örökséget hagyta egyházára. Az üdvösséget hozó igazság örökségét, mely súlyos örökség. Ezt az örökséget elfogadva az egész egyház, püspökeivel és lekipásztoraival, de különösképpen a legfőbb Pásztor, néha szükségképpen „jellé” válnak, amelynek ellentmonda-

nak. Ez, úgy mondhatnánk, igazolja a krisztusi küldetést, mert ez az ellentmondás folytatódik ellene.

Az utóbbi évek folyamán az ellenállás megszilárdult, és pedig nemcsak ott, ahol ez egy nyíltan evangéliumellenes program mögött szerveződik, hanem a keresztény tradíciókkal kapcsolatot tartó társadalmakban is. Elég, ha példaképpen felidézzük azt az ellenállást, melyet a „Humanae vitae” enciklika, vagy az ember személyiségéről szóló deklaráció, a „Persona humana” kellett, hogy meggyőződjünk ennek az ellenállásnak a realitásáról. Legyen elég ez a néhány példa, melyekből megérthetjük, hogy az ember méltósága körül megélénkült a küzdelem.

Az embernek, a személynek a méltóságát védeni kell, de nem lehet kiszolgáltatni bármilyen szabadságnak, az élvezetek szabadságának. Az abortusz, meg a fogamzásgátlás hívei — hogy csak ezeket említsük — gátlástalan szabadságot kívánnak maguknak.

Az ember méltósága csak a szabadság felelősségteli gyakorlatán nyugodhat. Kifejezést nyer ez az egész életre szóló súlyos elhatározások alkalmával is, mint a házasság vagy a papság. Az egyháznak, a Szentszéknek és minden lelkipásztornak kötelessége, hogy küzdjön az emberért, nem ritkán magával az emberrel szemben. Krisztus is így küzdött és küzd ma is a lelkekben a szívekben és az emberek lelekiismeretében. Ezért van, hogy minden embernek, minden léleknek, szívnek a misztériuma benne van. Ő a legmélyebb, a legvégső és egyben a legegyszerűbb mérték.

Mindannyian ennek a misztériumnak a szolgálói vagyunk: Krisztus, a nagy próféta misztériumának.

„Már csak rövid ideig van nálatok a világosság. Járjatok a világosságban, amíg a titek, különben elborít titeket a sötétség” (Jn 12,35). „Ha szemed ép, egész tested világos lesz. De ha szemed rossz, sötét lesz egész tested” (Mt 6,23).

1. A papság a II. Vatikáni Zsinat tanításában

Keressük most meditációnkban „az ember misztériumát” „Krisztus misztériumának” fényében. Krisztus az, „aki megmutatja az embernek magát az embert” — ahogy a Zsinat tanítja (*Gaudium et spes*, 22). Ez a megállapítás, nagy szerepet játszik az önmagunkról való igazság keresésében, amint már első elmélkedésünkben kifejtettük. *Noverim me!* — „Szeretném magam megismerni!”³²

Ebben az elmélkedésben az ember misztériumát Krisztus papságán keresztül akarjuk vizsgálni. Mivel mindnyájan a hierarchiában betöltött szerepünk szerint részt veszünk ebben, és mivel ez saját életünk és tapasztalatunk, így különlegesen szoros a kapcsolatunk vele.

„Az Úr Krisztus, aki főpap az emberek közül választva” (vö. *Zsid* 5,1-5), az új népet „Atyjának országává és papjaivá tette” (*ApCsel* 1,6; *Lumen gentium* 10). A következő mondatokban a *Lumen gentium* c. konstitúció megmagyarázza, miképpen gyökerezik az egész keresztény népben a Krisztus papságában való részvétel, aztán rátér arra a lényegbevágó különbségre, mely a hívek általános papsága és a hierarchikus papság között fennáll. „Bár lényegbevágó és nem csupán fokozati köztük a különbség, egymáshoz vannak azonban rendelve; mert egyik is, meg a másik is, mindegyik a maga módján, részt vesznek Krisztus egyetlen papságában” (*Lumen gentium*, 10). Mikor ezen szöveg fölött elmélkedünk, és azon a módon, hogy hogyan gyökerezik bele minden megkeresztelt lélekbe az új és örök szövetségnek ez az egyedüli és egyetlen papsága, és hogy mennyire Isten egész népének képezi valóságos részvételét ebben a papságban, akkor elmélyül bennünk a szentségi, hierarchikus papság tudata. Ugyanis ez a hívek általános papságából nőtt ki és érlelődött meg, hogy meg hozza a maga gyümölcseit. Mindnyájan emlékszünk papi hivatásunk kezdetére, arra az egyszeri és meg nem ismételtető útra, melyen elindulva egyikünkből egyszerű pap, a másiktól püspök vagy pápa lett.

Valóban, a Szentlélek működése által újjászülve, a megkeresztelt lelki templommá váltak és szent papságra választották és szentelték fel őket, hogy az embernek minden ténykedésével lelki áldozatokat mutassanak be, és hogy annak dicsőségét hirdessék, aki a sötétségből csodálatos világosságra hívta meg őket (vö. *1 Pt* 2,4-10). Ezért is Krisztusnak minden tanítványa tartson ki az imában és Isten dicsóításában (vö. *ApCsel* 2,42-47), ajánlja fel önmagát élő, szent, Istennek tetsző áldozatként (vö. *Róm* 12,1), tanúskodjon Krisztus mellett, mindenütt a világon. Adjanak választ mindenkinek, aki kérdezi őket az örök életnek bennük lévő reménységéről (vö. *1 Pt* 3,15; *Lumen gentium* 10). Ebben a szakaszban a Zsinat hangsúlyozza Krisztus hármas hivatásának szoros egységét és következésképpen azt az egységet is, ahogyan az egyes

keresztény hívek és Isten egész népe résztvesz Krisztus e hármaskörében.

A Zsinat tanítása, úgy tűnik, eltörli az eddigi határokat és kiigazítja azokat a készen kapott sablonokat, melyekhez a hívek jelentős része már hozzászokott. A Zsinat megvilágításában a papság alkotó eleme a laikusnak. Ez az igazság bontakozik ki a Zsinat tanításából a különböző okmányokban, mint például a *Lumen gentium* negyedik fejezetében is (30-38.), mely a laikusok apostolkodásával foglalkozik. Mindazonáltal a Zsinattól teljesen idegen a klérusnak: papoknak és szerzeteseknek bármiféle laicizálása. Az ilyen értelmezés a Zsinat tanításának teljes félremagyarázása és súlyos tévedés. A III. püspöki Szinódus (1971), és maga a Szentaty is foglalkozott ezzel a téves irányzattal. A hívek egyetemes papságáról szóló tanítás, feltárva a laikusok hivatásában rejlő gazdagságot, nem akar mindent a laikusokra redukálni. Valódi értelme ennél sokkal nagyobb! Hogy kibogozhassuk, vissza kell térnünk az ember misztériumához, úgy amint az a megtestesült Ige misztériumában található (vö. *Gaudium et spes*, 22), vagyis Krisztusnak, a papnak misztériumához. Ugyanis Krisztus hozta magával a világba a papi mivolt teljességét: „Nem kell neked a vér és az ételáldozat, de embertestet alkottál nekem... Itt jövök, Istenem, hogy akaratomat megtegyem” (Zsid 10,5-7). Erre alapozza Jézus áldozatát, alapítja meg az Eukarisztiát és teszi egész népét „Istennek, Atyjának...papjaivá” (Jel 1,6).

Az így értelmezett papság az embernek egzisztenciális igazságát érinti, legbensőbb valóságát. De „mi az ember? Mi az értelme a szenvedésnek, a rossznak, a halálnak — mert ezekkel minden haladás ellenére számolni kell, mit érnek az oly drága áron szerzett győzelmek? Mit nyújthat az ember a társadalomnak és mit várnak tőle? Mi következik a földi élet után?” (*Gaudium et spes*, 10).

Ezeket a kérdéseket vetette fel a II. Vatikáni Zsinat a világ jelen helyzetét vizsgáló elemzés végén, ezeket a kérdéseket „alapvető kérdéseknek” minősítve. És íme, a jelen helyzet diagnózisa: „Azok az egyensúlyhiányok, melyekkel a modern világ küszködik, tulajdonképpen azzal az alapvetőbb egyensúlyhiánnyal függnek össze, amely az ember szívében gyökerezik. Sok ellentét pár ugyanis magában az emberben küzd egymással. Az ember mint teremtmény újra meg újra megtapasztalja a maga korlátait, vágyaiban azonban korlátatlannak és egy magasabbrendű életre elhivatottnak érzi magát. Sokféle érték vonzza egyszerre, és mindig választani kénytelen közöttük, nem egyről pedig egészen le is kell mondania. Ráadásul mivel esendő és bűnös, gyakran cselekszi azt, amit nem akarna tenni, amit pedig szeretne, nem teszi meg” (*Gaudium et spes*, 10).

2. A papság, mint válasz

Mi a papság? Mi az egyetemes papság, amely keresztsége pillanatában beoltódott minden keresztyén lélekbe? És mi a hierarchikus papság? A papság önmagában válasz az embernek, az egész emberiségnek mindarra a sürgető, mély és alapvető kérdésre, melyet a teremtés értelmével és jelentésével, az egész valósággal kapcsolatban felvet és amelyhez létezése által hozzátartozik, de amelyet ugyanakkor felülmúl. Mindenekelőtt válasz arra az alapvető kérdésre, mi az embernek, az emberiség létének és az egyes embernek az értelme. A pap, már azáltal, hogy az, ami, kifejezi ezt az értelmet és átadja azt a világnak és a világban az embernek. Azáltal, hogy létének gyökeréig megérti a valóságot. Nem elméleteken keresztül adja ezt az értelmet, hanem az igazságnak mélységes megértése által, melyet mint annak prófétája és szolgálja közvetít.

Gyakran szoktam szeminaristákkal beszélgetni. Évenként elbeszélgetek mindegyikkel legalább pár percre. Sokszor megkérdézem tőlük, miképpen született meg bennük hivatásuk gondolata és a vágy, hogy belépjenek a szemináriumba. A válaszok nagyon különbözőek. Egyik azt mondja, hogy már kislátó korában gondolt rá, ministrálás közben. A másik, mikor érettségi után Krakkóba jött, hogy beiratkozzon a jogra, de arra már nem tud válaszolni, hogy végül is hogyan került be a szemináriumba, csak azt tudja, hogy a jó úton halad. Ezek a válaszok először is a kegyelem működéséről tanúskodnak ezekben a fiatal lelkekben, de kifejezik ezekben a máris érett fiatalokban az Istentől, emberről és világról való elmélkedésnek csodálatos menetét. A papság a kifejezése annak az értelemnek, melyet az Istennel való kapcsolat ad a világnak. A világnak és az embernek legmélyebb értelme az, hogy Istenhez tartozik, mint Teremtőhöz és Megváltóhoz. Ő az a „dicsőítő áldozat”, melyet a világ magában hord (Zsolt 50,14) és melyet az emberre bíz, hogy bemutassa Teremtőjének. Azért bízta rá, mert képes Isten dicsőségének élő kifejezése lenni (Zsolt 116,17; Zsid 13,15) és kifejezése annak a dicsőítésnek is, melyet az egész teremtetett világ végez Ura előtt (vö. Zsolt 66), amennyiben közvetítője és hangja lesz a teremtményeknek (vö. Róm 8,19-21). Ez a világ mértékére szabott hivatás beéri a jövődő pap lelkében, egészen természetesen érlelődik a hívők egyetemes papságának a talaján, azon az alapon, melyet a szentségek készítették elő a lélekben: a keresztség, bérmlás és évek során mindenekelőtt az Eukarisztia. De a házasság szentsége is a jó keresztyén családban, és az „egyház szentsége”, melyről egy jó egyházközségben volt élménye.

A papság a teremtmények, legfőképpen pedig az ember egzisztenciális igazságának legmélyéig hatol. Ezzel kapcsolatban ismertetek egyet a lengyel fiatalok által énekelt dalok közül: „Mikor egy tiszta csendes éjszakán a csillagokkal teli eget nézem és magamat kérdelem, vajon van-e értelme az életnek, Feléd fordulok és kiáltok: „Mi Atyánk! Istenünk és Urunk!” Ne emlékezz ar-

ra, hogy néha rosszul ment minden, Te tudod, hogy mindig a Tied vagyok és, hogy mindig a Te utadon akarok járni''. A papság olyan igazságként nyomódik bele a lélekbe, mely végleges értelmét adja először is a pap életének, de a többi ember életének is, ahogy ezt a fenti ének kifejezi: „Te tudod, hogy mindig a Tied vagyok és, hogy mindig a Te utadon akarok járni''. Kifejeződik benne az ember szabadságának a tudata is. A szabadság az, ami lehetővé teszi számunkra a választást, főképpen amikor életünk alapvető irányáról van szó.

Térjünk vissza ismét a Zsinathoz: „Az igazi szabadság éppen az Istenhez való hasonlóság fönséges jele az emberben. Isten ugyanis szándékosan hagyta az embert a saját döntésére, hogy így az a maga elhatározásából keresse Teremtőjét, és hozzá ragszkodva szabadon jusson el a teljes és boldog tökéletességre. Az ember méltósága tehát megkívánja, hogy tudatosan és szabad választás alapján cselekedjék, személy módjára, azaz meggyőződése indítsa és irányítsa, ne pedig vak ösztön és merő külső kényszer... Mivel pedig az ember szabad akarata sebet kapott amikor vétkezett, csak Isten kegyelmével tudja egészen jól cselekedetekre váltani ezt az Istenre való beállítottságot'' (Gaudium et spes, 17).

3. Az ember misztériumának értelmezése

Pontosan az akarat az — vagy az emberi szív — mely az embert irányítja, hogy „másért éljen'' (*essere per, être pour, Dasein für...*), ez az emberi lét lényeges alkata. Az ember nem csupán a „világban'' létezik, de nem is csak „önmagában'' hanem „relációban'': kapcsolatban, odaadottságban kell élnie. Szükséges, hogy ez így legyen, mert nem találhat teljesen magára másként, mint önzetlen önátadás által. A papság, mely az evangéliumi elvek és a sok évszázados hagyomány alapján a cölibátushoz van kötve, egészen különös módon és mértékben fejezi ki az ember létének ezt az igazságát. A papságban nyer kifejezést az ember, aki számára a világ végső értelme egyedül a transzcendentális dimenzióban van: egyedül Istenre beállítva, aki mint a személyes lét teljessége, egyedül múlja felül a világot. Ezen reláció és önátadás nélkül az ember létezése a földön elveszti végső értelmét. „Mit érnek az oly drága áron szerzett győzelmek?...mi következik a földi élet után?'' (Gaudium et spes, 10), kérdezi a pasztorális konstitúció és valószínűleg minden gondolkodó ember. Ha ez a kapcsolat nem lenne, ha az embernek „ezen a világon kívül eső'' kilátásai nem lennének, a civilizáció minden vívmánya, a kultúrának, tudománynak és technikának minden haladása is csak végső vereségét jelentené.

Jézus Krisztus papsága a húsvéti misztériumból ered. A mi papságunk nem a mienk, hanem az övé. Az Ő halála és feltámadása által kapjuk a létezés legmélyebb értelmét. „A Szentlélek tegyen minket előtted kedves örök

áldozattá'' (Római misekönyv: III. eukarisztikus ima). Ezekkel a szavakkal fordulunk Teremtőnkhez és Atyánkhoz Krisztus nevében, de ugyanakkor az összes teremtmények és főképpen az ember nevében. Ezen sajátos jelentése miatt találjuk meg a papságban a világ legmélyebb értelmezését és ebben is főleg az emberét. A világ, ha kitörölné magából a papságot, megtagadná ezzel önmagát és főleg elpusztítaná az embernek egy lényeges vonását. Talán nincsenek a mi korunkban ilyen irányzatok? Minden bizonnyal vannak! Öreg, keresztény Európánkban is felfedezhetjük egy bizonyos fajtáját. Közismert tény, hogy éppen itt, a Jézus Krisztushoz tért világ közepette építették fel annak az új világrendnek tartó oszlopait, melynek programja az Isten nélküli világ. Némely országban ezt a programot rákényszerítik az emberekre. A törvényerejű hivatalos tanokból kiindulva eltűnnek vagy legalábbis erősen korlátozódnak a külső jelei és szimbólumai annak a gyönyörű magyarázatnak, melyet a világ az ember misztériuma, léte és transzcendenciája számára a keresztség és más vallások is hoztak. Új városok, városnegyedek épülnek telve felhőkarcolókkal, melyekben tíz- és százazrek fognak lakni. De templomról szó sincs. A templom nem fér bele a városképbe, melyet egy Isten nélküli világ számára terveztek. Az ember a maga belső igazságában, transzcendenciára szomjasan, kívül reked a haladáson, a civilizáción és a modern társadalom kiépülésén.

Ebbe az irányba halad a „szép, új világ”³³ a különböző látnokok szerint, akiknek szemében a papság elképzeléseiknek pontos ellentétét jelenti. Ha megtagadjuk Krisztustól a polgárjogot, megtagadjuk azt egyúttal az embertől is; ha fennen hirdetjük „Isten halálát”, akkor az ember halálát készítjük elő. Mindenesetre a világ ezt az irányt vette földünknek nagyon sok pontján, és ez nem mai keletű. A franciaországi modern munkáspasztoráció úttörői, Godin és Michonneau atyák műveikben³⁴ közismertté tették, hogy már a III. Köztársaság idején alkalmazták az elkeresztényetlenítésnek ezt a módszerét az új városnegyedek építésénél. Azóta számos országra áttérjedt ez a módszer. Ebbe az irányba fog haladni az ember, ha nem ébred fel benne, a keresztényben, a közösségben, az új lakótelepeken vagy városokban a Krisztus papságában való osztozkodás tudata, mely bennünk szunnyad megkeresztelésünk percétől kezdve. Akkor majd ezek az emberek, a laikusok, nem pedig mi, papok és lelkipásztorok, hanem ismétlem, ők, a laikusok fognak a hatóságokhoz menni, hogy istentiszteleti helyet követeljenek lakóhelyük számára. Állampolgári joguk nevében fogják követelni, de mindenekelőtt annak a világról és az emberről szóló igazságnak nevében, mely Istenre utal a papságon és Isten házában kersztül. Ezen utalás nélkül az „új világnak” ez a lakótelepe befejezetlen marad, mert nem lesz teljesen „emberi”.

4. Az imádság

A pap az imádság embere: *vir orationis*. Több időt kellene itt szentelnünk ennek az alapvető témának, hogy mi a pap imája: egyrészt a liturgikus ima, amely az eukarisztikus áldozattal, szentségek kiszolgáltatásával és a breviáriummal függ össze; másrészt a nem liturgikus, személyes ima. Itt mindenekelőtt a belső imára gondolok: az elmélkedés, a szív, az akarat imájára a szemlélődés, a csend és összeszedettség imájára. Engedtessek meg nekem, hogy a papi életben megnyilvánuló sokféle imaformát szintézisbe fogjam össze. A papi mivolt maga is ima, az emberi létnek és hivatásnak az imája. A pap magában hordja a világ imáját, mely dicsőítő áldozat, *sacrificium laudis* (Zsolt 50, 14); a konkrét ember imáját, aki Isten embere; az Istennek szentelt ember imáját, aki a nap legfenségebb órájában Jézus Krisztusnak kölcsönzi ajkait, hogy ki tudja mondani a konszekráció szavait.

A pap valami módon a saját imájával együtt az egész teremtet világnak imáját hordja magában. Ezt fejezte ki Szent Pál, mikor így írt a rómaiakhoz: „Tudjuk ugyanis, hogy az egész természet együtt sóhajtozik és vajúdik mindaddig. De nemcsak az, hanem mi is, akik magunkban hordjuk a Lélek zsengéit: mi is sóhajtozunk és várjuk a fogadott fiúságot, testünk megváltását. Meg vagyunk ugyan váltva, de még reménységben élünk. A remény azonban, amit beteljesedni látunk, nem remény. Hiszen ki remélné azt, amit lát?” (Róm 8, 22-24).

Így is van! Az ima a remény aktusa, a remény kifejezése és jele a világ meg az ember számára. Az ima lehetővé teszi számunkra — mint ahogy az apostol mondja — hogy reményünk beteljesedése felé nézzünk, azon valóság felé, mely felé az emberi szív tör: „Ha tehát reméljük, amit nem látunk, várunk csak türelemmel” (Róm 8, 25).

Igen, az ima feltétele a jóban való kitartásnak, az teszi lehetővé, hogy kiállja az élet próbáit, melynek az ember gyöngesége miatt van alávetve. Az ima a gyöngék ereje és az erők gyöngesége! Íme, mit mond erről az Apostol: „Gyöngeségünkben segítségünkre van a Lélek is, mert nem tudjuk, hogyan imádkozzunk helyesen. A Lélek azonban maga könyörög helyettünk szavakba nem foglalható sóhajtásokkal” (Róm 8, 26).

Az ima — úgy is mondhatnánk, az ember világban való létezésének egyik összetevő eleme, hiszen ez lét „Isten felé”. Ugyanakkor az ima bizonyosképpen „lét, isteni dimenziókba állítva”. Az ima egyúttal alázatos, de bátor bekapcsolódásunk Isten mélységes gondolatiba, misztériumába. Végül is az ima valami módon az isteni hatalom forrásának: az isteni akaratnak és kegyelemnek „megérintése”. Az ima Szent Pál tanítása szerint a Szentlélek munkálkodása bennünk. „A Lélek maga könyörög helyettünk szavakba nem foglalható sóhajtásokkal” (Róm 8, 26), és a „Lélek mindent átlát, még Isten mélységeit is” (1Kor 2, 10).

A papság ima: minden dolog, az ember és a világ nagy imája.

1. *Munus regale. Királyi küldetés*

„Az ember misztériuma csak a megtestesült Ige misztériumában világosodik meg igazán... Krisztus az új Ádám, az Atya misztériumának és szeretetének kinyilatkoztatásával megmutatja az embernek magát az embert és feltárja előtte nagyszerű hivatását” (Gaudium et spes, 22). Merítsünk újra a II. Vatikáni Zsinat e szavaiból, az emberről szóló elmélkedésünk e forrásából. Ezekkel a szavakkal a Zsinat azt mondta ki, amiről mindnyájan mélységesen meg vagyunk győződve, vagyis hogy Krisztus nélkül nem lehet az embert megérteni. Nem lehet az embert nevelni, sem hivatását kialakítani Krisztus nélkül.

Eddig láttuk, miként gyökerezik az ember lényeges problémája az egyháznak Krisztus hármasságáról szóló tanításában. Most elérkeztünk a harmadikhoz, a királyi tevékenységhez (vö. Lumen gentium, 31). A zsinati tanítás ezen a ponton különösen közel jutott a mai ember gondolkodás- és érzésvilágához. Pontosan itt formai, de még inkább nyelvi szempontból nagy nehézségekbe ütközhet. Az ilyenfajta kifejezések, mint „király”, „királyság”, „uralkodni”: nagyon távol esnek a mai valódi vagy ál-demokráciáktól. Másképpen állunk azonban a „hatalom” kifejezéssel, mely teljesen időszerű; állandóan foglalkoztatja az embereket, izgatja szellemüket és érzelmeiket.

Érdemes elgondolkozni azon a tényen, hogy a Krisztus királyi hivatásáról szóló tanítás a Lumen gentium kezdetű zsinati okmánynak a laikusokkal foglalkozó fejezetében található (30-38). Ezt olvassuk itt: „Krisztus engedelmes lett mindhalálig, ezért felmagasztalta az Atya (vö. Fil 2,8-9); így ment be országa dicsőségébe. Minden alá van neki vetve, amíg önmagát és minden teremtményt alá nem vet az Atyának, hogy Isten legyen minden mindenben (vö. 1Kor 15,27-28). Hatalmát közölte tanítványaival, hogy ők is a királyi szabadság állapotába kerüljenek és önmegtagadásukkal, szent életükkel legyőzzék magukban a bűn országát (vö. Róm 6,12), sőt hogy másokban is Krisztusnak szolgálva, alázatosan és türelmesen elvezessék testvéreiket ahhoz a királyhoz, akinek szolgálni fölér az uralkodással” (Lumen gentium, 36).

A konstitúciónak ez a kifejtése a probléma szívébe vezet: mert Krisztus ezt az értelmet adta uralmának. A királyi hatalom nem a hatalom gyakorlásának jogát jelenti elsősorban, hanem az ember királyi mivoltának felfedését. Ez a királyság beleíródott az ember természetébe, személyiségének felépítésébe. A Zsinat a laikusokhoz fordulva a többi közt kijelenti: „A hívők tehát ismerjék fel a teremtet világ természetét, értékét és rendeltetését, ami Isten dicsőrete... Krisztus kegyelme bensőleg magasabb rendbe emeli a világi szakterületeken való illetékességüket és tevékenységüket. Általuk nagyon hasznosan fognak közreműködni abban, hogy az emberi munka, a technika, a kultúra

és a civilizáció a Teremtő tervei szerint és Igéjének tanítása nyomán bontakoztassa ki a teremtett értékeket minden ember hasznára. Így fogja egyre jobban megvilágosítani Krisztus az egész emberiséget éppen az egyház tagjain át" (Lumen gentium, 36).

Különböző szempontból is csodálatos ez a szöveg. Megérdemli, hogy körünk antropológiájának, szociális etikájának és gazdaságtudományának segítségével olvassuk és értelmezzük. Elemzésében az egész filozófia hagyományát fel kell használni, kezdve Arisztotelész praktikus filozófiáján — a gyakorlat itt az elmélet kiegészítője és következménye —, és befejezve a mai filozófiával, különösképpen a marxizmussal, melyben a gyakorlatnak van elsőbbsége az elmélettel szemben. Az a magyarázat, melyet a marxizmus ad a valóságról, különösképpen pedig az ember realitásáról, az ember gyakorlati tevékenységén nyugszik, vagyis azon a munkán, mely által az ember saját magát "teremtette". Itt most nem tudunk vele behatóbban foglalkozni.

Tény az, hogy a Zsinat az ember gyakorlati tevékenységében „királyi voltát” látja; a föld, a természet és a világ fölötti uralmát. Ezt a két kifejezést: „királyság” (vö. Iz 19,6; Róm 5,17; 2Tim 2,12; 1Pt 2,9 és máshol) — és „uralom” (vö. Ter 1,26; 1,28; Zsolt 8,7; Bölcs 6,3, és máshol), alá kell húznunk, mint bibliai, evangéliumi kifejezéseket. Ez a két kifejezés a keresztény „dialektikához”, antropológiához, etikához tartozik mely ezen a ponton lényegbevágóan különbözik a dialektikus materializmustól. Az egyháznak az az emberről vallott — mégpedig vérontásig vallott (Lumen gentium) — tanítása azon a mély meggyőződésen alapul, hogy az embert nem lehet csupán az anyagból magyarázni. Ha uralkodik az anyagon, ez azért van, mert szellemi összetevője is van (Róm 8,23), mely az ismeretben, az igazzal való kapcsolatban, meg a szabadságban, vagyis a cselekvésben nyilvánul meg. Ha ebből az elvből indulunk ki, elfogadhatóvá lesz az az igazságtörődék, melyet e kijelentés tartalmaz: „a munka teremti az embert”. Igen, alkotja, de éppen azért, mert az ember munkája, vagyis cselekedete, tehát az emberi praxis: a „személy cselekménye”.

2. A lelkiismeret

A Zsinat tanítása az ember királyi mivoltáról még mélyebbre hatol. Minden emberi munka, a termelésnek bármilyen ágában kifejtett tevékenység alakítja az emberi személyiséget, de nem tárgyi tartalmánál fogva, vagyis nem azzal, amit termelt, hanem erkölcsi értékénél fogva, mely minden emberi tevékenységben, a gyakorlat egészében, a sajátosan emberi és személyes elemet alkotja.

Az egyház tanítóhivatala nagyon is elismeri a gazdasági és szociális életben az emberi munkának meghatározó jelentőségét. Ebből a szempontból világították meg a természeti törvények szerinti erkölcsi jogot a magántulajdon te-

rületén, XXIII. János „Mater et magistra” és VI. Pál „Populorum progressio” kezdetű enciklikái. Viszont a munkáról szóló igazságoknak tisztára gazdasági oldalról való megközelítése embertelen. Mert nem egyedül a munka teremti az embert, hanem — ha hűségesek akarunk maradni az emberi személyiség pontos elemzéséhez — világosan kell állítanunk, hogy minden önkitalosításnak a lelkiismeretből fakadó erkölcsi tudat, az ember szellemi központja a forrása. A Gaudium et spes 16. fejezetében ezt olvassuk: „Az ember a tudata mélyén olyan törvénnyel találkozik, amelyet nem ő szabott meg önmagának; amelynek engedelmeskedni tartozik. E törvény szava mindig arra szólítja, hogy szeresse és cselekedje a jót és kerülje a rosszat. A kellő pillanatban felhangzik a szív mélyén: tedd ezt! óvakodjál attól! Igen, van olyan törvény, amelyet Isten írt az ember szívébe; és éppen abban áll az ember méltósága, hogy megtartja ezt a törvényt; szerinte is fogják megítélni. A lelkiismeret az egyén legrejtettebb magva, és szentély, ahol egyedül van Istennel, akinek a szava felhangzik a lélek mélyén... Minél inkább érvényesül tehát a helyes lelkiismeret, annál inkább tartózkodnak az egyének is, a közösségek is, hogy kényük-kedvük szerint döntsenek, és annál inkább iparkodnak az erkölcs tárgyi szabályaihoz alkalmazkodni. Nem ritka eset, hogy a lelkiismeret elháríthatatlan tévútra siklik; emiatt még nem veszíti el méltóságát. Ez azonban nem állítható olyan esetben, amikor valaki mit sem törődik az igaznak és a jónak keresésével, és lelkiismerete megszokja a bűnt, lassankint szinte vakká lesz tőle”.

Íme, a rövid, de igen találó szintézis. Az emberi személy méltóságának alapja a lelkiismeret, a belső engedelmesség az objektív normához, ami a gyakorlat számára lehetővé teszi, hogy megkülönböztesse a jót a rossztól. Figyelmezteti az embert a rosszra, és arra törekszik, hogy megnyerje a jó számára. A lelkiismeret az embert nem csak felületesen akarja a jóhoz kötni, hanem mélyebben, hogy — Aquinoi Szent Tamás szavaival — *bonus in quantum homo* — jó, amennyiben ember legyen; hogy ne veszítse el azt az alapvető jót, ami emberi lényege. A lelkiismerethez való alkalmazkodás a kulcsa az ember erkölcsi nagyságának, alapja „királyi méltóságának”, „uralmának”, mely — etikai értelemben — „önrendelkezés” is. A lelkiismeretnek engedelmeskedni a keresztény számára valóságos részesedés Krisztus királyi küldetésében: „*in munere regali Christi*”. A lelkiismerethez való alkalmazkodás, mely egyben a szeretet isteni törvényére hallgat, azt eredményezi, hogy „Krisztusnak másokban szolgálni” egyenlő az „uralkodással”. (vö. Lumen gentium, 36).

3. A bűnbánat szentsége

Íme, a teljes mértéke annak, hogy a kereszteny miként részesedik Krisztus királyi küldetésében, „királyi méltóságában”.

A lelkiismeret, mint téma, tipikusan lelkigyakorlatos téma. A lelkigyakorlatok egész felépítése akörül csoportosul. Benne rejlik az embernek az a különleges misztériuma, melyet a „megtestesült Ige misztériuma világít meg” (Gaudium et spes, 22). Jézus Krisztus mindig utalt arra a szoros kapocsra, mely az ő küldetése és az ember lelkiismeretében rejlő misztérium között fennáll. Már Keresztelő János is így hirdette a Messiás jöttét: „*Metanoietel! Térjetek meg!*” (Mt 3,2). Mielőtt meggyógyította volna a bénát, Jézus előbb azt mondta neki: „Fiam, bocsánatot nyertek bűneid”, és csak azután: „kelj fel és menj” (Mk 2,5,11). A test meggyógyításával csak azt bizonyítja, hogy hatalma van a bűnbocsánatra, hatalma van az ember lelke fölött. „Mi könnyebb, ha azt mondom a bénának: Bocsánatot nyernek bűneid?, vagy ha azt: Kelj fel, fogd az ágyadat és járj?” (Mk 2,9). Válaszként adja ezt azoknak, akik magukban ezt gondolták: „Hogyan beszélhet ez így? Káromkodik! Ki bocsáthatja meg a bűnöket? Nem egyedül az Isten?” (Mk 2,7 stb.).

Jézus megbocsátja a bűnöket keresztiének (vö. Kol 2,14; 1Pt 2,4) és feltámadásának (vö. Róm 4,25; 2Kor 5,15) ereje által. Mikor először jelenik meg feltámadása után a cönakulumban, ezekkel a szavakkal fordul az apostolokhoz, akik — azt lehet mondhatni — a húsvéti misztérium legfőbb gyümölcsei: „Vegyétek a Szentlelket. Akinek megbocsátjátok bűneit, bocsánatot nyert” (Jn 20, 22-23). Jézus nem vádolja a bűnöst, hiszen ő Megváltója a bűnösnek. A pásztor, aki az életét adja a juhaiért. Kétségtől a bűn van tanításának, figyelmének és az emberért való minden gondoskodásának középpontjában. Ahogy azonban Jézus a bűnnel, vagy inkább a bűnössel szembenéz, magatartásán keresztül valahogy megérezni az ember méltóságát, mondhatnánk, „királyi méltóságát”, aki őszintén elismeri bűnösségét és jó útra tér.

Az embernek ez a királyi vonása mutatkozik meg a bűnbánat szentségének a gyakorlatában. Az ember, aki letérdel, hogy megvallja bűneit, ezzel a cselekedetével méltóságát hangsúlyozza e kivételes percben. Tekintet nélkül bűneinek nagyságára, melyek lelkiismeretét nyomják, melyek méltóságát megálázzák, az a tény, hogy az igazságnak megfelelően bevallja őket, hogy Istenhez fordul, az ember különleges méltóságát, szellemének nagyságát mutatja meg. Tudjuk, milyen mértékben támaszkodik ez a nagyság Isten kegyelmére. Gyóntatóatyák, mint Vianney Szent János, Ars-i plébános is, sokat mondhatnak erről. Nagy és fenséges az ember benső igazságának ez a pillanata, melyben Isten felé fordul. „*Tibi soli peccavi*” énekli a Zsoltáros (Zsolt 51,6) „egyedül teellened vétettem”. — „Atyám, vétkeztem az ég ellen és te elled!” vallja meg a tékozló fiú. A belső igazságnak ebben a percben egészen kivételes kapcsolatba kerül az ember Istennel magával. Ebben áll a bűnbánat

szentségének kegyelme, mely a megfeszített Krisztustól jön. Általa, aki keresztre feszítettet és feltámadt, jönnek létre ezek a csodálatos találkozások az ember és Isten között, melyek bár a hit éjszakájában történnek, de mégis valami módon a „szemtől-szembe” (1 Kor 13,12) való találkozás bélyegét viselik magukon. A kegyelem ereje a találkozás mélységében és egyszerűségében nyilvánul meg, mely egyrészt az embernek abból a benső tapasztalatából adódik, hogy bűnös, másrészt abból a mély bizonyosságból és bizalomból, hogy Isten meg tud és meg fog bocsátani... „Ki bocsáthatja meg a bűnöket? Nem egyedül az Isten?” (Mk 2,7).

Az utóbbi években a teológia és a pasztoráció is a bűnbánat szentségének közösségi, egyházi jellegét hangsúlyozta. A bűn sérti a társadalmat, az egyházi közösséget, az emberiséget. Az első keresztény századok erősen hangsúlyozták ezt a szempontot. Igaz, hogy ezt sohasem hanyagolták el, bár a gyakorlat bizonyos individualizmus látszatát keltette. A bűnbánat szentsége a személy javát szolgálja az egyházi közösségben. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, milyen nagy jelentőségű az ember személyes találkozása Istennel igaz lelkiismeretének mélyén, ahogy ez a Zsoltáros szavaiban jut kifejezésre: „egyedül te ellened vétettem...”. Ebben a szentségben az Atya, aki „a rejtekben lát” (Mt 6,6), a rejtekben hallgatja meg az embert, aki kitarja lelkiismeretét, az embert, királyi voltának ebben a különleges percében. Krisztustól kapta ezt, hogy részesedjen a királyi szabadságban, és hogy magát legyőzve és szent élet által, végül is legyőzze önmagában a bűn uralmát” (Lumen gentium, 36).

4. A lelkipásztori küldetés

Az Isten országát nem lehet másképpen megérteni, mint a bűn fölötti győzelmen keresztül, mely a kegyelemnek és az ember szabad akaratának a közös műve. A pap, amikor gyóntat, tanúja ennek a nagy pillanatnak és térden állva kellene, hogy részt vegyen benne. Bár mint gyóntató, együttal bírāja, vezetője, mestere testvérének, mindezeket a feladatokat nagy tisztelettel kell gyakorolnia az ember misztériumával szemben, melynek magyarázata Krisztus misztériumában van. A megfeszített és feltámadt Krisztus éppen úgy jelen van a gyóntatószékekben, mint ahogy jelen van az oltáron a szentmiseáldozatban a pap révén, s amint jelen van a beteg ágyánál, mikor a nagybetegek szentségét szolgáltatja ki és az egyház minden szentségi szolgálatában.

A királyi hatalmat egészen különleges formában hagyta Jézus Krisztus az egyházra, a lelkipásztori küldetésben, amit a püspökök gyakorolnak Szent Péter utódának fennhatósága alatt, valamint a papok és diakonusok a püspökök vezetésével (vö. Lumen gentium, 18-29). A lelkipásztori küldetés forrása, állandó indítéka, példája és eszménye Krisztus, a „Jó Pásztor”, ahogyan az Evangélium bemutatja (Jn 10,11-16). Az igazság az, hogy az egyházban a

lelki hatalom arra való, hogy kinyilvánítsa az ember méltóságát és királyi voltát megvalósítsa, amit Krisztustól, a „Jó Pásztortól” kapott. Ez itt nyer tökéletes megerősítést. „Ismerem enyéimet, és enyéim ismernek engem” (Jn 10,14); „Más juhaim is vannak, melyek nem ebből az akolból valók” (Jn 10,16); „...Ha megtalálta, boldogan veszi vállára” (Lk 15,15). Az egyház története minden időkben, beleértve a magunkét is, telve van a Jó Pásztor követőinek példáival.

Mielőtt befejezném ezt az elmélkedést, szeretnék feleleveníteni egy képet, mely oly közel van a püspökök és lekipásztorok szívéhez. Ez a püspöknek a képe, aki „kánoni látogatása” során betér egy plébániára. A plébánia nem csak egyházmegyéjének alapegysége, hanem Isten népének közössége, mely részese Krisztus hármasküldetésének és minden emberi gyarlóság, hiba és bűn ellenére is magában hordja Krisztus hármasküldetését, s ezzel a királyi hatalom ráruházott pecsétjét. Ezt a „királyi” jelleget a legkülönbözőbb körülmények között is fel kell ismerni: az ifjú emberben, aki bér málkozik, a házassaladókban, akik püspökük előtt megismétlik házassági ígérétüket, a betegekben és öregekben, akik otthonukban, vagy a kórházi ágyon fogadják főpásztorukat. Az emberi méltóság, a királyi vonás Krisztustól ered, aki Isten egész népéből „királyi papságot” alakított (Jel 1,6). Ez mutatkozik meg abban az örömben, mely a püspök ottlétét kíséri a plébánián.

Minél nehezebb lesz az egyes embernek, a családoknak, a társadalomnak, a világnak az élete, annál szükségesebbé válik, hogy a „Jó Pásztor” alakja kirajzolódjék tudatunkban, a jó pásztore, aki életét adja juháiért (Jn 10,11). A püspök, aki az egyházközségeit meglátogatja, tulajdonképpen zarándok, aki minden plébánián a Jó Pásztort látogatja meg: Isten népét, amely részese Krisztus királyi papságának. Így minden ember ilyen szentély, akinek „misztériumát” teljességgel csak a megtestesült Ige misztériuma világítja és magyarázza meg (vö. Gaudium et spes, 22).

KRISZTUS IMÁJA A GETSZEMÁNI KERTBEN

1. *Résztétel Krisztus imájában*

Most vissza kell térnünk egy témához, mellyel már foglalkoztunk, és ez az ima. De most nem annyira *beszélni* akarunk az imáról, mint inkább emberi lehetőségeinkhez képest és a kegyelem segítségével *részt szeretnénk venni magának Jézus Krisztusnak imájában*.

Tudjuk, mily gyakran imádkozott egyedül. Ilyenkor különvált tanítványaitól, hogy Atyjával legyen együtt. Gyakran, mikor a többiek pihentek, „Az egész éjszakát Isten imádásában töltötte” (Lk 6,12). Egyetlen alkalommal kérte Jézus az apostolokat, hogy imádkozzanak vele, és ez a Getszemáni kertben volt, ahova a Mester az utolsó vacsora után kiment az apostolokkal. Mindnyájuk szeme előtt volt és telve volt a szívük mindazzal, amit Jézus az utolsó vacsorán tett és mondott. És íme, most hármat közülük magával visz: Pétert, Jakabot és Jánost, ugyanazokat, akik a Tábor hegyén is vele voltak, és mondta: „Várjatok itt és virraszatok velem. Kissé tovább ment és arra borulva így imádkozott” (Mt 26,38-39). Világos, hogy ez felhívás volt, hogy vegyenek részt imájában.

Miért éppen most? Miért csak most? Talán mert már bevezette őket a saját misztériumában való részvételre: kenyeret adott nekik eledelül, mondván: „Ez az én testem, melyet értetek adok” (Lk 22,19), és bort italként, mondván: „Ez a kehely az új szövetség az én véremben, melyet értetek ontok” (Lk 22,20). Majd hozzáfűzte: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre” (Lk 22,19). Így tehát már bevezette őket saját misztériumának mélyére.

2. *Az ember mélységes ismerete*

Jézus imádkozni kezd. Miután 3 tanítványát hátrahagyta — mint már annyiszor tette máskor is — beszél Atyjával. Most azonban mindez véglegesen döntő. Ezúttal, mintha Krisztus emberi lelkének mélyéről fakadna az ima, felszínre hozva emberi mivoltának teljes igazságát, kimutatva rettegésének mélységeit az Emberfia életének ebben a konkrét pillanatában, de ugyanakkor rettegését is övéiért. „Én vagyok a jó pásztor. A jó pásztor életét adja juhaiért” (Jn 10,11). Jézus evvel a mérhetetlen és univerzális aggodalommal, melyet minden egyes emberért és az egész emberiségért érez, kezdi el imáját. „Ismerem enyéimet, és enyéim ismernek engem” (Jn 10,14). Az ember mély ismeretét tükrözi ez az ima, az egyes emberét és az emberiségét, mely az első bűn okozta drámai törés után, a történelem tanúsága szerint, mind jobban távolodik az Atya akaratától, borzalmas következményeket vonva maga után.

Ez az ember nagy ismeretének az imája, mert arról, aki ezt mondja, így szól az Írás: „...nem szorult rá, hogy bárki is felvilágosítsa az emberről, tudta, mi lakik az emberben” (Jn 2,25).

3. „*Atyám, ha lehetséges, kerüljön el ez a kehely*”

Milyen szavakból állt Jézus imája? — Nagyon jól ismerjük ezeket. Rövid, de ennek a döntő órának megfelelően súlyosak, mikor Jahve szolgájának meg kell valósítania Izaiás jóvendölését. „Jézus Krisztus nem volt majd Igen, majd Nem, hanem az Igen valósult meg benne” (2 Kor 1,19).

Jézus szavai a Getszemáni kertben egyszerűek, a legmélyebb igazságokat és a legfontosabb döntéseket fejezik ki. Jézus ezt mondja: „Atyám, ha lehetséges, kerüljön el ez a kehely, de ne úgy legyen, amint én akarom, hanem amint te” (Mt 26,39). Figyeljünk fel arra, hogy már nem is lehet tőle eltávolítani ezt a kelyhet, mivel már át is adta azt az egyháznak, mint az „új és örök szövetségnek” a kelyhét, vérenek kelyhét, melyet ki fog majd ontani. És mégis így imádkozik Jézus: „ha lehetséges, kerüljön el ez a kehely”...

Mit jelentenek ezek a szavak: „ha lehetséges”? Végül is az Isten Fiának az imája ez, aki igazi emberségében is a Szentlélekben „mindent átlát, még Isten mélységeit is” (1 Kor 2,10). Ő, aki legtökéletesebb módon részese az isteni szabadság misztériumának, tudja, hogy nem szükségképpen kell így történni, de ugyanakkor, mivel a legteljesebb módon vesz részt az isteni szeretetben is, tudja, hogy ez nem lehet másként. Tulajdonképpen ezért is jött ide, a Getszemáni kertbe, hogy az öröktől kimondott ítélet megerősítését hallja az időben is (vö. Kol 2,14). És mégis úgy jött ide, térdre borult és imádkozott, mintha ennek az öröktől kimondott ítéletnek itt és most kellene először elhangzania. „Ha lehetséges, kerüljön el ez a kehely”...

Az ima mindig az örökkévalóság meglepetésszerű betörése a jelen óra konkrét méretei közé, az örök Bölcsesség leszűkítése az emberi megismerés és érzékelés határai közé, és az örök Szeretet beszűkítése az emberi szív méreteire, mely sokszor képtelen annak befogadására és szinte megreped tőle.

Miközben imádkozott, véres veríték gyöngyözött homlokáról, emberi szíve kimondhatatlan gyötrelmének beszédes jeleként. „Krisztus halandó életében hangos kiáltással és könnyhullatással imádkozott és könyörgött ahhoz, aki meg tudta menteni a haláltól” (Zsid 5,7).

4. *Az emberi akarat találkozása Isten akaratával*

Ez az ima Jézus Krisztus emberi akaratának a találkozása az örök isteni akarral, mely ebben a percben az Atya akaratának megnyilvánulása a Fiúra vo-

natkozóan. A Fiú azért lett emberre, hogy ebben a találkozásban teljességgel részt vegyen az igazi emberi akarat és szív, mely el szeretné kerülni a rosszat, a szenvedést, az elítéltetést, az ostorozást, a töviskoronát, a keresztet, a halált. Azért lett emberre, hogy ennek az igazságnak az alapján, az igazi emberi akaraton és szíven keresztül nyilvánuljon ki a szeretet egész nagysága, mely önátadásban, áldozatban fejezi ki magát. „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda” (Jn 3,16). Ebben az órában ennek az örök Szeretetnek kell megvalósulnia az emberi szív áldozatában. És valóban meg is valósul. A Fiú, mielőtt még a kereszt oltárán áldozná föl magát, előbb megteszi ezt szívének oltárán.

Az emberi akarat, az ember akarata találkozik Isten akaratával. Az emberi akarat a szív által beszél és igazi emberi voltát fejezi ki: „Ha lehetséges, kerüljön el ez a hely.” Egyidejűleg az ember akarata Isten akaratának adja át magát, mintha nem törődne igazi emberi voltával, szívének sikolyával. Olyan mintha nemcsak magára venné az Atyának és a Fiúnak ítéletét a Szentlélekkel egységben, hanem Istennek erejét is, mely Isten akaratából ered, aki maga a Szeretet (1 Jn 4,8).

Az ima, végelemzésben tehát az emberi akarat találkozása Isten akaratával. Különleges következménye a Fiú engedelmissége Atyjának: „Legyen meg a te akaratod.” Az engedelmisség elsősorban nem a saját akatról való lemondást jelenti, hanem inkább a lelki látás és hallás megnyílását a Szeretet felé, aki nem más, mint Isten, aki annyira szerette a világot, hogy egyszülött Fiát adta oda érte (vö. Jn 3,16). „Íme az ember,” Jézus Krisztus, az Isten Fia: a Getszemáni kertben imája után felkel, megerősödve engedelmissége által, mert ezáltal ismét találkozott a Szeretettel, mely az Atya ajándéka a világnak és minden embernek. Felkel és visszatér tanítványaihoz ezekkel a szavakkal: „...itt jön, aki elárul engem” (Mk 14,42).

5. A feltámadás misztériuma

Harmadszor közelített hozzájuk, megszakítva magányos imáját. Most is, mint előbb, alva találta őket. Az imént ezt mondta nekik: „Így hát egy órahosszat sem tudatok virrasztani velem? Virrasszatok és imádkozzatok, hogy kísértésbe ne essetek. A lélek ugyan készséges, a test azonban gyöngé” (Mt 26,40-41). Mindazonáltal ezek a szavak nem ébresztették fel őket álmukból. Péter, Jakab és János nem voltak elég erősek követni Krisztus felhívását, melyet a Getszemáni kert bejáratánál intézett hozzájuk, hogy vegyenek részt imájában. A kérésből szemrehányás lett, és Krisztus minden tanítványa magára veheti azt. Bizonyos módon az egész egyház újra hallja ezeket a szavakat, mintha hozzá intézte volna őket Krisztus és valahogyan ki akarja pótolni azt az elvesztett órát, mikor Jézus egyedül volt a Getszemáni kertben. Az apostolok emberi gyöngesége megakadályozta őket, hogy a Megváltó felhívá-

sára válaszoljanak, és így egyedül hagyták őt. Nyilvánvalóvá teszi ez a megváltás misztériumának mély értelmét, melyben a Fiúnak teljesen egyedül kellett maradnia kettesben az Atyával. Ez az egyedüllét az isteni misztérium egészen sajátos dimenzióját adja, mely együttal az Emberfiának emberi műve is.

És íme, az egyház szünet nélkül keresi azt a Getszemáni kertben Péter, Jakab és János elalvása révén elvesztett órát, hogy eleget tegyen ezért a mulasztásért, a Mesternek ezért az elhagyatottságáért, mely még növelte szenvedését. Most már lehetetlenség visszahelyezni ezt az órát történelmi valóságába. Mint ilyen, a múlthoz tartozik, és Istennek az örökkévalóságához. Mindazonáltal a keresésnek igénye szívügye lett mindazoknak, akik az isteni Szív misztériumát mélységesen átéltek. Az Úr Jézus lehetővé teszi számunkra, hogy együtt legyünk vele ebben az órában, mely történelmileg visszavonhatatlanul a múlté, és felszólít ma is, hogy vegyünk részt szívének imájában: „Nemzedékről nemzedékre száll szívének gondolata... hogy lelküket a halálból kiementse és táplálja őket éhségükben” (Jézus Szíve miséjének bevezető éneke). És amikor nemzedékről nemzedékre magunkévá tesszük szívének szándékait, minden emberi gyengeség ellenére is Krisztus misztikus testének egysége is megvalósul.

Milyen mély értelemmel teli ez a szó: „virrasszatok!” „Virrasszatok... hogy kísértésbe ne esetek!” Krisztus ránk hagyományozza ennek az órának a megpróbáltatását, mely mindörökre megmarad próbatételnek, tanítványai s az egész egyház számára.

„Én vagyok a szőlőtő...” mondja az Úr, és ezek a szavak ráillenek Jézus helyzetére a Getszemáni kertben. „Én vagyok a szőlőtő, ti a szőlővesszők. Amint a szőlővessző nem tud gyümölcsöt hozni önmagától, ha nem marad a szőlőtőn, úgy ti sem, ha nem maradtok bennem” (Jn 15,5,4). „Én vagyok az igazi szőlőtő, Atyám a szőlőműves. Minden szőlővesszőt, mely nem hoz gyümölcsöt bennem, lemetsz rólam, a gyümölcsözőt pedig megtisztítja, hogy még többet teremjen” (Jn 15,1,2).

A Getszemáni kert imája folytatódik. Az egyes embernek és az egyháznak minden megpróbáltatásában vissza kell térnie a Getszemáni kertbe és Krisztussal együtt imádkozni. Emberi szemszögből nézve ez az ima nem nyert meghallgatást. De „a ti gondolataitok nem az én gondolataim,” mondja az Úr, „és az én utaim nem a ti utaitok” (Iz 55,8). De ugyanakkor a győzelem kezdete. Annak a megváltó tevékenységnek kezdete, melynek gazdagságából az ember és a világ nem szűnik meg meríteni, mert a megváltásban vált világgossá, mily nagyon szerette Isten az embert és a világot (vö. Jn 3,16).

És ily módon a Getszemáni kerti ima meghallgatást nyert.

1. *Eszkatológia és szentség*

„Mindez előkép számunkra... akik a végső időben élünk” (1Kor 10,11).

Az egyházzól szóló konstitúcióban a Zsinat egy külön fejezetet szentelt az eszkatológiának. Azonban nemcsak az ember eszkatológiájáról van benne szó, úgy amint ez klasszikus kézikönyveinkben található „A végső dolgokról” szóló fejezetben (Lumen gentium, 48-51), hanem „a zárándokúton lévő egyház” eszkatologikus jellegéről és a mennyei egyházzal való egységéről.

Ebből adódott a nézőpont eltolódása, mely rávilágított olyan témákra és vonásokra, melyek nem találhatók meg az ember eszkatológiájával foglalkozó klasszikus művekben. A végső dolgokkal foglalkozó művek, meg a régi katekizmusok is, az eszkatológiai témán belül olyan igazságokkal foglalkoztak, mint a halál, az ítélet, a mennyország, a pokol, a purgatórium, míg a zsinati eszkatológia olyanokat emel ki, mint „Krisztusban mint főben összefoglalni mindent” (vö. Ef 1,10) meg „új egek” és „új föld” (vö. Iz 65,17; Jel 21,1). Ez az igazság valami módon a húsvéti misztériumban van már elővételezve, kiemeli az egyház jellegét, mely hivatva van a világot előkészíteni a megígért megújításra, „restaurációra,” mely Krisztusban már elkezdődött (vö. Kol 3,10; Jel 21,2-5). Az örök Ige megtestesülése óta a világ és az emberiség magában hordja az eljövendő teljesség csírát (vö. Ef 1,10). Ez a leglényegesebb igazság abban, amit a Zsinat az eszkatológiával kapcsolatban tanít.

„Már elérkezett tehát a végső idő (vö. 1Kor 10,11), visszavonhatatlanul le vannak rakva a világ megújításának alapjai” (Lumen gentium, 48).

„Krisztus mindenkit magához vonzott, amikor felemelték a földről” (vö. Jn 12,32 a görögben).

„Jézus Krisztusban mindnyájan hivatalosak vagyunk az egyházba, és ott Isten kegyelméből eljutunk az életszentségre. Az egyház azonban csak a mennyei dicsőségben válik majd tökéletessé, amikor elérkezik a mindenség megújulásának ideje (vö. ApCsel 3,21)” (Lumen gentium, 48).

Ezek a csodálatos igazságok, melyek láthatóan az Újszövetség szívéből, és pedig az apostolok leveleiből sarjadnak, nemcsak az egyház zárándokútját emelik ki, hanem az irányát és célját is megmutatják ennek az útnak. Az ember élete, melyet a végcélhoz vezető úthoz lehet hasonlítani, és az egyház zárándokútja olyan bizonyosságok, melyek mélyen benne gyökereznek az emberi tudatban (vö. pl. Zsolt 16,11; 119,26-32; Lk 24,32-35; Jn 14,5-6). Lényének személyes jellege, valamint értelme és szabadsága miatt, melyek mind megkülönböztetik a látható világtól, az ember nem is gondolhatja el másképpen az életét. A zárándoklat analógiája, az úttal való összehasonlítás nagyon ráillik az emberre (vö. Zsid 13,14). Az Abszolutum keresője (vö. Lu-

men gentium 49,50). Ezek és hasonló kifejezések megerősítik az ember eszkatológikus jellegét vallási vonatkozásban is. Az ember Isten felé tart, aki végső célja. Az ember a szent város felé tart (vö. Zsolt 122,1-4; Iz 2,2-5; 35,10), a szentély felé, melyet csak ő érhet el. A „szent”-nek, a „szakrális” értékeknek dimenziója alkotja az emberi lét és egyúttal az ember kiteljesedésének legmagasabb és végleges szféráját. Ebben a dimenzióban alakul ki az ember a legteljesebben. A „szent” világ vonzása által az egész emberi lét felemelkedik, magasabb szintre kerül, az alacsonyabb felé húzó természete ellenére is (vö. Jn 3, 3-7; 8, 23; Kol 3, 1-2; Jak 1,17; 3, 15-17). Ha az ember a „szent” értékekből él, akkor tökéletesebben teljesítheti ki személyiségét.

A számos tudományos tanulmány, melyek a „szent” dimenziót az emberi természet követelményeként mutatják be, szembeszállnak azokkal a bölcseleti és tudományos felfogásokkal, amelyek a „szent”-ség fogalmát értelmetlennek tartják, és a „szent”-ben, különösképpen a „Legszentebb-ben” akarják az ember elidegenedésének sőt bizonyos értelemben „elembertelenítésének” okát látni. Ebből ered gyakran a deszakralizációnak a követelménye, a harc minden ellen, ami szent, az emberi létnek minden nivóján, legfőképpen pedig a nyilvános-, és a közéletben. Makacs akarása annak, hogy az ember minden szentségtől távol legyen, hogy csupán „ember” legyen, deszakralizált, azaz szentségtől mentes.

Ezzel szemben az egyház és az egész emberiség tapasztalata mutatja, hogy épp a „szent” vonalán válik az ember igazán emberré: ez az igazi „humanizáció”. Ezen a vonalon az egyháznak bőséges történelmi tapasztalat áll rendelkezésére. Elég, ha a többi között Isten szolgálóinak boldoggá és szentté avatására gondolunk, meg az emberi szentség történetére a századokon és generációkon keresztül. Éppen ez a gazdag történelem, melynek folyása soha nem apadt el, adja a zsinati eszkatológia valódi alapját. Ez a földi zarándokútját járó egyházat egyesülve látja a mennyei egyházzal (vö. Ef 5, 26-27; Jel 5,10; 7, 9-10; 19, 7-8).

2. „Haladás” vagy „próbatétel”

El kell ismerni, hogy ez a zsinati eszkatológia telve van a jó végső győzelembe vetett hittel (Jn 16,33; Róm 8,37; 1 Jn 5,4; 2,13.14; Jel 4,5; 5,9-10; 7,14-17; 12,10-11 stb.), hogy az ígélet szerint minden megújul, ami Krisztussal már kezdetét is vette, mert az egyház kezdetétől fogva zarándok egyház. Ezen kívül az egyház szembetalálkozik a történelem realitásával is, mely a haladást és a fejlődést kívánja és szembe kell néznie az erkölcs és az emberi kultúra kríziseivel is.

A haladás fogalma ott van ugyan az emberek ajkán és az emberi gondolatban, de a valóságban ott látjuk a veszteséget, hanyatlást és romlást. Így kér-

dezhetjük, hogy valójában, az egészet tekintve a hanyatlás nem erősebb-e a haladásnál? A Zsinat megkísérelte az ember haladásának kritériumát felállítani, amikor kijelentette: „Az ember azáltal értékes, ami ő maga, nem pedig azáltal, amije van” (Gaudium et spes 35). De kérdés, hogy manapság tényleg ezt tekintik-e a haladás kritériumának?

Az történelem tanúsága, különösen korunké, egyre nagyobb távolságot mutat az anyagi téren való rendkívüli gazdagodás, és az emberek személyes — szellemi, erkölcsi — értégyarapodása között. Azt mindenesetre biztosan állíthatjuk, hogy az emberek, általánosságban véve, nem gyarapodnak annyira személyi értékükben, mint anyagi javaikban.

A dialektikus materializmussal és az egész materialista „eszkatológiával” szemben, napvilágot látnak olyan okmányok, mint az úgynevezett „Római Klub” jelentése is: „A gazdasági haladás hatáiról”, melyek szorosan tudományos tanulmányok alapján bejelentik a mai civilizáció bukását, és pedig a természeti kincseknek rablógazdálkodással való kihasználása következtében, a természetes környezet megmérgezése és kipusztítása miatt, valamint a népességi problémák miatt, nem beszélve a fegyverkezésre fordított csillagászati összegekről. Ezeknek a jelentéseknek szerzői végül is követelik — elemzésük következményeként — annak az aránytalanságnak a megszüntetését, amely az ember birtoka és az ember személyes értéke között fennáll. Úgy látszik azonban, hogy hiányzik az emberekből az erő, hogy ezt a kiegyenlítést végre tudják hajtani.

Nyissuk ki a Szentírást és fussuk végig könyveit. Minduntalan olyan tényekre bukkanunk, amelyek megerősítik ezt az emberre és a világra vonatkozó szomorú igazságot (vö. Ter 6,5-6; 18,20; MTörv 32,15-21; Bir 2,11-13; Bölcs 14,22-29 stb.). Szent Pálnál is megtaláljuk ugyanennek az igazságnak a kifejezését: „Amint Istent nem méltatták arra, hogy teljesen elismerjék, úgy Isten is romlott eszközre hagyta őket, hadd viselkedjenek alávalóan. Telve is vannak minden gonoszsággal, hitványsággal, paráznasággal, kapzsisággal, romlottsággal; telve irigységgel, gyilkos szándékkal, vetélkedéssel, ármánykodással, gonoszlelkűséggel. Árulkodók, rágalmazók, istengyűlölők, gyalázkodók, kevélyek, kérkedők, fortélyos gazok, szüleiknek engedetlenek, okatlanok, megbízhatatlanok, lelketlenek, hitszegők, könyörtelenek” (Róm 1, 28-31).

Minden bizonnyal ez a pogány Róma képe, melyet más leírásokból is ismerünk, mint pl. Sienkiewicz „Quo vadis” című regényéből. De nem hasonlít-e nagyon sok vonásában a mi korunkra ez a kép? Lehetne itt számtalan irodalmi művet idézni, mely az ember, a társadalom mai helyzetét ecseteli a világ minden részében. Szörnyű ez a kép, amely a totalitáris államokban lévő emberek életét tükrözi, ahol az embert megfosztják létének értelmétől, vagyis attól a szabadságtól, hogy önálló véleménye legyen és szabadon cselekedhessen. Nem hiányoznak azok a művek, melyek szomorú tanúságot tesznek „haladó” korunkról, ahol újra virágzik a rabszolgaság, és melyben helyet ta-

lálnak a koncentrációs táborok és a gázkamrák. Nem jobb a helyzet a liberális kormányzattal rendelkező országokban sem, ahol az emberek belebetegszenek a jólét és a szabadság túlzásaiba. Itt a legkülönbözőbb visszaélésekkel találkozhatunk. Nem ezt bizonyítják-e a kábítószeres használat, a terrorcselekmények és az emberrablások?

Ehhez járul még az a mind mélyebb szakadék, amely a jólétben tobzódó társadalmakat elválasztja az úgynevezett harmadik világtól, melyben százmilliók küzdenek az éhínséggel és a nyomorral (vö. *Populorum progressio*).

A *Gaudium et spes*-ben ezt olvashatjuk: „Az ember egész történetén végigvonul valami élet-halál harc, a sötétség hatalmai ellen; a történelem hajnalán kezdődött és az Úr tanítása szerint az utolsó napig fog tartani (Mt 24,13; 13,24-30 és 36-43). Az ember benne áll ebben a harcban, szüntelenül küzdenie kell, hogy kitarthasson a jóban; Isten kegyelmének segítségével, és csak komoly erőfeszítések árán tudja elérni saját belső egységét” (*Gaudium et spes*, 37).

Így hát maga a haladás is hozzájárul, hogy az ember fáradtságát, küzdelmét és megpróbáltatását növelje. Az a benyomása lesz az embernek, hogy ahogyan az ember által alakított világ halad, úgy növekszik annak a nehézsége, hogy az ember ember legyen, és hogy felelős legyen a jóért és a rosszért (vö. Ter 4,6-7; 1 Kir 3,9; Zsolt 1 és 119; Kol 4). A feszültségek is elszaporodnak a világ különböző pontjain. Ez a helyzet a mi korunkban, ebben a világban, mely nemsokára befejezi Krisztus utáni második évezredét. Nincsen-e itt valami analógia Krisztus beszédével, melyben Jeruzsálem pusztulását és a második eljövetelét megelőző jeleket jelenti be? „Vigyázzatok, senki félre ne vezessen titeket. Sokan jönnek majd az én nevemben s azt mondják: Én vagyok a Krisztus, és sokat megtevesztenek. Hallotok majd háborúkról és háborús hírekről. Vigyázzatok, ne rémülődzzetek. Ennek mind meg kell történnie, de ez még nem a vég” (Mt 24,4-8). És figyelemre méltó, hogy Jézus ebben az összefüggésben jelenti be tanítványainak az üldöztetést: „Aztán majd sanyargatnak és megölnék titeket, és miattam gyűlölni fog minden nemzet. Sokan el is tántorodnak hitüktől, elárulják és gyűlölni fogják egymást. Számos hamis próféta támad és sokat tévedésbe ejtenek. A gonoszság elhatalmasodásával sok szívben kihűl a szeretet, de aki állhatatos marad mindvégig, az üdvözüli” (Mt 24,9-13).

3. A halál misztériuma

„Nem tudjuk, mikor teljesedik be a föld és az emberiség ideje, és nem ismerjük a módot, ahogyan a mindenség átalakul” (*Gaudium et spes*, 39), viszont egy dolog bizonyos mindnyájunk számára, és ez a saját halálunk. „El van határozva, hogy az ember egyszer haljon meg” (Zsid 9,27). A halál bizonyossága minden egyes ember tudatába bele van vésve és ez a tudat min-

den más emberrel közös. „Az ember sorsa a halállal szembesítve válik a legnagyobb rejtéllyé. Az embert gyöttri a fájdalom és a test fokozódó felbomlása, és még inkább a rettegés, hogy egyszer s mindenkorra szűnik meg majd a léte. Igaza van azonban, amikor szívének ösztönzésére írtózzal utasítja el azt a gondolatot, hogy személyisége teljesen szertehull és végképp megsemmisül. Az ember lázad a halál ellen, mivel magában hordja az örökkévalóság magját, amely nem vezethető vissza a puszta anyagra. A technika összes próbálkozásai, bármilyen hasznosak is, nem képesek csillapítani szorongását. Az élet meghosszabbítása ugyanis nem elégítheti ki a továbbélésnek azt a vágyát, amely kitéphetetlenül gyökerezik az ember szívében” (Gaudium et spes, 18).

Ez a félelem, „hogy mindennek örökre vége” talán a legjobb érv, az élet, a létezés értéke mellett, abból kiindulva, hogy „létezni jó”³⁵ és „jobb, mint nem létezni”³⁶. Ezek a legmélyebb és leglényegesebb megfogalmazásai a filozófiának, melyek a halál tapasztalatán alapszanak. A mai filozófia, különösen pedig az egzisztencializmus, nagy érdeklődést mutat e probléma iránt. Az embernek nincs tapasztalata a halálról, mert az határeset, mely már kívül esik az ember tapasztalati körén. Az emberek csak a halál tényét állapítják meg, de életük során nem tapasztalják meg, hogy valójában mi a meghalás. S bár annyian megkísérlik megtapasztalni, mégis mindenki egyedül hal meg.

A halál előtti egyedüllét a kereszten függő Krisztusnak ezekben a szavaiban talál kifejezést, melyek ismételten okoztak fejtörést teológusoknak és íróknak: „Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?” (Mk 15,34; Mt 27,46; vö. Zsolt 22,1). Talán ezekben a szavakban akarta Isten Fia, aki igazi ember is, kifejezni a halál emberi valóságát, a meghalás emberi megtapasztalását. Ez a tapasztalat megőrizte teljes dimenzióját, bár Krisztus lelke sose vesztette el Isten világos látását. Lehetséges, hogy ennek a víziónak jegyében a halál emberi megtapasztalása még sokkal fájdalmasabb, épp úgy, mint az emberi bűnöknek a „megélése” a Getszemáni kertben.

A világ végső ideje, mint fentebb láttuk, nagy titok marad. Ezzel ellentétben, ebben a világban, melyben minden mulandó (1 Kor 7,31), az emberek minduntalan elérik ezt a „határesetet”, a halált; földi napjaik vége felé haladnak és kiadják utolsó leheletüket. A halálozási statisztikák kimutatják, hogy a világon több ezer ember hal meg óránként. És mindegyikük, mint már hallottuk, „írtózzal utasítja el személye teljes szétrombolásának és végleges megsemmisülésének a gondolatát. Az örökkévalóságnak az emberben lakozó magva nem vezethető vissza a puszta anyagra és tiltakozik a halál ellen.” Éppen ebben a valóságban, minden haldoklónak ebben a helyzetében, — akár százéves aggyastyánról, akár kétnapos gyermekről legyen is szó — időszerű az ígélet, hogy megmarad „örökségünk foglalója” (vö. Ef 1,14,18; Zsid 9,15), melyet Krisztusban kaptunk, és amely titokzatos módon benne van abban az új életben, mely Krisztussal kezdődött az emberiség történetében. „Már érkezett tehát a végső idő...visszavonhatatlanul le vannak rakva a világ meg-

újításának alapjai. Mindez valamiképpen elővételezve meg is valósult e világon'' (Lumen gentium, 48). És ennek a „megújulásnak'', ennek az új életnek a letéteményese az ember (vö. Róm 6,4; 2 Kor 5,17; Ef 2,15; Kol 3,10). Minden ember.

Minden haldokló magában hordja a halál biológiai valóságát, a „test feloszlását'' és ugyanakkor a meghalásnak emberi tapasztalatát, melyben az „öröklét csírája fellázad a halál ellen''. Ezt a csírá, amit az ember magában hord, nem lehet kizárólag az anyagra redukálni. Hiszen minden haldokló ember magában hordja egy új élet misztériumát, melyet Krisztus hozott és beleoltott az emberiségbe.

Minden emberi halálban kivétel nélkül megvan ez a dimenzió, akkor is, ha se a haldokló, se a környezete nincs tisztában ezzel a valósággal. Ez ugyanis nem az ember tudatától, hanem Isten tervétől és a kinyilatkoztatástól függ. Mint ahogy minden ember Krisztusban bírja az életet (vö. 1Kor 1,2,4), éppen úgy halála is ennek a Krisztusban megszentelt életnek a folytatása: „Míg élünk, az Úrnak élünk, s ha meghalunk, az Úrnak halunk meg. Tehát akár élünk, akár halunk, az Úré vagyunk'' (Róm 14,8). Ezért is „amíg e testben vándorként élünk, távol járunk az Úrtól'' (2 Kor 5,6), és bár a Lélek zsengeit hordjuk magunkban, sóhajtozunk (vö. Róm 8,23), és szeretnénk Krisztussal lenni (vö. Fil 1,23)'' (Lumen gentium, 48).

Ez a leírása az emberi életnek, különösképpen a keresztyény életnek, vagyis azé az életé, mely tudatosítja magában Krisztus misztériumát. Az ezzel a tudattal átitatott élet a halálban kapja meg igazolását. „Szeretnék megszabadulni, hogy Krisztussal legyek'' (Fil 1,23). Ez azt jelenti, hogy kívánom az életnek azt a dimenzióját, melyet Krisztus kezdett el bennem. A hívő keresztyény számára világos ez az elővételezés. És ez adja meg halálának különleges jellegét.

Korunk perszonalista filozófiája igyekszik az embernél kiemelni a halálnak és a meghalásnak ezt a személyes értelmét³⁷. Bár az ember nem választhatja ki a saját halálát, mindazonáltal az életét megválasztva, annak egy bizonyos irányt adva, valamiképpen mégis a halálra való tekintettel teszi ezt, ezért bizonyos értelemben megválasztja a halálát. És ezért a halál igazolja azt az életet, melyet az ember választott. Az apostol fentebb idézett szavai, és a Lumen gentium hozzáfűzött szövegének folytatása, egybeesnek ennek a bölcséletnek a halálról vallott felfogásával: „De ugyanaz a szeretet sürget bennünket, hogy egyre jobban annak éljünk, aki értünk meghalt és föltámadt (vö. 2Kor 5,15). Magunkra öltjük Isten fegyverzetét, hogy szembeszállhassunk az ördög cselvetéseivel, és ellenállhassunk neki a gonosz napon (vö. Ef 6,11-13). Mivel pedig nem tudjuk sem a napot, sem az órát, az Úr értelme szerint állandóan virrasztanunk kell'' (Lumen gentium, 48).

1. A *bűn misztériuma*

„*Amplius munda me*“: „tisztíts meg vétkeimtől“ (Zsolt 51,4).

A halál misztériuma szorosan összefügg a bűn misztériumával (vö. 2 Tessz 2,7). „Ezek a kinyilatkoztatott igazságok adják meg a végső magyarázatot arra, honnan az egyidőben megtapasztalható magasztos hivatás és mélységes nyomorúság“ (Gaudium et spes, 13). Ez a tapasztalat, bár teljesen nyilvánvaló, mégsem hordja teljes értelmét önmagában. Ezért az ember a kinyilatkoztatás felé fordul, hogy megértse a bűn és a halál közötti összefüggést. Ez az összefüggés a Teremtés könyve elejétől kezdve nyilvánvaló. A paradicsom két fájának szimbolikájában világosan le van írva az emberi lét legnagyobb igazsága. A jó és rossz tudásának fájáról és az élet fájáról van szó. „A kert minden fájáról ehetsz. De a jó és gonosz tudás fájáról ne egyél, mert amely napon eszel róla, meghalsz“ (Ter 2, 16-17).

Íme a halál és a bűn misztériumának az összefüggése (vö. 2 Tessz 2,7). A II. Vatikáni Zsinat, az emberről és hivatásáról szóló összefoglaló tanításában így hangoztatja: „Amit így isteni kinyilatkoztatásból tudunk, egybevág a tapasztalattal. Mert ha az ember a szíve mélyébe tekint, valóban észleli, hogy hajlik a rosszra is, és sokféle rosszság környékezi; ezek nem származhatnak Teremtőtől, aki jó. Az ember gyakran nem hajlandó elismerni Istent alkotójának, ezzel megtagadja létének a végső célra való irányulását. Ugyanakkor szétrombolja saját belső rendjét s a többi emberhez, meg az egész teremtettség világhoz fűződő rendezett kapcsolatát is.

Az eredmény: az ember meghasonlott önmagában. Ezért pedig az egész emberi élet, küzdelem, sőt drámai küzdelem a jó és a rossz, a világosság és a sötétség között“ (Gaudium et spes, 13).

Az ember bűne — amint előzőleg is megállapítottuk —, nem olyan mélyreható, mint a Sátáné. Ez utóbbi a teljes tagadás, amennyire ez egy teremtménytől csak telik, amennyire az akaratától függ. Ez teljes visszautasítása az Istennek, mint Atyának és Szeretetnek, mint minden teljesség kezdetének és céljának. „Önmagának a szeretete egészen Isten megvetéséig“ (Szent Ágoston)³⁸. Szent Tamás tanítja, hogy ennek a bűnnek a súlyossága az embernél tökéletesebb lényt tételez fel, aki az emberinél magasabb értelemmel és tökéletesebb akarral rendelkezik³⁹. Az ember bűnének nincs ilyen súlya és nem is lehet, mert főképpen a teremtményekkel való kapcsolat rendezetlensége viszi rá az Istennel való szakításra. A zsinati szöveg hangsúlyozza is ezt, amikor kiemeli az összhangnak azt a megbomlását, amelyet a bűn okozott az ember viszonyában önmagához, a többi emberhez és a teremtmények összességéhez (vö. Gaudium et spes, 13.). Mindazonáltal a bűn ebben a formájában is szembehelyezkedés Istennel. Éspedig az ember szabad

szabad akaratából kifolyólag, tehát „viszszaélés a szabadsággal” és a kívánság, hogy „végső célját Isten nélkül érje el”. Ennek, amint láttuk, szintén az az alapja, hogy az ember „visszautasítja az Istent, minden létezőnek az alapját (vö. Gaudium et spes, 13). De tudjuk azt is, hogy az embernek nem minden bűne egyformán súlyos (vö. 1Kor, 3,12-15; 1Jn 5,16). A Szentírásban is és a szent hagyományban is látjuk ezt a különbségtételt. A Szentírás szól olyan bűnökről, melyek kizárják Isten országából (1Kor 6,9; Jak 5, 19-21).

Vajon az ember képes-e élete során cselekedeteiben vagy akár csak akarásában tudatosítani önmagában, hogy mit jelent a „halálos bűn”? Amennyiben ez az isteni „életfával”, a kegyelemmel való kapcsolat megszakítását jelenti, ez természetesen nem lehetséges, mert a misztérium titokzatos világába tartozik. De ez a misztérium bennünk van, nem független megismerő képességünktől, lelkiismeretünktől, akaratunktól. Az embernek így megvan a saját kritériumai, hogy mi vétkek, mi bűn. Így a hit fényénél fel is tudja ismerni, hogy a halál a bűn következménye, de ugyanakkor képes is keresni a szabadulást a bűnből (vö. Jak 5,1), a Krisztus Urunk hozta újjászületést (vö. Róm 6,3-14), és a Szentlélek bocsánatát, amit ő az apostolok kezére bízott (vö. Jn 20,22-23). Tudjuk azt is, hogy a bűn azért növekszik, nem csupán a lelkiismeret és az emberi akarat szubjektív valóságaként, hanem azért, mert az Istennel, a Szentlélekkel, a kegyelem forrásával való kapcsolatot támadja meg. És valóban, Krisztus világosan mondja, hogy az emberek által elkövetett minden bűn bocsánatot nyerhet ebben az életben vagy az eljövendőben, egyedül a Szentlélek elleni bűnök nem (vö. Mk 3,28-29 stb.). Ezek a szavak világosan mutatják, hogy a bűnbocsánat, illetve a bűn oka nem az erkölcsi rossz, amely tisztára emberi vonatkozás, hanem a kegyelem forrásával, a Szentlélekkel való kapcsolat meglazulása. Ha megszűnne a kapcsolat a Szentlélekkel, akárcsak közvetett értelemben is (és a modern teológia különösen hangsúlyozza ezt), a bűnök sohase nyerhetnének bocsánatot (vö. Mt 12,32).

Az emberben megvan a képesség, hogy a Szentlélek ellen vétkezzen. Ez a bűn, emberi méreteken hasonló a Sátán bűnéhez, de nincs meg és nem is lehet meg benne annak a teljes benső súlyossága. Ettől függetlenül bűn marad, amelynek mérete az emberhez igazodik, sőt úgy tűnik, méretét elsősorban az emberi lét komplikált szövevényéből adódó helyzet szabja meg. Ezzel ellentétben a Sátán bűne az istentagadás teljessége és véglegessége: ez a tagadás abszolút, tudatos, teljesen szabad döntéssel meghozva és folyton, újra meg újra megerősítve. Pontosan ez az elutasításnak az az alakja, melyet pokolnak nevezünk (Mt 22,13; 25,26-30; 41,46; Jn 5,29). Hogy az embernek milyen bűne és mikor vezet a teljes elvetettséghez, ezt semmiképpen sem tudhatjuk. Természetesen ez is hitünk tárgya a végső dolgokkal kapcsolatban (vö. Lumen gentium, 48).

2. A megtisztulás törvénye

Amint egy ilyen rövid elemzésben is látjuk, a bűn egész teológiai realitásában és Istenhez való alapvető vonatkozásában mélyen emberi cselekvés, amely által az ember rosszul valósítja meg kapcsolatát önmagával, másokkal és a világgal. A bűnnek ez a kiterjedése, melyet időbeli dimenzióknak nevezünk, választ talál a Zsinatnak az ember megtisztulásáról szóló csodálatos tanításában (vö. *Lumen gentium*, 50). Amint a következőkben látni fogjuk, ez a tisztulás „időleges büntetések” elviselése által történik. A büntetésnek maga a fogalma is tisztázást követel.

Bár a büntetés maga is bizonyos rossz, szenvedés, megaláztatás, szabadságvesztés, amely mind megsebzí az embert, de amely javára válik, vagy legalábbis kellene, hogy a javát szolgálja, mégis visszaállítja az igazságot és a rendet, hozzájárul az ember rehabilitálásához és megtisztulást hoz. Jól tudjuk — már csak a saját korunk tapasztalatai alapján is — milyen visszaéléseket követhet el minden büntető intézmény, ha csak a közérdeken alapszik, és amely az embert nem egy valóban elkövetett bűnért ítéli el, hanem azért, mert nincs összhangban a rendszer által vallott tételekkel, vagy pusztán csak azért, mert útban áll. Mindnyájan hallottunk borzalmas perekről, melyeket a „törvényesnek nevezett” ítéletek áldozatainak a rehabilitálása követett néha. Mindezen visszaélések azonban nem változtatják meg az igazság belső értelmét. A jogrendszer igazságtalan alkalmazása csak még sürgetőbbé teszi kiáltásunkat és vágyunkat egy végleges igazság, az isteni igazságosság után.

Az isteni igazságosság nem csupán a „bűn és bűnhődés láncolatát” foglalja magában, mint azt az emelkedett felfogású görög tragédiák mutatják, hanem a megtisztulásnak a bűnös ember lelkének mélyén gyökerező törvényét is. Azé a bűnös emberét, aki Jézus Krisztusban örök életre hivatott. A tisztulásnak ez a törvénye az emberi lét legbensőjében gyökerezik és azt követeli meg, hogy az ember, a társadalom kérlelhetetlen őszinteséggel eszméljen rá önmagára. Amikor mi, a XX. században élő lengyelek, pillantást vetünk múltunkra, arra amelyre atyáinknak is kellett gondolniuk a múlt században, Lengyelország feldarabolásának az idején, gondolatainkban nemcsak a politikai tévedéseket látjuk, melyeket elődeink a történelem folyamán elkövettek, hanem főleg a bűnöket, az erkölcsi rend elleni bűnöket. „Az apák ették az éretlen szőlőt és fiaik foga vásott el tőle” (Jer 31,29; Ez 18,2). A nemzeti lelkiismeret-vizsgálatból indult ki a jövőtételnek és az újjáépítésnek a műve, éppen úgy, mint ahogy az minden gyónás után történik. És ha most tekintetünket a jelen felé fordítjuk, a második világháború utáni Európára, hasonló megfigyelésekre és következtetésekre juthatunk. Úgy tűnik, hogy nem lehet a gyökereig felismerni és azonosítani azt, amit gyakran az „egyház krízisének” neveznek, ha nem hatolunk a történelem különböző korszakainak a mélyére, hogy ott felfedezzük azokat a megkérgesedéseket, melyeket a különböző bűnök (szociális és gyarmati problémák, imperializmusok) hagytak

hátra. Bizonyos mértékig az ember tudatalattiját, a rossz lelkiismeretet is tekintetbe kell vennünk, ahogy ezt a mai kutatók teszik, az antropológia és az etika területein⁴⁰.

Az isteni igazságosság rendjében azonban nincs sok értelme mélylélektani leírásnak vagy magyarázatnak. Az isteni igazságosság ugyanis az egyes ember szíven keresztül hatja át a világ sorsát, és egyedül a megtisztulás törvénye fontos számára. Ez az ember időleges és egyszersmind örök perspektíváit fedi fel előttünk. Az emberi személyiség benső felépítése megmutatja, milyen mélyre íródott be ez a törvény az emberbe. Elégséges, ha mindenki saját tapasztalataira gondol vissza, vagy az irodalom tükrébe néz, hogy felfedezze a lelkiismeret tisztító hatását. Shakespeare szól erről III. Richárd c. drámájában:

„Adjatok egy másik lovat!
Kössétek be sebeimet!
Könyörülj Jézusom! De csendesen!
Csak álmodtam.
Oh, gyáva lelkiismeret,
hogy megkínzol!
Ezernyi nyelve van a lelkiismeretemnek,
És mindegyike más-más történetet mond el,
És minden történet gazemberként ítél el engem.” (V. fej. 3. jel.)⁴¹

Tudjuk, hogy a lelkiismeret nemcsak cselekedeteinket ítéli meg, hogy jók vagy rosszak-e, hanem vagy helyesli vagy elmarasztalja bensőleg tettünket. És ha elmarasztal, akkor büntet is, gyötör a lelkiismeret-furdalás. Ez az alapformája az időleges büntetés Istentől akart tisztító szerepének. A lelkiismeret-furdalás olyan szenvedés, mely tisztító jellegű; meghaladja és magába foglalja minden időleges büntetés értelmét. Arról van ugyanis szó, hogy az ember bensőleg átérzi a bűn, a véték, igazságtalanság rosszását, és ez lehetővé teszi, hogy újból, először bensőleg, de ténylegesen megszabaduljon tőle.

A benső, joggal erkölcsinek nevezett tisztulás szenvedésen keresztül történik. Ez azonban nem következik be automatikusan. Tudjuk azt is, hogy a szenvedés nem minden esetben válik javunkra, sőt néha a rossz okozója lehet. Így a nyomor gyakran vezet lopáshoz vagy prostitúcióhoz. Valójában a szenvedés konstruktív jellege, amely az ember morális megtisztulásával függ össze, misztérium marad. Bizonyos fokig tanulmányozhatjuk ezt a misztériumot egyes személyek tapasztalatán keresztül, így például a szentekén. Tudjuk, hogy Loyolai Szent Ignác megtérése a kórházi ágyon történt. A kórházakat látogató lelkészek a megtérések számtalan esetét tudnák idézni, melyek mind a szenvedésben, a szenvedés által történtek. Minden úgy történik, mintha a szenvedés órájában az ember fogékonyabb volna a lét arányainak a felismerésére, melyekre normális körülmények között nem figyel fel. Mélyebben átéli saját létének törekenségét és ezáltal teremtett mivoltának a misztériumát, az élet felelősségét, a jónak és rossznak értelmét és végül Isten kife-

jezhetetlen fölségét. A Szentírás csodálatos részleteket foglal magába, melyek az emberi szenvedéssel foglalkoznak. Különösen az igaz Jób szájába adott szavak tehetik elevenebbé elmélkedésünket.

Amikor „Istennek keze utólérte” a választott népet (vö. Jób 19,21), úgy tűnt, hogy a katasztrófa teljes. Dávid családjából az utolsó király börtönben, az ország sivataggal egyenlő, a papok és írástudók Mezopotámia legtávolabbi szögletébe száműzve, és mindenek előtt: Izrael dicsősége és reménye porba hullt, a szent város, Sion templomával — a jelenlétnek és Jahve oltalmának keze — szétrombolva. „Isten kiszolgált a gonosztevőknek, a bűnösök kezébe hagy esnem” — panaszkodik Jób (16,11), és szörnyű szavakkal átkozza meg születésének napját (vö. Jób 3,1-9). Izrael leghívbőbb fiai is kétségektől szenvednek: Miért? Miért pusztította el Isten saját művét? „Meddig űz még csúfot, Istenünk, az ellenség? Mindvégig káromolhatja neved az ellenfél?... Gondolj rá Uram, hogyan ócsárolt és gúnyolt az ellenség, egy balga nép káromolta a neved” (Zsolt 74,11.18). „Miért vetettél el minket örökre, Istenem, miért lángol haragod legelőd juhait ellen?” (Zsolt 74,1).

És Isten válaszol. Válasza „megöntözi a földet... gyümölcsözővé teszi” (vö. Iz 55,10-11), kiindulópontja az üdvtörténet új, látszólag értelmetlen szenvedésből született szakaszának. Jób megtalálta Istent szenvedésében.

3. A purgatórium misztériuma

A szenvedésnek a törvénye olyan, hogy az ember — bár kisebb mértékben mint a halál közeledtére — egyedül marad benne. Ez az egyedüllet nem jelentkezik mindig és főképpen nem a szenvedésnek minden síkján. Nem minden betegség „határeset”, de minél jobban közelíti meg az ember, annál magányosabban kell azt végig szenvednie. Ez a magány az, amit az igaz Jób történetében megfigyelhetünk. Ha ebben itt az ember találkozik Istennel, akkor a szenvedés tisztító ereje eléri a tetőfokát és túlmutat az élet határain. Jézus Krisztus minden embert elvezet a szenvedés e tisztító dimenziójába, mely átlépi az élet határait. „De íme: eljön maga az Úr, hogy kiszabadítsa és megerősítse az embert, bensőleg megújítva őt, a 'világ fejedelmét' pedig — aki az embert a bűn szolgátságában tartotta — 'kivetve' (Jn 12,31;8,34). A bűn viszont kisebbíti az embert, mert visszaveti kibontakozásában” (Gaudium et spes,13).

Pontosan itt, azon az úton, melyen a kiteljesedése felé, a Krisztusban való végső célja felé halad az ember, találjuk a purgatórium, misztériumát.

„Mikor tanítványai közül egyesek a földön járják zarándokútjukat, mások, akik már elhagyták ezt az életet, a tisztulás útjára léptek” (Lumen gentium 49). A purgatóriumról szóló kinyilatkoztatott tanítás a tisztulás törvényének megvalósulása, melyet a végtelen szentségű Isten mélyen bele kellett hogy vessen az emberrel kötött szövetségébe.

Az embernek Krisztusban való végső kiteljesedés által kell törekednie az Istennel, a végtelen szentséggel való kapcsolatra. Szükségképpen vezet ez el a purgatórium misztériumához. Ez az ideiglenes büntetések közt foglal helyet, azok közt, melyeket az embernek a földi élet határán túl még el kell szenvednie. Ez a magyarázat, tárgyilagosan nézve nagyon meggyőző. De a tisztulásban az ember nem tárgy, hanem alany.

A tisztulás törvényének és a purgatórium létezésének szubjektív értelme is van és az ember mély, lelki szükségletében gyökerezik, abban, hogy az élő Istennel való egyesülését megfelelően előkészítse a szeretet által. Ez az egyesülés adja bizonyos értelemben értelmét és mértékét annak a tisztulásnak, melyre a teremtet ember lelkének el kell jutnia. Világos, hogy itt el kell ismernünk a kegyelem rendjét, mert az élő Istennel való egyesülés meghalad minden emberi jogot és mértékét. Isten maga akarja ezt az egyesülést, ő az, aki ehhez az egyesüléshez Krisztusban és a Szentlélekben elvezeti az embert. Éppen ezért egyedül ő határozza meg a tisztulás mértékét is, melyet ez az egyesülés megkövetel. Éppen ezért, nem az igazságosság rendje — az ideiglenes büntetések elviselésének a szükségessége — az egyetlen magyarázata a purgatórium misztériumának, hanem — és talán sokkal nagyobb mértékben — a szeretet rendje és az Istennel való egyesülés.

Belső élete szempontjából nagy szüksége van az embernek erre a misztériumra. Szüksége van rá az aszkézisben, az élő Isten felé vezető úton, melyen a hit sötétségében kell haladnia, mely azon mértékben, melyben elfedi Isten arcát, fölfedi végtelen szentségét.

Talán a nagy misztikusok tapasztalatai visznek legközelebb ez igazsághoz. Keresztes Szent János ezzel kapcsolatban így ír: „Ilyen szenvedéssel Isten nagymértékben alázza meg a lelket, hogy utóbb még magasabbra emelje, és ha az Úr nem gondoskodna arról, hogy ezek az érzelmek, ha a lélekben egyszer elhatalmasodtak, újra elcsendesedjenek, akkor a lélek rövidesen elhagyná a testet... Ezek az érzelmek néha oly hevesek, hogy szinte lelki szemünk előtt tátong a pokol, saját kárhozatunk. Ezek a lelkek azok közé tartoznak, akik valójában életük folyamán szállnak le az alvilágba (vö. Zsolt 54,16), mert már itt oly tisztuláson mennek át, mint amott mennének. És így az a lélek, amely ezt az állapotot átéli, nem kerül a purgatóriumba, vagy csak kis ideig időzik ott. Hiszen ott egyetlen óra többet jelent, mint sok idelent!”⁴².

Ezért kellett abba a csodálatos szövegbe, melyben a Zsinat az egyház eszkatológikus jellegét írja le, belefoglalni a tisztulásnak azt az útját, mely különböző módon valósul meg az embernek már a földi vándorútján és utána a purgatóriumban: ragaszkodás a világhoz, hajlandóság a bűnre, majd megtérés Istenhöz, szakítás a bűnnel, megtisztulás az érzékek sötét éjszakájában, előkészület a „szemtől szembe” való találkozáshoz. „Lelkem és testem sóvárog az élő Isten után” (Zsolt 84,3). És ez egyetlen forrása, bár a hit sötétségének közepette, reménységünknek és erőnknek.

„Mosd le bűnömet teljesen, tisztíts meg vétkemtől” (Zsolt 51,4).

1. A végső beteljesedés misztériuma

„Az utolsó idők már elérkeztek számunkra” (vö. 1 Kor 10,11). A II. Vatikáni Zsinat (*Lumen gentium*, 48) a népek Apostolának erre a mondatára hivatkozik, hogy kimutassa az egyház eszkatológiai jellegét. A végső valóság, *to eschaton*, az egyház misztériumában gyökerezik, és ezért hozzátartozik isteni szervezetéhez.

Hogy megérthessük az egyház eszkatológikus jellegét, úgy amint azt a *Lumen gentium* hetedik fejezete kifejezi, össze kell kapcsolnunk ezt a fejezetet az elsővel, mely az egyházat a Szentháromság misztériumában vizsgálja.

„Eljött tehát a Fiú; az Atya küldötte őt, és őbenne választott ki minket a világ teremtése előtt, s eleve arra rendelt, hogy fogadott gyermekeivé legyünk; jónak látta ugyanis, hogy őbenne egyesítsen mindent (vö. Ef 1,4-5. 10)” (*Lumen gentium*, 3).

Az Atyával egyelényegű örök Fiú, aki az ember és a világ történetébe belépett, és az általa küldött „Szentlélek úgy lakik az egyházban és a hívők szívében, mint templomban (vö. 1 Kor 3,16; 6,19)” (*Lumen gentium* 4), összefogja Isten legnagyobb misztériumában az egyház egész emberi valóságát és az egyházon keresztül a világ dinamizmusát.

Ez a „személyek közössége” (24), mely a Szentháromságban, az Atya, az Ige és az Ajándék (Szentlélek) mélységes egységében mutatkozik meg, egybefogja a világot és az emberiséget. „Benne élünk, mozgunk és vagyunk” (ApCsel 17,28). Ezért az egyház inkább nevezhető Isten népének, mint valaha Izrael az Ószövetségben. Amikor az Ige, Isten örök Fia megtestesült a Szentlélek által, az Isten jelenlétének egészen új mértéke, az élő Isten működésének egészen új módja valósult meg a világban, és az emberek között. Egészen új kapcsolat jött létre azóta az időbeli és az örökkévaló, a történelmi és az eszkatológikus között. Ez az oka annak is, hogy az Újszövetség sokkal tisztább képet nyújt a végső beteljesedésről (vö. Kol 1,19-20; Ef 1,3-14).

Az Ószövetségből hiányzott az ember és a világ tökéletes találkozása Istennel, az a találkozás, mely az alapot adja ahhoz, hogy az ember és a világ eljuthasson Istenhez, vagyis a végső beteljesüléshez.

Ennek a beteljesülésnek fényében kell újra átvizsgálni az úgynevezett végső dolgokat: az utolsó ítéletet, mennyországot, poklot. Ezek az igazságok valószínűleg túlságosan hozzáfűződtek embertani és etikai képzettségünkhöz. Mert az emberből indultunk ki, aki a tökéletes boldogságra törekszik, melyet nem talál meg a földön, az ideigvalókban. Az ember erkölcsi öntudatából indultunk ki, mely nem elégszik meg az időlegessel, melyben nem találja meg a tökéletes igazságot. Mindazonáltal, ha az ember saját vágyainak és törekvéseinek betetőzéseként érti az eszkatológiát (gondoljunk Kant tanítására),

akkor ez nem ad megfelelő és elégséges alapot a végső dolgok megértéséhez. Ez az elégséges alap, mint ahogy azt a Zsinat csodálatosan kimutatta, az isteni üdvterv, mely a kinyilatkoztatás logikája szerint mindennek beteljesedése Krisztusban.

„Ő a láthatatlan Isten képmása, minden teremtmény elsőszülötte. Benne teremtett mindent a mennyben és a földön: a láthatókat és a láthatatlanoakat... Mindent általa és érte teremtett... Úgy tetszett az Atyának, hogy benne lakjék az egész teljesség és hogy általa békítsen ki magával mindent, ami akár a földön, akár a mennyben van, azzal, hogy keresztségének vérével békességet szerzett mindennek” (Kol 1,15-16; 19-20).

Így hát a végső beteljesedés, mely az eszkatológia alapja, a Szentháromság misztériumából indul ki, amely „Krisztus keresztye által” véglegesen feltárlt az ember és a világ számára. Innét indul a Szentlélek küldetése, aki „az élet Lelke...; általa eleveníti meg az Atya a bűn halálával meghalt embereket, amíg halandó testüket is életre nem kelti Krisztusban (vö. Róm 8,10-11)” (Lumen gentium, 4), és az egész egyházat elvezeti a teljes igazságra (vö. Jn 16,13). Az üdvösség titokzatos és teljesen isteni menete Krisztus keresztségének véreből sarjad. Innen ered a megigazulás és a megszentelődés is, mely már az eljövendő beteljesülés körvonalait mutatja. Bármekkora is legyen az emberiség ellenállása, és a nagyon hatásos evangéliumellenes tevékenység, az ember sorsát a világban teljességgel átszövi a kegyelem és üdvösség egész isteni rendje. És ha mi úgy is látjuk, hogy az ellenállás ezzel az eljövendő beteljesedéssel szemben folyton növekszik, és hogy földünk különböző részein az emberiség története az apokaliptikus vadállat alakját is veszi fel (vö. Jel 13-14), mindazonáltal az isteni mű — a megváltás, a megigazulás és a megszentelés — áthatol a rossznak minden rétegén, mely a történelem folyamán felhalmozódott. Következésképpen kikerülhetetlenül mindent a Krisztusban eljövendő végső beteljesülés felé irányít.

Amint fentebb láttuk az isteni tevékenység meghagyja az ember szabadságot; megengedi neki, hogy kikísérletezze valamennyi tervét és keresse a megoldásokat, megengedi a rosszat, és hogy a történelemnek minden emberi kezdeményezéséből kihámozza azt a parányi jót, amit magában rejt. Ugyanakkor ez az isteni tevékenység a világban, ez az isteni „gazdálkodás” (vö. 1 Tim 1,4) az ember történelmében vezet minden szövevényen, tévedésen, valamint valós emberi győzelmeken át ahhoz a formához, melyet az embernek és a világnak el kell érnie. El is éri, annak a bizonyágnak következtében, hogy az ember, a világ történelme Istennek: az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek kezében teljesedik be, aki mindent felölel és mindent áthat, mert „benne élünk, mozgunk és vagyunk” (ApCsel 17,28). Goethe mondja Faustjában a Sátánról, hogy az olyan erő, mely mindig a rosszat akarja és a jót hozza létre.

2. „Hogy Isten legyen minden mindenben”

Azt az eszkatológikus vonást, hogy minden Krisztusban éri el végső beteljesedését, a Zsinat így világítja meg: „Elmúlik ugyan ez a bűn miatt eltorzult világ, de tanítást kaptunk, hogy Isten új lakóhelyet és új földet készít, az igazságosság hazáját: amely a maga boldogságával betölti, sőt fölülmúlja mindazt a vágyat, ami feltör a békét szomjazó szívekből. Akkor vereséget szenved a halál, Isten fiai pedig feltámadnak Krisztusban, és romlatlanságba öltözik az, ami erőtlenségben, romlandóságban mag módjára a földbe került. A szeretet és művei megmaradnak; a mulandóság szolgái állapotából mindenestől fölszabadul a világ, amelyet Isten az emberért teremtett” (Gaudium et spes, 39).

Továbbá: „Ha tehát egykor az Úr Lelkének erejével és az Úr parancsa szerint közkinccsé tettük világszerte az olyan értékeket, mint az emberi méltóság, a testvéri közösség és a szabadság, megtaláljuk majd természetünknek és emberi iparkodásunknak a jó gyümölcsseit, megtisztítva minden szennnytől, tündöklően és megdicsőülve” (Gaudium et spes, 39).

Így jelenik meg szemünk előtt, a hit világában a végső beteljesülés képe. „Krisztus engedelmes lett mindhalálig, ezért felmagasztalta az Atya (vö. Fil 2,8-9); így ment be országa dicsőségébe. Minden alá van neki vetve, amíg önmagát és minden teremtményt alá nem vet az Atyának, hogy Isten legyen minden mindenben (vö. 1 Kor 15,27-28)” (Lumen gentium, 36).

A végső valóságnak, a teljes beteljesülésnek a képe ez. Ennek a beteljesülésnek elsődleges alanya nem a világ, sem pedig az ember, hanem Krisztus. Ő vet alá mindent az Atyának. De ezt az „alávetést” az Atya iránti fiúi szeretet hatja át, ahogyan az Apostol tanít bennünket: „Ti Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig Istené” (1 Kor 3,23). A Szentháromság misztériuma Isten egysége — a legtökéletesebb személyes egység *communio personarum*: az Atyának és az Igének egysége a teremtetlen Ajándékban (a Szentlélekben) — a világgal szemben mindig isteni transzcendenciájában marad.

A Szentháromság misztériuma egyszersmind az emberiség és a világ történelmének végső dimenziója is, amely — hála annak, hogy a Fiú mindent alávet az Atyának a Szentlélekben — teljesen részt kap Isten misztériumában, mert Isten „minden mindenben” (1 Kor 15,28).

A végső beteljesedés misztériumában kell megtalálnunk a mennyország meghatározását és ez könnyű is lesz. De itt kell keresnünk a pokol meghatározását is. Ez is az ember és a világ végső beteljesedésének a misztériumához tartozik. Találunk-e valami utalást az emberben és tapasztalataiban a pokolra? Ezt minden további nélkül megtaláljuk a lelkiismeret benső valóságában. Amint már mondtuk, a lelkiismeret nemcsak egy cselekedet fölött ítélt, hanem bensőleg büntet is. Ezért helyes, ha lelkiismeret-furdalásról beszélünk. Krisztus úgy mutatja be a kárhozat helyét, mint „ahol a féreg el nem pusztul és a tűz ki nem alszik”(Mk 9,48): a lelkiismeret-furdalás éget.

Mindazonáltal a lelkiismeret elemzése nem elegendő a pokol misztériumának magyarázatára. Tudjuk ugyanis az Evangéliumból, hogy a pokol nemcsak örökké tartó lelkiismeret-furdalás helye, hanem az Istentől való elvetettség misztériumának a helye is (vö. Mt 25,41). Ezt a misztériumot egyedül az magyarázza, hogy az ember meghívást kapott Istentől a vele való közösségre, a teljes részvételre a Szentháromság életében, a személyek közösségében. Az elvetettség pontos ellentéte az egységnek, a közösségnek. „Amikor az Úr Jézus azért imádkozik az Atyához, hogy „legyenek ők mindnyájan egyek..., amint mi egyek vagyunk” (Jn 17,21-22), akkor még nagyobb, eszünkkel fel nem érhető távlatokat nyit meg: egy bizonyos hasonlóságot sejtet egyfelől az isteni személyek egysége, másfelől az Isten gyermekeinek igazságában és szeretetben élt egysége között” (Gaudium et spes, 24).

Az egységre való hivatás, melyben a személyek kölcsönösen adják egymásnak az igazság és a szeretet ajándékát — az isteni Személyek példájára — mélységesen belevésődött az emberbe. Isten Fia a világba jött, hogy kinyilvánítsa az embernek ezt a fenséges hivatást a szeretet által az igazságban való egységre. Ezért helyezte Jézus az Evangélium szívébe legfőbb parancsként a szeretetet (Mk 12,28-31) és jelenti be, hogy az utolsó ítéletet ezen parancs szerint fogja megtartani (vö. Mt 25,34-35). Ez az ítélet megfelel az emberi lelkiismeret felépítésének. Azt lehet mondani, hogy lelkiismerete miatt az ember személyének felépítése az eszkatológiára van beállítva. Ez az ítélet megfelel annak a módnak is, ahogyan Isten az ember és a világ történeteit kezeli, mert „az Atya nem ítéel senkit, az ítéletet egészen a Fiúra bízta” (Jn 5,22), pontosan ōrá, aki mindent alá fog vetni az Atyának, saját magát is alávetve, hogy „Isten legyen minden mindenben” (1 Kor 15,28). Amikor majd eljön a Vigasztaló, a Szentlélek, bizonyítja a világnak az ítélet szükségességét: „Amikor eljön, meggyőzi a világot a bűnről, az igazságról és az ítéletről. A bűnről, amiért nem hittek bennem. Az igazságról, hogy az Atyához megyek, s többé nem láttok. Az ítéletről, mivel a világ fejedelme ítélet alá esett” (Jn 16,8-11).

Így hát mindazok, akik alávetik magukat a Szentlélek működésének, abban a mély meggyőződésben élnek, hogy a világ megéri a végítélet napjára, az ítéletre, melyet az Atya a Fiúnak adott át.

3. „Az egész ítéletet a Fiúnak adta át”

A Fiú maga rajzolta meg ennek az ítéletnek a képét nagy eszkatológikus beszédében, mely mindnyájunk előtt ismert. De azért olvassuk végig a lelki-gyakorlat összeszedettségében:

„Amikor eljön dicsőségében az Emberfia minden angyalával, helyet foglal fenséges trónján. Elébe gyűlnek mind a nemzetek, ő pedig külön választja őket egymástól, ahogy a pásztor különválasztja a juhokat a kosoktól. A juho-

kat jobbára állítja, a kosokat pedig baljára. Aztán így szól a király a jobbán állókhoz: Gyertek Atyám áldottai, vegyétek birtokba a világ kezdetétől nektek készített országot! Éhes voltam és adtatok ennem. Szomjas voltam és adtatok innom. Idegen voltam és befogadtatok. Nem volt ruhám és felruháztatok. Beteg voltam és meglátogattatok. Börtönben voltam és fölkerestetek. Erre megkérdezik az igazak: Uram, mikor láttunk éhesen, hogy enned adtunk volna, vagy szomjasan, hogy innod adtunk volna? Mikor láttunk idegenként, hogy befogadtunk volna, vagy ruhátlanul, hogy felruháztunk volna? Mikor láttunk betegen vagy börtönben, hogy meglátogattunk volna? A király így felel: Bizony mondom néktek, amit e legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek. Ezután a balján állókhoz is szól: Távozzatok színem elől, ti átkozottak, az örök tűzre, amely a Sátánnak és angyalainak készült. Mert éhes voltam s nem adtatok ennem. Szomjas voltam s nem adtatok innom. Idegen voltam s nem fogadtatok be. Nem volt ruhám s nem ruháztatok fel. Beteg és fogoly voltam s nem jöttetek el meglátogatni. Ekkor ezek is megkérdezik: Uram, mikor láttunk éhesen vagy szomjasan, idegenként vagy ruhátlanul, betegen vagy börtönben, s nem voltunk szolgálatodra? Erre majd ezt feleli: Bizony mondom nektek, amit a legkisebbek valamelyikével nem tettetek, velem nem tettétek. Ezek örök büntetésre mennek, az igazak meg örök életre" (Mt 25, 31-46).

„Életem alkonyán szeretetem alapján fognak megítélni" — szól önmagához Keresztes Szent János, a nagy misztikus. Krisztus viszont minden idők minden emberéhez szól, túl minden elválasztó korláton. Ezzel meghatározza annak a beteljesülésnek végső formáját, melyben Krisztus maga is aláveti önmagát és mindeneket az Atyának, hogy „Isten legyen minden mindenben" (1 Kor 15,28).

Vajon Isten minden lesz mindenben, ha az utolsó ítéletben, melyet az Atya a Fiúnak adott át (vö. Jn 5,22), nemcsak az üdvösségre szóló ítélet hangzik el, hanem az örök büntetésre szóló is?

„Távozzatok színem elől, ti átkozottak" (Mt 25,41). Térjünk vissza a szövetség kezdetéhez. Emlékezzünk az első borzongató szavakra: „Ellenkezést vetek" (Ter 3,15), az első átokra (Ter 3,14), mely azért rettenetes, mert az Atya jóságos szívéből fakadt. Hallgassuk Krisztus beszédét, az üdvözültek és kárhozottak eszkatológikus távlatban való szétválasztásának hirdetését. Isten valóban minden lesz mindenben, ha a végső beteljesülésben, amikor a Fiú aláveti magát az Atyának a Szentlélekben, ez a szétválasztás bekövetkezik?

Tudjuk, hogy voltak olyanok, akik mint Origenes⁴⁴ is, túl akarták tenni magukat azon a tanúságon, mely „Jézus Krisztustól, a hűséges tanútól, a halottak elsőszülöttétől és a földi királyok fejedelmétől" (Jel 1,5) ered.

Valószínűleg, az az igazság vezette őket, hogy „Isten szeretet" (1 Jn 4, 8.16), és kutattak az üdvörtörténet későbbi folytatása után, melyekről nem beszélnek a Kinyilatkoztatás és az Írások, hogy megtalálják az üdvözültek és kárhozottak szétválasztásának az eltörlését.

Mindazonáltal Isten nemcsak a szeretet, hanem az igazságosság is. Sőt Ő maga az igazságosság. Hogy milyen módon azonosul az isteni tökéletességben a szeretet és az igazságosság, hogy milyen módon történik a döntés az Atya, a Fiú és a Szentlélek egységében, ez kifürkészhetetlen titok marad. De pontosan ennek a misztériumnak a fényében értjük meg, mit is jelent, hogy a Fiú az utolsó beteljesedéskor aláveti az Atyának az ember lelkiismeretére és a világ üdvösségének történetére vonatkozó egész igazságot.

És ez által az igazság által lesz Isten, aki a legfenségesebb misztériuma az igazságosságnak, a szeretetben és a szeretet igazságosságában „minden mindenben”: azokban is, akik jobbja, de azokban is, akik balja állnak, azokban is, akik cselekedetének gyümölcse az egyesülés lett, és azokban is, akik cselekedetének gyümölcse a kárhozat. A szeretet, amely mindent Krisztusban tett: „Isten iránti szeretet egészen önmaga megvetéséig”⁴⁵ nem fosztja meg a teremtményt szabadságától, sem attól a jogától, hogy maga határozzon sajátmaga fölül. Krisztus eszkatológikus beszéde elárulja, hogy az ember történelmének végső beteljesedésekor el fog tűnni az Isten megvetéséig fokozott önszeretet, mely leszedheti megérett gyümölcsét, a kárhozatot.

4. „Isten dicsősége az élő ember”

Mindazonáltal a Fiú a Szentlélekben mindent vissza fog adni az Atyának. Ezáltal lesz a beteljesedés „tökéletes dicsérő áldozat”. Isten dicsősége a realitás első törvénye; megvalósulása adja mindennek a beteljesedését. A dicsőség a jónak a kisugárzása és minden tökéletesség visszatükröződése. Bizonyos szempontból azt is mondhatnánk: ez az istenség belső légköre. Isten léte a dicsőség, és átviszi ezt a dicsőséget mindarra, amit alkot. Minden műve telve van dicsőségével: a teremtés, a megváltás, a megszentelés, a beteljesítés. Egészen különleges módon viszi át Isten az emberre ezt a dicsőséget. „Isten dicsősége az élő ember” (Ireneus), Isten dicsősége, hogy az ember él.

És Isten az, aki a dicsőség felé vezeti az embert. Benső tapasztalatunk, lelkiismeretünk világánál tanúskodik erről, hacsak szegényes emberi megítélés alapján is. A lelkiismeret nemcsak elmarasztal és rág, mint a gyümölcsöt a fereg, de tud dicsérni is, és a szeretet „örül az igazságnak” (1 Kor 13,6). A jó lelkiismeretnek e benső megtapasztalását, a jó tett e hangtalan elismerését az ember nagyrabecsüli és nem adná oda sokszor még kínzás árán sem. Gondoljunk csak azokra, akik kínvallatás során is hűségesek maradnak lelkiismeretükhöz, az első keresztényekre, akik nem tagadták meg Krisztust, mert ő lett a lelkiismeretük. Kétségkívül az ember társadalmi és történelmi létében is arra törekszik, hogy kiemelje és dicsérje a nagy, dicső és nemes tetteket. Akkor is, ha ez a törekvés változékony, és minden pillanatban a szubjektivizmus, a nyereségvágy fenyegeti. De azért a történelem is örül, amikor megmutathatja az igazi emberi dicsőséget.

Isten az ember dicsőségét mindenkinél jobban kívánja. Egyedül ő képes rá, hogy nyilvánvalóvá tegye a teremtmény dicsőségét, az ember dicsőségét igazságának tükrében, a végső beteljesedéskor, amely egyúttal a dicséret tökéletes műve is lesz: *perfectum opus laudis*. Minden lehetséges lesz akkor, és minden valósággá válik, mikor szemtől-szembe látjuk majd, úgy ahogy ő lát minket, teljes igazságban és tökéletes szeretettel, a „személyek közösségében”. „Most megismerésünk csak töredékes, és töredékes a prófétálásunk is. Ha azonban elérkezik a tökéletes, ami töredékes, az véget ér. Gyermekkoromban úgy beszéltem, mint a gyerek, úgy gondolkoztam, mint a gyerek, úgy ítélttem, mint a gyerek. De amikor elértem a férfikort, elhagytam a gyerek szokásait. Ma még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről színre. Most még csak töredékes a tudásom, akkor majd úgy ismerem mindent, ahogy most engem ismernek. Addig megmarad a hit, a remény és a szeretet, ez a három, de közülük a legnagyobb a szeretet” (1 Kor 13,9-13).

Éppen ez a szeretet a forrása és teljessége Isten dicsőségének az emberben, és az ember dicsőségének Istenben. Ez a szeretet „türelmes... jóságos... nem féltékeny, nem kérkedik, nem is kevély. Nem tapintatlan, nem keresi a maga javát, nem gerjed haragra, a rosszat nem rója fel. Nem örül a gonoszságnak, örömet az igazság győzelmében leli. Mindent eltűr, mindent elhisz, mindent remél, mindent elvisel. S a szeretet nem szűnik meg soha” (1 Kor 13,4-8). „Isten szeretet” (1 Jn 4,8.16). Isten dicsősége az élő ember.

Ebben az elmélkedésben megpróbáljuk az Urat követni azon az úton, mely Pilátus pretóriumától a „Koponyák helyére” vezet, „melynek héber neve Golgota” (Jn 19,17). A mai napig is a világ minden tájáról a Szentföldre jövő zarándokok ezrei járják végig ezt az utat. Őszentsége is megtette, a lakosság és a zarándokok nagy tömegétől kísérve. Krisztus Urunk keresztútja történelmileg ahhoz a helyhez kötött, ahol lejátszódott, de egyúttal mindazon helyekre is áttevődött, ahol az isteni Mester követői lélekben végig akarják járni vele azt, mintha ott lettek volna Jeruzsálemben. Némely kegyhelyen, mint a már fentebb is említett lengyelországi Kalwaria Zebrzydowskán, a hívek áhítata a keresztút stációit egymástól nagy távolságra helyezte el. Templomainkban is általában tizennégy állomás van, mint Jeruzsálemben, a pretórium és a szentsír bazilikája között. Lélekben tehát meg fogunk most állni ezeknél az állomásoknál, hogy elmélkedjünk a keresztjét vívó Krisztus misztériumáról.

I. állomás

Pilátus a főpapok és a tömeg nyomására meghozta az ítéletet. A halálos ítélet, mely keresztre feszítést jelentett, ki kellett, hogy elégítse követelésüket, hiszen válasz volt kiáltozásukra: „Feszítsd meg, feszítsd meg őt” (Mk 15, 13-14). A római helytartó nem vállalt közösséget ebben az ítéletben, ezért mosta meg szimbólikusan a kezét, de nem vállalt közösséget Krisztus szavaival sem, melyekben országát az igazsággal azonosította, az igazság mellett tett tanúsággal (vö. Jn 18,38). Pilátus mindkét esetben igyekezett függetlenségét megtartani, kívül maradni az eseményeken. De ez csak látszólag volt így. Mert a kereszt, amelyre Pilátus a názáreti Jézust ítélte, és az elítélt országára vonatkozó igazság, meg kellett, hogy érintsék a római helytartó lelkének mélyét. Mert a valóságon soha sem lehetett és soha sem lehet kívül maradni.

Az a tény, hogy Jézust, Isten Fiát, az ember Isten országa felől kérdezte és emiatt halálra ítélte, kezdetét jelenti a végső tanúságtételnek Isten mellett, aki annyira szerette a világot (vö. Jn 3,16).

Mi itt állunk ez előtt a tanúságtétel előtt és tudjuk, hogy nem moshatjuk kezünket.

II. állomás

Az ítélet végrehajtása megkezdődött. A halálra ítélt Jézusnak vállára kell venni a keresztet, éppúgy mint a másik két elítéltnak is, akik ugyanarra a halálra ítéltettek: „a gonosztevők közé sorolták” (Iz 53,12). Jézus közeledik a kereszthez. Egész teste teli van sebekkel, arca csupa vér a tövisszorosítótól: „*Ecce homo! Íme az ember!*” (Jn 19,5). Minden megvalósult rajta, amit a próféták az „Emberfiáról” meg „Jahve szolgájáról” mondtak: „A mi bűneinkért szúrták át... az ő sebei szereztek nekünk gyógyulást” (Iz 53,5). Magán hordja annak a borzalmas következményét, amit az ember Istenével tett. Pilátus így szól: „*Ecce homo!*”: „Nézzétek, mit tettek ezzel az emberrel!” De ebben a felkiáltásban mintha egy másik hangot is hallanánk: „Nézzétek, mit csináltak Istenetekkel ebben az emberben!”

Megdöböntő az összekapcsolása e két hangnak, melyek közül az egyiket a történeti elbeszélésből ismerjük, a másik pedig hitünkben fakad: *Ecce homo!* — *Íme az ember!*

Jézus, „akit Messiásnak is neveznek” (Mt 27,17), vállára veszi a keresztet (Jn 19,17). Az ítélet végrehajtása elkezdődött.

III. állomás

Jézus elesik a kereszt súlya alatt. A földre esik. Nem folyamodik emberföltötti erőkhöz, sem az angyalok segítségét nem veszi igénybe. „Azt gondolod, hogy Atyám nem bocsátana rendelkezésemre rögtön tizenkét ezred angyalnál is többet, ha kérném?” (Mt 26,53). De nem kéri ezt. Mivel elfogadta az Atya kezéből a kelyhet (Mk 14,36 stb.), fenéig akarja azt üríteni. Valóban ez az, amit akar. Ezért nem gondol valamiféle emberföltötti erőre, pedig rendelkezhetne azzal. Fájdalmas csodálkozására mindazoknak, akik látták hatalmát az emberi gyengeségek, betegségek, sőt a halál felett. És most ne használná fel ezt az erőt? És „mi azt reméltük”, mondják pár nap múlva a tanítványok az Emmausz felé vezető úton (vö. Lk 24,21). „Szabadítsd meg magadat, ha Isten Fia vagy” (Mt 27,40), provokálják a szanhedrin tagjai. — „Másokat megszabadított, önmagát nem tudja megszabadítani” (Mk 15,31; Mt 27,42), ordítja a tömeg.

És ő mindezeket a kihívásokat elfogadja, pedig úgy látszik, hogy ezek küldetésének, tanításának, csodáinak egész értelmét megsemmisítik. Elfogadja ezt a kiáltozást, nem akar ellene tenni semmit. Akarja, hogy bántalmazzák, hogy meginogjon, hogy elessen a kereszt súlya alatt. Hűséges lesz mindvégig, a legkisebb részletig is ahhoz, amit mondott: „Ne legyen, amit én akarok, hanem amit te” (Mk 14,36).

Isten az emberiség üdvösségévé változtatja Krisztus összeroskadásait a kereszt alatt.

IV. állomás

Az Anya. Mária találkozik Fiával a keresztúton. Fiának keresztje az övé is, Fiának megaláztatása és nyilvános gyalázata az ő megaláztatása és gyalázata is. Ez a dolgok emberi rendje. Így kellett, hogy értelmezzék azok is, akik körülötte voltak, és így érezte szíve is: „a te lelkedet is tör járja át” (Lk 2,35). A jövendölés, mely akkor hangzott el, mikor Jézus negyvennapos volt, ebben a pillanatban valósult meg. Most nyerte el teljességét. És Mária, szívében ezzel a láthatatlan törrel, Fiának Kálváriája felé megy, a saját Kálváriája felé. A keresztény áhítat ezzel a törrel szívében látja, és így festi vagy faragja szoborba a fájdalemek Anyját. *Mater dolorosa!*

„Te, aki együtt szenvedtél vele”, ismétlik a hívek, szükségét érezve, hogy hangot adjanak e szenvedés misztériumának. Bár ezek a kínok teljesen övéi, anyaságának legmélyéről fakadnak, mégis a legmegfelelőbb kifejezés, amikor „együtt-szenvedésről” beszélünk. Ugyanahhoz a misztériumhoz tartozik és valamiképpen egységet fejez ki Fiának szenvedésével.

V. állomás

Cirenei Simon, amikor odahívták, hogy vigye a keresztet, egészen biztosan nem akarta azt (vö. Mk 15,21; Lk 23,26). De kényszerítették. Ott ment Krisztus mellett, ugyanazon teher súlya alatt görnyedve. Az ő vállain nyugodott a teher, mikor az elítélt vállai túl gyöngének bizonyultak. Ott volt egészen közel hozzá, közelebb, mint Mária, közelebb mint János, akinek, bár férfi volt, nem mondták, hogy segítsen. Őt hívták, Cirenei Simont, Alexander és Rufusz atyját, amint Márk megemlíti (Mk 15,21). Hívták és kényszerítették a kereszt vitelére.

Mennyi ideig tartott a kényszer? Meddig ment mellette mutatva, hogy semmi köze az elítélthez, sem bűnéhez, sem büntetéséhez? Mennyi ideig ment az érdektelenség fala által bensőleg elválasztva, a szenvedő Ember mellett? „Meztelen voltam, szomjaztam, fogoly voltam” (vö. Mt 25, 35-36), vittem a keresztet... És te vitted velem? Valóban mindvégig velem vitted?”

Nem lehet tudni. Szent Márk csak Simon fiainak a nevét adja. A hagyomány szerint a Szent Péter környezetét képező keresztény közösséghez tartoztak (vö. Róm 16,13).

VI. állomás

A hagyomány beszél Veronikáról is. Talán kiegészítőjeként a Cirenei történetének. Az biztos, hogy mint asszony, fizikailag nem vihette és senki nem is kényszerítette rá, hogy vigye a keresztet. De ő egészen biztosan vitte azt Jé-

zussal, úgy, ahogy ebben a percben tehetné, és ahogyan ezt a szíve diktálta: letörülve a vértől szennyes arcot.

Ezt a részletet, ahogyan a hagyomány elmondja, könnyű magyarázni: ugyanis a kendőn, melyet Veronika használt Krisztus Urunk arcának letörlésére, ottmaradtak Krisztus vonásai. Éppen azért, mert annyira tele volt vérrel és verítékkal, hagyhatta ott képmását.

Másképpen is értelmezhetjük ezt a részletet, ha Krisztus eszkatológikus beszédének megvilágításában nézzük. Sokan vannak, akik kérdezni fogják: „Uram, mikor tettük ezt neked?” Mire Jézus így felel: „Amit a legkisebb testvéreim közül eggyel is tettetek, velem tettétek” (vö. Mt 25,37,40). A Megváltó ugyanis rányomja saját arcvonásait a szeretet minden tetteire, éppen úgy, mint Veronika kendőjére.

VII. állomás

„De én csak féreg vagyok, nem ember, az emberek gúnytárgya, a népek megvetettje” (Zsolt 22,7). A zsoltárnak ez a jövődölése itt válik valósággá Jeruzsálem szűk, kis meredek utcáiban, néhány órával a húsvét megünneplése előtt. Tudjuk, hogy ezekben az ünnep előtti órákban, a túlszűfolt utcákban lázas hangulat uralkodik. Ebben a környezetben valósulnak meg a Zsoltáros szavai, bár senki sem gondol rájuk. Egészen biztosan nem gondolnak rá azok, akik megvetésüket fejezik ki, akik számára nevetség tárgya lett a názáreti Jézus, aki már másodszor esik el a kereszt súlya alatt.

De ő akarja, hogy a jövődölés beteljesedjen. Elesik a megerőltetés okozta kimerüléstől. Elesik az Atya akaratából, aki a próféta szavaiban fejezte ki magát, és elesik saját akaratából, mert „akkor hogy teljesedne be az Írás?” (vö. Mt 26,54). „Féreg vagyok, nem ember” (Zsolt 22,7), tehát már nem is „Ecce homo” (Jn 19,5), hanem annál is kevesebb, annál is alábbvaló.

Mert a féreg a földön csúszik, míg az ember, mint a teremtetés királya, egyenesen jár rajta. A féreg rágja a fát is, mint a lelkiismeret-furdalás az ember bensejét, a lelkiismeret-furdalás Krisztus második elesése miatt.

VIII. állomás

Íme a bűnbánatra való felhívás, az igazi bűnbánatra, az igazi sírásra a rossz cselekedetek miatt. Jézus így szól Jeruzsálem leányaihoz, akik sírnak az ő látán: „Ne miattam sírjatok, sírjatok inkább magatok és gyermekeitek miatt!” (Lk 23,28). Nem lehet a rossznak csak a felszínénél maradni, le kell hatolni a gyökeréig, okaihoz, a tudat legbensőbb igazságaihoz.

Pontosan ezt akarja mondani a keresztet vívó Jézus, aki mindig „tudta, mi lakik az emberben” (Jn 2,25), és mindig tudni is fogja. Ezért kell, hogy ő

maradjon mindig minden tettünknek, és tetteinkről lelkiismeretünkben megfogalmazott ítéleteinknek legfőbb tanúja. Talán azt is meg akarja értetni velünk, hogy ezeknek az ítéleteknek meggondoltaknak, ésszerűeknek és tárgyilagosaknak kell lenniük — és ezt mondja: „Ne sírjatok”. Ezzel egyúttal arra is utal, hogy az igazsághoz ragaszkodniuk kell. De figyelmeztet arra is, hogy ő az, aki a keresztet hordozza.

Kérlek, Uram, add, hogy tudjak igazságban élni és járni.

IX. állomás

„Megalázta magát, és engedelmes lett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig” (Fil 2,8). Minden állomás ezen az úton egy-egy mérföldköve ennek az engedelmességnek és megalázódásnak.

Akkor kezd tudatunkig hatolni ennek a megalázódásnak a mérete, amikor elmélkedünk a próféta szavain: „Az Űr az ő vállára rakta mindnyájunk gonoszságát... Mi mindnyájan, mint a juhok tévelyegtünk, ki-ki a maga útjára tért, és az Űr mégis az ő vállára rakta mindnyájunk gonoszságát” (Iz 53,6).

Akkor vesszük észre a méreteit ennek a megalázódásnak, amikor már harmadszor látjuk Jézust elesni a keresztség súlyát alatt. Amikor arról elmélkedünk, kicsoda is az, aki elesett, aki ott fekszik az utca porában a keresztség alatt, az elenséges népség lábánál, amely nem sajnál tőle semmiféle megaláztatást és bántalmazást.

Kicsoda az, aki elesett? Kicsoda Jézus Krisztus? „Ő, mint Isten, az Istennel való egyenlőséget nem tartotta olyan dolognak, melyhez föltétlenül ragaszkodnia kell, hanem szolgai alakot öltött, kiüresítette magát, és hasonló lett az emberekhez. Külsejét tekintve olyan lett, mint egy ember. Megalázta magát és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig” (Fil 2,6-8).

X. állomás

Mikor a Golgotán Jézust megfosztják ruháitól (vö. Mk 15,24), gondolataink visszatérnek anyjához, visszatérnek ennek a testnek az eredetéhez, amely már most, a keresztre feszítés előtt, teli van sebekkel. A megtestesülés misztériuma: Isten Fia testet ölt Szűz Mária méhében (vö. Mt 1,23; Lk 1,26-38). Istennek Fia a Zsoltáros ajkaival szól Atyjához: „Áldozatot és ajándékot nem kívántál, de emberi testet alkottál nekem” (Zsid 10,5; vö. Zsolt 40, 8.7). A test a lélek tükré, Krisztus teste az Atya iránti szeretet kifejezője: „Így szól-tam hát: Itt jövök Istenem, hogy akarodat megtegyem” (Zsid 10,7; Zsolt 40,9). „Mindenkor azt teszem, ami neki kedves” (Jn 8,29). Ez a test a Fiú és az Atya akaratát teljesíti minden sebével, minden görcsös megrándulásával, tépett izomzatával, patakozó vérével, összezúzott karjainak, nyakának, vállá-

nak kimerültségével és halántékának borzalmas lüktetésével. Ez a test az Atya akaratát teljesíti, mikor ott áll ruháitól megfosztottan, mint a bosszú tárgya, a megbecstelenített emberiség végtelen fájdalmát rejtí magában. Az emberi testet különböző módon lehet meggyalázni.

Ennél az állomásnál Jézus anyjára kell gondolnunk, mert szíve alatt, szemében és kezei között Isten Fiának teste tökéletes tiszteletben részesült.

XI. állomás

„Átlyukasztottrák kezemet és lábamat, megszámlálhatom minden csontomat” (vö. Zsolt 22,17-18). „Megszámlálhatom...” milyen prófétai szavak! Tudjuk ugyanis, hogy zálog ez a test: a kezek, a lábak, minden csont. Az egész ember végletekig van feszítve: a csontváz, az izmok, az idegrendszer, minden egyes szerv, minden egyes sejt a végső feszültség állapotában van. „Én meg, ha majd fölemelnek a földről, mindent magamhoz vonzok” (Jn 12,32). Íme, ez a mondat, amely teljesen kifejezi a keresztre feszítés valóságát. Ebben benne van az a szörnyű feszültség, amely átjárja a kezeket, lábakat, csontokat. A test borzalmas feszültsége, melyet mint valami tárgyat, a keresztt gerendáira szögeztek, hogy ott halálos görcsök közepette végleg elpusztuljon. És az egész világ benne van a keresztre feszítésnek ebben a valóságában, az egész világ, melyet Jézus magához akar vonzani (vö. Jn 12,32). A világ, a test nehézségi erejének alávetve, próbálja azt lefelé rántani.

A keresztre feszítés kínjait pontosan ez a lefelé húzó tehetetlenség adja. „Ti alulról vagytok, én felülről vagyok” (Jn 8,23). A keresztről így szól: „Atyám, bocsáss meg nekik, mert nem tudják mit tesznek” (Lk 23,34).

XII. állomás

Jézus a keresztre szögezve, mozdulatlanul ebben a szörnyű helyzetben, az Atyához szól (vö. Mk 15,34; Mt 27,46; Lk 23,46). Ezek a szavak mind arról tanúskodnak, hogy ő és az Atya egy. „Én és az Atya egy vagyunk” (Jn 10,30); „Aki engem látott, az Atyát is látta” (Jn 14,9); „Atyám szüntelen munkálkodik, ezért én is munkálkodom” (Jn 5,17).

Íme a legnagyobb, legfőnségesebb cselekedete a Fiúnak, az Atyával egységben. Igen, a legmélyebb egységben, akkor is, amikor így kiált: „Eli, Eli, lamma szabaktani? — Én Istenem, én Istenem, miért hagytál el engem?” (Mt 27,46). Ezt a cselekedetet fejezi ki a keresztt függőleges gerendájára felfeszített test és a vízszintes gerendára szinte ölelésre tártan kifeszített karok. Ezt nézve az ember azt gondolhatná, hogy óriási erőfeszítéssel magához akarja ölelni az embert és az egész világot. Átölelni őket.

Íme az ember. Íme maga az Isten, „akiben élünk, mozgunk és vagyunk” (ApCsel 17,28). Benne, kereszten kitárt karjában. A megváltás misztériuma.

XIII. állomás

Abban a percben, mikor Jézus testét leveszik a keresztről és anyjának karjába helyezik, lelki szemünk előtt a pillanat, amikor Mária Gábor főangyal köszöntését fogadta: „Méhedben fogansz és fiat szülsz. Jézusnak fogod hívni. Az Úristen neki adja atyjának, Dávidnak trónját...és királyságának nem lesz vége” (Lk 1,31-33). Mária csak ennyit válaszolt: „Történjék velem szavaid szerint” (Lk 1,38), mintha már akkor azt akarta volna kifejezni, amit most él át.

A megváltás misztériumában a kegyelem, vagyis Isten ajándéka egybefonódik az emberi szív „fizettségével”. Ebben a misztériumban felülről jövő ajándékot kapunk (vö. Jak 1,17), de ugyanakkor Isten Fia megvásárol bennünket. És Mária, aki az ajándékból a legtöbbet kapta, a legtöbbet is fizet érte szívével.

Ehhez a misztériumhoz kapcsolódik az agg Simeonnak csodálatos jövődöleése Jézus bemutatásakor a templomban: „A te lelkedet is tör járja át — hogy így megnyilvánuljon sok szív érzése” (Lk 2,35).

És ez is megvalósul! Hány emberi szív nyílik meg ennek az anyának a szíve előtt, aki ilyen nagy árat fizetett.

Jézus ismét a karjaiban fekszik, mint ahogyan a betlehemi istállóban (vö. Lk 2,16), vagy az Egyiptomba meneküléskor (vö. Mt 2,14), vagy Názáretben (vö. Lk 2,39-40). *A Pieta*: a Fájdalmas Anya.

XIV. állomás

Attól a perctől kezdve, hogy az ember bűne miatt elűzetett az élet fájától (vö. Ter 3), a földből temető lett. Ahány ember, annyi sírhant. A sírok nagy bolygója.

A Kálvária közelében volt egy sírbolt, amelyik arimateai József tulajdona volt. Ebbe a felajánlott sírba helyezték Jézus testét, miután levették a keresztről (vö. Mk 15, 42-46 stb.). De sietniük kellett, hogy a húsvéti ünnepek előtt — amely a naplementével kezdődött — be tudják fejezni a temetést (vö. Jn 19, 31).

Bolygónk minden részén lévő sírok között van egy, melyben Isten Fia, az ember Jézus Krisztus, halálával legyőzte a halált. „Oh, halál, a halálod leszek” (Nagyszombat reggeli dicséretének 1. antifónája). Az élet fája, amelytől az ember bűnei miatt elűzetett, Krisztus testében újra megnyilatkozott az embernek. „Aki e kenyérből eszik, örökké él. A kenyér, melyet adni fogok, az én testem a világ életéért” (Jn 6,51).

Bár földünket továbbra is sírok töltik be, és a temetők szaporodnak, melyekben a földből vett ember visszatér a földre, de az emberek, akik tekintetüket Jézus Krisztus sírja felé fordítják, a feltámadás reményében élnek.

1. „Jel, melynek ellentmondanak”

Most, hogy utolsó elmélkedésünkhöz értünk, térjünk vissza oda, ami kezdettől fogva lekötötte figyelmünket, és amely végig elmélkedéseink vezérfonala volt.

Jézust, Mária Fiát, negyven nappal születése után a törvénynek megfelelően bemutatták a templomban (vö. Lk 2,22-38). Mikor Mária és József beléptek a templomba, hogy a felajánlás szertartását elvégezzék, az agg Simeon karjaiba veszi a gyermeket, miközben kiejti azokat a próféta szavakat, (vö. Lk 2,29-32) melyeket az egyház a zsolozsmában minden este megismétel: „...világosságot a pogányok megvilágosítására”, majd Mária felé fordul, és a neki mondott szavakat választottuk lelkigyakorlatunk vezérgondolatának: „Ez sokak romlására és sokak feltámadására lesz Izraelben, jel lesz, melynek ellentmondanak” (Lk 2,34).

Azóta csaknem kétezer év telt el és ezek a szavak még mindig időszerűek. Mindig világosabbá válik, hogy ezek a szavak különösen hűen összefoglalják az egész igazságot, amely Jézus Krisztusra, küldetésére és egyházára vonatkozik. „Jel, melynek ellentmondanak.” Előző elmélkedéseinkben megpróbáltuk, amennyire csak lehetett, megmutatni ennek az ellentmondásnak értelmét, visszamenve annak egészen a gyökeréig. Ez alkotta a vezérfonalát Isten nagy tettei, valamint az ember misztériuma fölötti elmélkedéseinknek is (Gaudium et spes, 10; 22).

Mert Isten nagy tettei, valamint az ember misztériumának legmélyebb dimenziói, az emberi elme és szív számára a legkielégítőbben Jézus Krisztusban közelíthetők meg. Ezért mostani, utolsó elmélkedésünkben hitünk szeretetteljes tekintete elé idézzük ezt az eseményt, mely a jeruzsálemi templomban történt negyven nappal Jézus születése után.

A kor, amelyben élünk, különös erővel bizonyítja Simeon szavának igazságát. Jézus az a világosság, mely megvilágítja a népeket (vö. Lk 2,32), és ugyanakkor jel is, amelynek ellene mondanak (vö. Lk 2,34). És ha ma a Krisztus utáni huszadik század utolsó negyedében, a II. Vatikáni Zsinat után, szemben a borzalmas tapasztalatokkal, amelyeken az egész emberiség keresztül ment, és amelyeket még mindig tapasztal — Jézus Krisztus újra a világ világosságaként jelenik meg az emberek előtt, nem marad-e meg ugyanakkor a mi korunkban is — jobban mint valaha — annak a jelnek, melynek leginkább ellene mondanak?

Gondoljunk azokra a dolgokra, melyek a világban történnek, melyeket a mai ember átél, melyek minden bizonnyal foglalkoztatják Szent Péter utódját, akinek az Úr átadta a mennyország kulcsait: „Amit megkötssz a földön, megkötött lesz a mennyben is, és amit feloldasz a földön, a mennyben

is feloldott lesz'' (Mt 16,19). „Te Péter vagy (azaz szikla)'' (Mt 16,18). Földünk ma kisebbnek tűnik, a távolságok a földrészek között csökkentek (vö. Gaudium et spes, 5), sőt még a Holdra — Földünk bolygójára — is rálépett az ember. És a földrajzi távolságoknak ez a csökkenése, hála a közlekedés modern eszközeinek, és a hírközlő szolgálatnak, lehetővé teszi, hogy jobban követhessük azokat az utakat, amelyeket a Krisztussal, Evangéliumával és egyházával szemben való ellenállás felhasznál. Nehéz csoportosítani és összehasonlítani azokat a különböző megnyilvánulásokat, melyekben valóra válik Simeon jövődöleése, de azért megpróbálunk legalább néhányra közülük rávilágítani.

Biztos, hogy a mai emberekben megvan az ellenkezésnek egy formája, amit legjobban a gazdáról és a szegény Lázárról szóló példabeszéddel világíthatunk meg (vö. Lk 16,19-31). Jézus Lázár pártján áll. Országa ezen a földön a nyolc boldogság programja (vö. Mt 5,3-10) alapján valósul meg. És tudjuk, hogy boldogok a szegények (Lk 6,20), a lélekben szegények (Mt 5,3), a szelídek, azok, akik éheznek az igazságot, és akik sírnak. Boldogok az irgalmasok is. A népek nagy nyomora — különösen a harmadik világban —, az éhínség, gazdasági kizsákmányolás és gyarmatosítás — amely nem csak a harmadik világban létezik — mindez jele annak, hogy a hatalmon lévők, függetlenül rendszerektől vagy kulturális hagyományoktól, ellene mondanak Krisztusnak. A Krisztus-ellenességnek ez a formája nem ritkán párhuzamosan halad a vallás, a kereszténység, az egyház bizonyos részleges elfogadásával; Krisztusnak mint kulturális, morális vagy még nevelési elemnek elfogadásával is. Az evangéliumi gazdag is Ábrahámra hivatkozott, sőt atyjának nevezte (Lk 16,24).

Biztos, hogy van még a világban nagyon nagy hit is, és az egyház missziója számára a szabadságnak nagy területei vannak. Bár gyakran csak bizonyos peremterületekről lehet beszélni. Elég, ha megfigyeljük azokat az irányzatokat, melyek a hírközlő intézményekben uralkodnak, elég, ha felfigyelünk arra, mit hallgatnak el és mit kiáltanak a világba. Elég, ha arra figyelünk, amit legjobban elleneznek, hogy észrevegyük, hogy még ott is, ahol elfogadják Krisztust, mennyire szembehelyezkednek vele mindenben, ami személyének teljes igazságára, küldetésére és Evangéliumára vonatkozik. Szeretnék átformálni, saját méreteikre átalakítani, a mai „haladó” ember méreteire, a modern civilizáció programja szerint, amely csak a fogyasztásra van beállítva és nem transzcendens célokra. Ellentétbe kerülnek Krisztussal állásfoglalásuk révén, és nem viselik el az ő nevében hirdetett igazságot (vö. ApCsel 4,10. 12.18). Ez a Krisztussal szemben való ellenszegülés, mely gyakran párhuzamos a rá való hivatkozással — ezt teszik gyakran azok is, akik tanítványainak mondják magukat — jellegzetes tünete a mai kornak, amelyben élünk.

De ez nem az egyedüli alakja az ellentmondásnak. Ezen ellentét mellett (amely különben is sokféle változatot mutat fel és „közvetett ellentmondásnak” nevezhető), van egy másik is, amely a történelem folyamán jelent

meg és valószínűleg ugyanebből a törzsből fejlődött ki. Ez szöges ellentétben van Krisztussal, elveti az Evangéliumot, tagad minden Istenre, emberre, világra vonatkozó igazságot, melyeket az Evangélium hirdet. Ez a tagadás néha brutális formát ölt. Ismeretes, hogy vannak még országok, amelyekben a vallásfelekezetek templomai zárva vannak, és a papot, aki kereszttel, halálra ítélik. Talán az üldözések földjén keresztény katakombák, cirkuszos maradványai találhatók még, melyekben Krisztus követőit a vadállatok elé vetették, hogy elevenen tépjék szét őket.

Olyan időkben élünk, melyekben az egész világ hirdeti a lelkiismereti- és vallásszabadságot, de egyúttal olyan időkben, melyekben a küzdelmet a vallás ellen úgy folytatják, hogy lehetőleg ne teremtsenek új mártírokat. A kor programja tehát az üldözés, de burkoltan, megőrizve azt a látszatot, hogy teljes vallásszabadság van. Mi több, ennek a programnak sikerült azt a hiedelmet keltenie sokakban, hogy a szegény Lázár oldalán van a gazdag ellen, tehát azon az oldalon, amelyen Krisztus, holott mindenekelőtt Krisztus ellen irányul. Vajon valóban mondhatjuk-e, hogy „mindenekelőtt”? Szeretném, ha az ellenkezőjét állíthatnám! De a tények túlságosan világosan mutatják, hogy ez a vallásellenes küzdelem alkotja a program elsősorú és érinthetetlen dogmáját. Úgy tűnik, hogy a „földi paradicsom” megvalósításának elengedhetetlen feltétele, kitépni az emberből azt az erőt, melyet Krisztusból merít (Róm 1,16; 1Kor 1,18; 2Kor 13,4; Fil 4,16). Mégis ezt az erőt az emberhez méltatlan, végzetes gyengeségnek bélyegezték. Méltatlan? Főleg kényelmetlen. Az az ember, aki a hitből meríti erejét, nem engedi magát egykönnyen névtelen számként kezelni (vö. 2Kor 12,9).

2. *Mária misztériuma*

Így hát a mai idők széles panorámájában, amelyben élünk, a korszak, melyhez tartozunk, különleges erővel visszhangozza az agg Simeon jóvendölését Jézusról: „Jel, melynek ellentmondanak” (Lk 2,34). Tudjuk, hogy Simeon e prófétai szavak után Máriához fordult, mintha egyazon jóvendölésbe akarná összefogni azt, amit a fiúról mondott azzal, amit az anyjának mond: „A te lelkedet is tör járja át, hogy így megnyilvánuljon sok szív érzése” (Lk 2,35). És azonnal a fiúról az anyára, Jézusról Máriára vetődik tekintetünk. Döbbenetes e a kötelék misztériuma, mely Krisztussal egyesíti, Krisztussal, aki „jel, melynek ellentmondanak.”

Máriának a kinyilatkoztatásban, a Szentírásban mintha két különböző dimenziója volna (vö. Lk 1,49). Az első, Izraelnek egyszerű leánya (vö. Szof 3,12.14.16-17), akiben Isten nagy dolgokat vitt véghez. Őt ismerjük meg Lukács és János evangéliumából: Mária Názáretben, Betlehemben, az Egyiptom felé meneküléskor és ismét Názáretben (Lk 1,26-56; Mt 2,1-12; Lk 2,4-20; Mt 2,13-14.19.29; Mt 2,23; Lk 2,39-52). Ő az, aki tizenkét éves fiától kérdezi: „Miért tetted ezt velünk?” (Lk 2,48). Ő az, aki Kánában észreveszi: „Nincs több boruk”, és aki utána a szolgákhoz fordul: „Tegyetek meg

mindent, amit csak mond!” (Jn 2,3-5). És végül ő az, akiről valaki Jézusnak mondta: „Anyád és rokonaid kint vannak és keresnek” (Mt 3,32), és akinek Jézus hallja dicséretét: „Boldog a méh, mely téged hordozott, és az emlő, melyet szoptál” (Lk 11,27). És ő mégis ezt feleli: „Ki az anyám, s kik a rokonaim?... Aki teljesíti mennyei Atyám akaratát, az nekem mind testvérem, nővérem és anyám” (Mt 12,47).

Mindez ő, Mária, Izrael leánya „egy ő Ádám törzsökében minden üdvözítésre váró emberrel” (Lumen gentium, 53), ahogy ezt a Zsinat hangsúlyozza, tovább még ezt is mondva: „Így maga a Boldogságos Szűz is a hit zarándokútját járta, fiával való egybetartozását hűségesen vállalta egészen a keresztfáig, amelynél ott állott (vö. Jn 19,25), hogy ezzel is az Isten elgondolása teljesüljön. Meggyötört szíve eggyéforrt a szenvedésben Egyszülöttével, akinek áldozatához anyai érzelmeivel csatlakozott, szeretetből beleegyezve a tőle született áldozati bárány leölésébe. Végül maga Jézus Krisztus a kereszten haldokolva odaadta őt a tanítványnak, hogy legyen anyja: Asszony, íme a te fiad (vö. Jn 19,26-27)” (Lumen gentium, 58).

Mindez ő, Mária. Ismerjük életét, igaz ugyan, hogy nem sok részletet. Majdnem végig teljesen rejtett élet. Néhány szava jutott csak el hozzánk az evangéliumok által. Az egyházzal együtt elmélkedjünk misztériumáról: „Amikor Ádám leánya, Mária igent mondott az isteni felszólításra, Jézus anyja lett. Isten üdvözítő akaratát egész szívvel, a büntelenség teljes lendületével ölelte át, és az Úr szolgálójaként egészen odaadta magát Fia személyének és művének, hogy a mindenható Isten kegyelméből, Fiának alárendelve és vele együtt szolgálja megváltás misztériumát... több régi atya is szívesen hirdeti szentbeszédében: 'Amint Éva engedetlensége összebogozott, azt kibontotta Mária engedelmsége. Amit a szűz Éva megköötözött hitetlenségével, azt Mária feloldotta hitével.' Évával összehasonlítva 'az élők anyjának' hívják Máriát és gyakran kijelentik: Éva által a halál, Mária által az élet” (Lumen gentium, 56).

A hagyomány, az atyák tanúsága és az egyház élő hite egyaránt tükröződik ezekben a szavakban, melyek az egyházzal szóló konstitúciónak nyolcadik fejezetében olvashatók. Ezzel be is léptünk a Máriáról szóló igazságok második dimenziójába. Az Úr alázatos szolgálója, a názáreti Szűz-Anya, Fiának misztériumába rejtőzve, Isten szándéka szerint túllépi történelmi egzisztenciájának szerény kereteit. Ha keressük az őt érintő igazságokat, vissza kell térnünk az emberiség bölcsőjéhez, ugyanis ott hangzottak el azok a titokzatos szavak az asszonyról, a Fiúnak anyjáról, aki el fogja taposni a kígyó fejét (Ter 3,15). Ezekre a szavakra hivatkozik ismét a Zsinat (Lumen gentium, 55). Mária kezdettől hozzátartozik az üdvtörténethez és benne is marad mindvégig. Mert az asszony, akit a Teremtés könyve harmadik fejezetében ismerünk meg, újra megjelenik a Jelenések könyvében és ott van az eszkatológikus harcok szövevényében, melyek végig kísérik az egyház egész életét a világ végéig.

„Az égen nagy jel tűnt föl: egy asszony, kinek öltözete a nap volt, lába a-

latt a hold, fején tizenkét csillagból korona. Mivel áldott állapotban volt, fájaldalmában és szülési gyötrelmeiben kiáltozott. Akkor egy másik jel tűnt föl az égen: egy nagy tűzvörös sárkány. Hét feje és tíz szarva volt, fejein pedig hét királyi korona. Farka lesöpörte és földre sodorta az ég csillagainak harmadrészét. A sárkány odaállt a vajúdo asszony elé, hogy mihelyt szül, fölfalja gyermekét. Az fiúgyermeket szült, aki vasvesszővel kormányozza az összes nemzeteket. A gyermeket elragadták és Isten trónjához vitték'' (Jel 12,1-5). Visszhangként hallatszik ez a Teremtés könyvének szavára: „Ellenkezést vettek közéd és az asszony közé, a te ivadékod és az ő ivadéka közé. Ő széttiporja fejedet'' (Ter 3,15). És ezt olvassuk a Jelenések könyvében: „Akkor harc támadt a mennyben: Mihály és angyalai megtámadták a sárkányt... Letaszították a nagy sárkányt, az öskígyót, aki maga az ördög, a Sátán, aki elcsábítja az egész világot. A földre taszították és vele együtt lezuhantak angyalai is'' (Jel 12,7-10).

A következő szavakat a Sátán egyházellenes támadásainak értelmében lehet magyarázni: „Mikor a sárkány látta, hogy letaszították a földre, üldözni kezdte az asszonyt, aki fiúgyermeket szült'' (Jel 12,13). „Mivel a Messiás elleni támadásával kudarcot vallott, a Sátán kénytelen volt támadásait az egyház ellen irányítani'' jegyzi meg Jankowski atya, a Jelenések könyvének nagy szakértője.

„De a föld megsegítette az asszonyt'': nagyon jellemző ez a mondat, melyet követnek a többiek rámutatva a végső harcra, melyre a Teremtés könyve is utal (3,15). „Erre a sárkány haragra lobbant az asszony ellen és harcba szállt többi gyermekével, aki megtartja Isten parancsait és kitart Jézus Krisztus tanúsága mellett'' (Jel 12,15-17).

3. „A nagy jel''

Jelentős, hogy „a föld megsegítette az asszonyt.'' Talán ezek a szavak valamilyen nélkülözhetetlen önvédelemről tanúskodnak, mely az ember, az emberiség segítségére jön, mikor a rossz már eléggé nyilvánvaló és pusztító hatalma világosabbá lesz. Néhány évvel a Zsinat után a Szentatya emlékeztetett a Jelenések könyvének szavaira, melyek a liturgiában is szerepelnek, különösen Mária mennybevétele ünnepén: „Nagy jel tűnt föl az égen'' (Jel 12,1; bevezető ének Nagyboldogasszony ünnepén). Bár a Jelenések könyvének képei metafora jellegűek, mégis ezekből a képekből válik előttünk világossá egy igazság, mégpedig az, hogy szoros kötelék van Mária, Krisztus anyja és az egyház között. Az Apokalipszis asszonya jelenti Máriát, de jelenti az egyházat is, ahogy azt a biblikusok és a teológusok mondják, és mindenekelőtt az egész keresztény hagyomány is, valamint az egyház tanítóhivatala. Ezért a Zsinat, követve a csodálatos hagyományt, így fejt ki ezt az igazságot: „Az Istenszülő ugyanis... ősmintája az egyháznak, mégpedig a hit, a szeretet és a

Krisztussal való tökéletes egység rendjében. Az egyház misztériumában — és az egyház is joggal mondható anyának és szűznek — a boldogságos Szűz Mária van az első helyen, mert a szűzesség és az anyaság nagyszerű és páratlan példáját adja'' (Lumen gentium, 63).

A Szentatya Máriát az egyház anyjának jelentette ki (vö. *Credo Populi Dei*: Isten népének hitvallása), és első volt, aki ezen a néven szólította őt, akit az egyház legfőnségesebb előképének tekint.

A Szentírás, mely oly gazdag jelképekben (mint ahogy ezt az éppen olvasott idézetekből megállapíthatjuk), és a hívek tapasztalatai is úgy látják a Szűzanyát, mint aki különösen egy az egyházzal történelmének legnehezebb pillanataiban, amikor a legveszélyesebbek a támadások. Ez a meglátás egybeesik azzal a képpel, melyet a Teremtés könyve és a Jelenések könyve vetítenek elénk az asszonyról. Különösen azokban a korokban, melyekben Krisztus, tehát az egyház is, a pápa, püspökök, papok, szerzetesek és minden hívő jel lesz, mely a legádázabb és előre megfontolt támadásoknak célpontjául szolgálhat, Mária különösen közel látszik az egyházhhoz, mert az egyház valami módon mindig az ő Krisztusa, az újszülött, majd a keresztre feszített és a fel-támadott.

Ha bizonyos korszakokban, a történelem bizonyos perceiben, különös szükségét érezzük, hogy bizalomteljesen Máriához forduljunk, — mint ahogy azt a Szentatya is kifejezte a Zsinat tízéves évfordulóján elmondott imájában, a szentév vége felé, 1975. december 8-án —, ez azért van, mert ez a igény a hit logikájából fakad, az isteni üdvgyazdálkodás misztériumának átértéséből.

A mennyei Atya legnagyobb bizalmával ajándékozta meg az embert, amikor Fiát adta neki (vö. Jn 3,16). Az első emberi teremtmény, akire rábízta, Mária volt, a Protoevangélium asszonya (Ter 3,15), azután a názáreti (vö. Lk 1,26-27) és a betlehemi Mária (vö. Lk 2,4-6 stb.). És véges-végig az marad, akire Isten rábízta az üdvösség egész misztériumát.

A Jelenések könyvének asszonya, a „nagy jel”, amely „feltűnt az égen” (Jel 12,1). Isten Fia (Mk 1,1), az örök Ige (vö. Jn 1,1), a jövőendő századok Ura, (vö. Iz 9,5) emberi természete szerint az ő fia Lk 1,31; 2,7), ő pedig az anyja. Ezért is mindent, ami örökséget teszi ki, ami megváltásának a műve: Krisztus titokzatos teste, Isten egész népe, az egyház ugyanazzal a hűséggel és erővel őrzi és fogja mindig őrízni, amellyel elsőszülöttét őrízte a betlehemi istállótól (vö. Lk 2,7) a Kálvárián keresztül (vö. Jn 19,25-27) egészen a pünkösti cönákulum terméig (ApCsel 1,14; 2,1-3), ahol az egyház született. Mária az egyház minden küzdelmében részt vesz. Egészen közel van ahhoz a csodálatos misztériumhoz, melyet a Protoevangélium így fejez ki: „eltapos-sa” a kígyó fejét (Ter 3,15). Pontosan ő, a gyöngye asszony. „Azt választotta ki (Isten), ami a világ szemében gyöngye, hogy megszégyenítse az erőseket” (1 Kor 1, 27).

Ez az időszak egyúttal a nagy várakozásnak is az ideje. A Krisztus-hívők és

az igaz Isten imádói keresik az utat, mely közelebb hozhatja őket egymáshoz. Keresik az egyesülés útját ezzel a felkiáltással: „Krisztus szabaddá tesz és egyesít”. Az egyház, Isten népe, egyúttal Krisztus misztikus teste is, melyet Szent Pál az emberi testhez hasonlít, hogy jobban megértesse életét és egységét. Az anya ad az emberi testnek életet és egységet. Mária az, aki a Szentlélek erejéből egységet adott Krisztus emberi testének. Ezért fordulunk ma is különös reménységgel feléje, hogy Krisztus titokzatos teste megtalálja legtekintetesebb egységét.

Az 1975-ös szentév lezárásával úgy léptünk be a második keresztény évezred utolsó negyedszázadába, mint az egyház és az emberiség új ádventjébe. A várakozás ideje ez, de a döntő kísértése is, mely mindig ugyanaz, és amelylyel a Teremtés könyvének harmadik fejezetében találkoztunk először, de annál bizonyos értelemben sokkal radikálisabb. A nagy megpróbáltatás ideje ez, de a nagy reménységé is. Ezért kaptuk erre az időre Krisztust, aki „jel, melynek ellentmondanak” (vö. Lk 2,34), és a napba öltözött asszonyt, aki a „nagy jel, amely feltűnt az égen” (Jel 12,1).

JEGYZETEK

¹ *Szent Ágoston*, Soliloquia, II-I, 1.

² *M. Heidegger*, Sein und Zeit, Tübingen, 1967.

³ Itinerarium mentis in Deum, in Doctoris seraphici S. *Bonaventurae*, Opera omnia, V. (Quaracchi kiadó, 1882-1902).

⁴ *Vö. J. Tischner*, Az emberi remény világa, Krakko, 1975. (Itt és a továbbiakban is, érthetőség kedvéért a lengyel művek címét magyar fordításban hozzuk. A kiadó.)

⁵ *M. Jaworski*, Az ember és Isten. Meggondolások az emberi személy Istenhez való viszonyával és az ateizmussal kapcsolatban, Logos i Thos, Krakko, 1971.

⁶ *J. Ratzinger*, A keresztény hit, Bécs, 1976.

⁷ *H. de Lubac*, Athéisme et sens de l'homme, Paris, 1969.

⁸ *Vö. G. Caprile*, Il Sinodo dei Vescovi, Roma, 1968.

⁹ *Aquinói Szent Tamás*, Summa Theol. I, q. 5, a. 4, ad 2.

¹⁰ *Aquinói Szent Tamás*, Summa Theol. II-I, q. 3, a. 2, ad 3.

¹¹ *Vö. B. Pascal*, Pensées, 272.

¹² „Padre nostro liberaci dal male” (1972.XI. 15.) *Vö. „L'Osservatore Romano”*, 1972.XI.16.

¹³ *L. Feuerbach*, Vorlesungen über das Wesen der Religion, Nachdruck Berlin 1967, 310-320.

¹⁴ *Szent Ágoston*, De civitate Dei, XIV, 28.

¹⁵ *Szent Ágoston*, u. o.

¹⁶ *Aquinói Szent Tamás*, Questiones disputatae, V, II, a. 8, De spiritualibus creaturis.

- 17 *A. de Saint-Exupéry*, Éjszakai repülés.
- 18 *XII. Pius*, „Munificentissimus Deus” Apostoli Konstitúció.
- 19 *Szent Ágoston*, Sermo 169, 13.
- 20 Vö. pl. „Lument gentium” n. 9, 10, 26, 31, 36; „Sacrosanctum Concilium”, n. 14; „Presbyterorum ordinis”, n. 2; „Apostolicam actuositatem”, n. 2, 3; „Ad gentes” n. 15.
- 21 *Szent Ágoston*, Vallomások, XIII, 9, 10.
- 22 *Szent Ágoston*, De civitate Dei, XIV, 28.
- 23 Vö. *H. Küng*, Christ sein, München, 1974, 175-183.
- 24 Vö. *J. Milton*, Az elveszett paradicsom, I, 22.
- 25 *VI. Pál*, A zsinat harmadik szakaszának záróbeszédéből, 1964. nov. 21.
- 26 *Szent Ágoston*, De civitate Dei, XIV, 28.
- 27 *Denzinger-Schönmetzer* Nr. 883/1651.
- 28 Vö. *W. Kasper*, Jesus der Christus, Mainz, 1975.
- 29 Vö. *XII. Pius*, „Mystici Corporis” enciklika.
- 30 Vö. *XII. Pius*, „Ineffabilis Deus” bulla.
- 31 Vö. *XII. Pius*, „Munificentissimus Deus” Apostoli Konstitúció.
- 32 Vö. *Szent Ágoston*, Soliloquia, II-I, 1.
- 33 Vö. *A. Huxley*, Szép új világ.
- 34 „France — pays de mission?” (Franciaország — misszós terület?) c. mű szerzője.
- 35 *Aquinói Szent Tamás*, Summa Theol. I., q.5, a.3.
- 36 *Aquinói Szent Tamás*, Summa Theol. I., q.4, a.3.
- 37 *K. Rahner*, Zur Theologie des Todes, Freiburg i. Br. 1958; *J. J. Landsberg*, Tapasztalatok a halálról, Varsó 1967.
- 38 *Szent Ágoston*, De civitate Dei, XIV, 28.
- 39 *Aquinói Szent Tamás*, Summa Theol. I., q.62. a.8, ad 2; I, q.64, a.2.
- 40 Vö. pl. *P. Ricoeur*, Husserl et le sens de l'histoire, in: Revue de Métaphysique et de Morale, 1949.
- 41 *Shakespeare*, III. Richárd, 5. felv., 3. jelenet.
- 42 *Keresztes Szent János*, A lélek sötét éjszakája.
- 43 *Lyoni Szent Ireneus*: Adversus haereses, IV, 20, 7.
- 44 Vö. *Origenes* az apokatastasis-tanra vonatkozó szövegeit *J. A. Fischer* kiadásában: Studien zum Todesgedanken in der alten Kirche, München, 1956.
- 45 *Szent Ágoston*, De civitate Dei, XIV, 28.

RENDELÉSI CÍM:

Auslieferung **HEROLD, A-1081 WIEN, Postfach 321.**

Karol Wojtyła 1920-ban született, pappá szentelték 1946-ban, káplán 1953-ig, majd az erkölcs-tan professzora Krakkóban, 1954-ben Lublin egyetemén. 1958-ban Krakkó segédpüspöke, 1963-ban érseke. Tevékeny résztvevője all. vatikáni zsinatnak, főként a „Gaudium et spes” apostoli konstitúció kidolgozásában. 1976-ban VI. Pál pápa bíborossá nevezi ki és mindjárt a következő év tavaszán felkéri a Vatikán szokásos nagybőjti lelkigyakorlatának megtartására. 1978. október 16-án pápává választják. II. János Pál néven évszázadok óta az első nem olasz pápa. 1979. április 6-án fogadta az első magyar zarándokcsoportot Lékai László bíboros-prímással az élén. 1980 október 8-án fölszenteli a Szent Péter bazilika magyar kápolnáját, s azóta is számos tanújelét adta a magyarság iránti szeretetének. — Könyvünk az 1977. évi vatikáni lelkigyakorlat elmélkedéseit tartalmazza, s mély bepillantást enged a Szentatya lelkivilágába. Aachen püspöke, Klaus Hemmerle írja: „Megindító olvasmány számunkra most ez a könyv. Azt látjuk benne visszatükröződni, amiről akkor egy bíboros, valahol a világban, úgy vélte, hogy a XX. század utolsó negyede pápájának meg kell mondania —, és erről most megállapíthatja, hogy önmagának mondotta el.”